Değerli Kubbealtı Dostları

Yeni bir yıla girdik. 2011 senesinin herkese hayırlı uğurlu olmasını diliyoruz. Bu sayımız ile *Kubbealtı Akademi Mecmuası* 40. yılını idrak ediyor. Vakfımızın 40. yılıyla alâkalı olarak 2010 senesi içinde düzenlediğimiz faaliyetlerden Cemal Reşit Rey'de 5 Ekim târihinde yapılan 40. yıl toplantısında Prof. Dr. İlber Ortaylı'nın bu sayımızda okuyacağınız çok muhtevâlı ve irticâlî olarak yaptığı konuşmasının arkasından vakfımızın 40. yıl ödülleri verildi. İlk olarak ilmiyle, fazlıyla ve tevâzuuyla örnek ilim adamlarımızdan Prof Dr. Orhan Okay Hoca'ya yetiştirdiği binlerce talebe ve ilmimize, edebiyâtımıza yaptığı hizmetlerden dolayı ödülü Prof. Dr. İlber Ortaylı tarafından takdim edildi. Vakfımız da dâhil olmak üzere birçok kurum ve kişiye yardım eden sanâyici ve hayırsever işadamı İbrâhim Bodur Beyefendi'ye de bir ödül verilmiştir. Rahatsızlığı dolayısıyle kendisi gelemedi. Ödülünü kızı Zeynep Okyay vakfımızın mütevelli heyeti âzâsı Vahit Erdem'den aldı. Yıllardan beri ilim adamlığının yanında kurduğu vakıfla ilme ve Türk Dünyâsına yılmadan, bıkmadan hizmet eden Prof. Dr. Turan Yazgan Hoca'nın ödülünü vakfımız mütevelli heyeti âzâsı Dr. İ. Aydın Yüksel Bey verdi. Otuz yıla yakın bir zamandır Kubbealtı Nakışhânesi'nde öğrenci yetiştiren gayretli olduğu kadar alçakgönüllü değerli sanatkar Dr. Gülnur Duran'a ise ödülünü vakfımızın kurucularından Prof. (h.c.) Uğur Derman verdi. Daha sonra yine sayfalarımızda metnini bulacağınız Tuğrul İnançer'in mânevîyat ve hamâset dolu konuşmasının ardından iki bölümden oluşan konserle toplantı sona erdi.

Bu yıl da mecmuamızın 40. yılı faaliyetleri devam edecektir. Bu sayımızı "40. Yıl Özel Sayısı" olarak hazırladık. 8 Ocak 2011 Cumar-

tesi günü saat 16.00'da da bir toplantı düzenledik. Bu toplantıya mecmuamızda çalışmaları yer alan bütün yazarlarımızı ve şâirlerimizi dâvet ettik. Tabiî sâdece yazarlarımızı değil okuyucularımızı da bu programa bekliyoruz. Toplantıda Prof. Dr. Şeyma Güngör mecmuada yazıişleri müdürlüğü yaptığı dönemi anlatacak. Daha sonra Ayverdi Enstitüsü'nün düzenlediği "Kültürde Devamlılık" konulu deneme yarışmasında dereceye giren öğrencilerimize ödülleri verilecek.

İlme, irfâna ve medeniyete bir köprü olan *Kubbealtı Akademi Mecmuası* akademik çevrelerde aranan ve 'mektep' olma özelliğini devam ettiren bir dergi hüviyetini muhâfaza ediyor. Mecmuamız, Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı bünyesinde 40 seneden beri aynı aşk, şevk ve heyecanla siz değerli okuyucuları için hazırlanıyor. Diğerlerine göre biraz daha hacimli olarak hazırladığımız bu sayımızda bâzı yazarlarımız Kubbealtı, vakıf kurucuları ve mecmuamızın kuruluş yıllarına dâir yazılar yazdılar. Mehmet Nuri Yardım, selefi Prof. Dr. Şeyma Güngör ile *Kubbealtı Akademi Mecmuası*'nın kuruluş mâcerâsını konuştu. Bu mülâkatı ilgiyle okuyacağınızı tahmin ediyoruz.

Mecmuamızın bu sayısında yine birbirinden değerli yazarlarımızın ve akademisyenlerimizin kıymetli yazıları var. Her sayıda olduğu gibi mecmuamız, kurucumuz mütefekkir yazar Sâmiha Ayverdi'nin bir makālesiyle başlıyor. Bu sayımızda, mecmuamızın ilk sayısında yayımlanmış olan merhum Nihad Sâmi Banarlı tarafından kaleme alınmış "Beyannâme"yi tekrar neşrediyoruz. Yazı dikkatle okunduğunda 40 yıldan beri sanatımızda, edebiyâtımızda ve dilimizde bir arpa boyu gelişme olmadığı gibi fersahlarca gerilediğimiz görülecektir. Daha sonra Orhan Okay, Turan Yazgan, Beynun Akyavaş, Selim İleri, Yavuz Bülent Bâkiler, Beşir Ayvazoğlu, Fırat Kızıltuğ, Abdullah Uçman, Ahmet Güner Sayar, Kemal Eraslan ve İ. Aydın Yüksel'in makālelerini size takdim ediyoruz. Günümüzün kıymetli şâirlerinden Bekir Sıtkı Erdoğan yine o müstesna rubâîleriyle okuyucularımıza sesleniyor. Kemal Y. Aren, Baki Bilgin, H. Necati Demirtaş, Özcan Ergiydiren, Ayşe Göktürk Tunceroğlu,

Ömer Turan, Zeynep Uluant, Aysel Yüksel, Özden Tahralı, Kemal Y. Aren ve Mehmet Nuri Yardım mecmuamızın diğer yazar ve şâirleri.

Kubbealtı 2011 yılında yeni eserleriyle okuyucularını selâmlayacak. Bu çerçevede Süheyl Ünver'in *Bursa Defterleri,* Hüseyin Vassaf'ın *Hicaz Hâtırâsı*, Necati Demirtaş'ın hazırladığı *Açıklamalı Osmanlı Fetvâları* isimli eserleri kültür hayâtımıza kazandıracağız. Uğur Derman'ın uzun zamandan beri beklenen ve hâtırâlarından meydana gelen *Ömrümün Bereketi* isimli eseri de bu yılın Mart ayında neşredilecek. Bu arada bütün yayınlarımızı herkesin istifâdesine sunmak için âzamî çaba harcıyoruz. Artık Türkiye'nin ve İstanbul'un belli başlı kitabevlerinde ve dağıtımcılarında Kubbealtı Yayınları'nı bulmanız mümkün olacak.

Kubbealtı'nın MEDAM ve Elginkan Vakfı ile birlikte "Türkiye'de ve Dünyâda Sözlük Yazımı ve Araştırmaları Uluslar Arası Sempozyumu" 4-6 Kasım 2010 târihleri arasında Bahçeşehir Üniversitesi Beşiktaş Yerleşkesi'nde gerçekleşti. Vakfımızın kurucularından İlhan Ayverdi'nin hâtırâsına adanan sempozyumun koordinatörü Prof. Dr. Semahat Yüksel'di. Sempozyumda 454 sayfadan meydan gelen bildiriler kitaplaştırılarak, tebliğ veren akademisyenlere armağan edildi.

Türkiye'nin kıymetli ilim, fikir, sanat ve kültür adamlarının fotoğrafları ve bilgileriyle donatılmış olarak hazırlanan *Kubbealtı Takvimi* artık her yıl aranıyor ve bekleniyor. Yeni takvimimiz de basıldı. Siz değerli abonelerimize ve bütün okuyucularımıza bu değerli takvimi hediye ediyoruz.

Öte yandan İstanbul'da ilk olarak düzenlenen ve 17-22 Aralık 2010 târihleri arasında İstanbul Kongre Merkezi'nde gerçekleşen Boğaziçi Kitap Fuarı'na biz de katıldık.

Kubbealtı Hanımları tarafından tertip edilen Kermes ve Çay'ımız 25-26 Aralık târihleri arasında vakfımızın merkezinde yapıldı.

Kubbealtı Sohbetleri, mûsikî toplantılarımız ve Dursun Gürlek ile târih ve kültür sohbetleri aralıksız devam ediyor. Bu toplantılarımız 2011 yılının Haziran ayına kadar sürecek. Programlarımız

cumartesi günleri saat 16.00'da başlıyor. Gürbüz Azak 15 Ocak 2011 târihinde "Bâbıâlî Hâtırâları"nı anlatacak. Dursun Gürlek ise 22 Ocak'ta "Bir Kitap Âşığı Muallim Cevdet"in hayâtını dile getirecek. Fırat Kızıltuğ'un 75. Yaş ve 50. Sanat Yılı programımızda ise Necdet Yaşar ve Prof. Dr. Hüseyin Hâtemi konuşacaklar. Bu program 29 Ocak 2011 târihinde yapılacak. Şubat ayında ise Münip Utandı ve Merve Utandı'nın "Yahyâ Kemal Konseri" var. 12 Şubat günü Yavuz Bülent Bâkiler, vefâtının 10. yılı dolayısıyla Ahmet Kabaklı'yı anlatacak. Dursun Gürlek 19 Şubat'taki târih sohbetinde "Osmanlı Pâdişahlarının Son Yolculukları" konusu üzerinde duracak. Bu ayın son programında Derya Türkan ile Murat Aydemir'in sohbet ve konseri var. Mart ayında da Cihan Okuyucu "Dîvan Edebiyâtı Estetiği"ni anlatacak. İrvin Cemil Schick "Uğur Derman'ın Yazı Hayâtının 50. yılı ve *Ömrümün Bereketi* kitabının takdimi"ni yapacak. 19 Mart'ta Dursun Gürlek "Tahir'ül Mevlevî ve Şefik Can'ı" anlatacak. 26 Mart günü Ahmet Şahin, Mehmet Kemiksiz, Özer Özel ve Fatih Zülfikâr'dan "Su Gibi Aziz Nağmeler Konseri" var.

Kültür ve sanat kurslarımızdan Tezhip ve Mûsikî aralıksız olarak devam ederken, Osmanlı Türkçesi, Hat ve Türkçeyi Doğru ve Güzel Konuşma (Diksiyon) kurslarımızın yeni dönemleri 5 Şubat 2010 târihinde başlıyor. Bu kurslarımıza kayıtlarını yaptırmak isteyenlerin Ocak ayında vakfımızın genel merkezine müracaat etmeleri gerekiyor.

Yeni sayımızda buluşmak üzere hoşça kalınız.

Kubbealtı

Muhterem Mehmed Turgut Beyefendi*

Sâmiha Ayverdi

Peşin olarak söylemek istediğim şudur: Şahsî herhangi bir çıkar ile bir alâkası olmayan İlhan Ayverdi gibi mümtaz, gücünü, kuvvetini vatan ve îman yolunda seferber etmiş bir hanım, Kubbealtı Vakfı'nda ve İstanbul Fetih Cemiyeti'nde, eski devirlerdeki alplerin, erenlerin, erlerin gayreti ve fedâkârlığı içinde çalışan müstesnâlardan biri olmaktadır. Ne yazık ki sağlığımın müsâadesizliği yüzünden, kendisine yardım edememekten dolayı üzüntü çektiğimi söylemek isterim.

Bu sebeple de, İstanbul Fetih Cemiyeti ve Kubbealtı Vakfı'nın meselelerini görüşmek üzere, vakıf mensuplarından bir hey'et için zât-ı âlilerinden bir randevu almasını ricâ ettiği Ergun Göze Bey'in vâdini yerine getirmiş olması tahmini ile bu görüşmenin bir, hattâ iki sebebi bulunduğunu söylemeyi doğru bularak sizi rahatsız etmiş oluyorum.

Amma daha evvel şunu arz etmek isterim: Bundan 28 sene evvel, Giresun Cezâevi'nden, tanımadığım bir mahkûmdan aldığım çok uzun mektup şu sözlerle başlamakta idi: Ben diyordu, yedi seneye hüküm giymiş bir kimseyim. Sizin de yazı işleri ve içtimâî meselelerle çok dolu olduğunuzu bildiğim için ''Şimdi bir mahkûmdan gelen mektupla mı uğraşacağım?'' dediğiniz takdirde, hemen okumadan yırtarsanız, acılara kanıksamış bir adam olarak, hiç kırılmam… Böyle demiş olmasına rağmen, pek tabiî ki hem okudum hem de cevaplandırdım.

---

* Târihi belli olmayan bu dikkate değer mektup, muhtemelen merhum Mehmet Turgut'un bakanlık dönemine rastlayan yetmişli yılların başlarında yazılmış olmalıdır. (Ayverdi Enstitüsü)

Gerçi bu genci tanımıyor idi isem de : ''Sîmâlarında secdelerinin eseri vardır'' âyet-i kerîmesi gibi, sözlerin de bir nevî derûnî akisleri bu mektupların senelerce gidip gelmesine sebep oldu.

Bir orman mühendisi muâvini olan bu genç tomruk ticâreti yapan müteahhidlerin dalaverelerine karşı gevşek davranmaları yüzünden arkadaşı ile yedi seneyi yemiş ve annesinin kocasından aldığı emekli aylığından faydalanarak mahrûmiyetlerini azıcık olsun giderebilmiş.

Cezâevine girdiği zaman, îmandan yana ne Allah ne Peygamber biliyormuş. Amma orada tanıdığı bir adam, ölen komşusunun rûhuna hatim duâsı yaparken basılan bir evden alınıp önce karakola, sonra hâkim önüne ve nihâyet laik cumhûriyet kānunları gereğince mahkûm olarak cezâevine düşmüş. Fakat bizim gençle bir arada olması, bu diyânet harîtası gāfilini bir hayli silkeleyip uyandırdıktan sonra, bir gün: ''Haydi o hanıma artık mektup yazabilirsin!'' gibi türlü îkazları ile haylice uyandırdıktan sonra, müddeti tamamlandığı için cezâevinden ayrılmış.

Aradan geçen bir müddet sonra yedi senesini tamamlayan mahkûm bir gün karşımıza çıkıverdi. Ne evi ne parası ne de akrabâsı vardı. İstanbul şehrinde yapayalnız olan bu genci iki sene misâfir ettik. Artık karşımızda sadâkat, iffet ve istikāmet örneği vardı.

Hayat hikâyesi hazin olduğu kadar ibretli olan bu genç, ağabeyim tarafından işe alındıktan sonra annesini çağırttık, iki odalı bir ev tuttu ve evlendi. İki çocuğuna rağmen daha mahkûm olmadan boşanma dâvâsı açan ilk karısından sonra Allah ona öyle temiz, nâzik ve müstesnâ bir eş vermişti ki, âdeta çektiklerinin mükâfâtı ile cevaplanmış bulunuyordu.

Bu gencin hayat hikâyesinin ancak mektuba mahdut bir kısmını yazmakla iktifâ ederek, onu katı ve kasıtlı bir laiklık çemberi içinde îmânından ve dolayısı ile vatan aşkından mahrum bırakan kānûna rağmen, ''hatim duâsı'' gibi mâsum bir hareketi suç sayan zihniyetin, kader birliği ettirdiği irfan sâhibi bir köylü vatandaştan sıçrayan kıvılcımın etrâfına nasıl faydalı olabileceği, belki de, ancak onda birini yazdığım mâcerânın en mühim noktasıdır.

İşte İlhan Ayverdi Hanım'ın himmet ve gayreti de, bu yolda kütleyi uyandıracak hareketlerin canlılık kazanması için gereken davranışları gerçekleştirmektedir.

Ancak gene îzâhı, bir mektup hacmi içinde anlatılması mümkün olmayan taassup ehlinin elindeki maddî ve mâlî imkân, bizim gibi fîsebîlillah çalışanların semtine uğramadığı için, istenen faaliyet, gereğince yerine getirilmemekte bulunuyor.

İşte sizden görüşme müsâadesi ricâ edilen hey'etimizin meseleleri, kendilerinin tafsîlatlı şekilde anlatacakları vechile iki nokta üzerinde toplanmaktadır:

1) Plak ve kaset hâline getirilmiş ve ancak üç beş icrâcısı kalmış müstesnâ Türk Mûsıkîsi klasik eserlerinin, bu şahıslar hayatta ve sesleri yerinde iken tesbit edilmesi.

2) İstanbul'un mes'lelerini, bütün teferruat ve açıklığı ile ortaya koyacak ve ilgili şahıs ve kuruluşlara yol gösterecek bir plan içinde ele almak üzere bir ''Bizim İstanbul Sempozyumu'' tertib edilmesidir.

Alâka, tavsiye ve yardımlarınız ricâsiyle bilvesîle muvaffakiyetlerle berâber size ve hanımefendiye hayırlar niyaz ederim.

Dedeler ve Torunlar

M. Orhan Okay

Memleketimizde ilk derginin çıkışının 150'nci yılındayız. 150 yıllık gelişme grafiği olan bir kültür aracının târihini, nereden nerelere gelmiş olduğunu bilmek, biraz da onunla hesaplaşmak zamânıdır. Bu hem şahsî hayâtımız, hem de toplum olarak kazançlarımızı, kayıplarımızı bilmek için gereklidir. Bu hesaplaşmaya kendimden başlamak istedim.

Bizim dergilerimizin özelliklerinden biri devamlılık irâdesinden mahrum olmalarıdır. Hayat ortalaması düşük olan dergiler arasında bir yaşına varmadan ömrünü tüketenler pek çoktur. Hattâ tek sayı çıkabilenler de az değil. 30-40 yaşını geçenler ise bilmem iki elin parmakları sayısınca var mıdır? Çok defa genç bir heveslinin, etrâfına topladığı birkaç arkadaşıyla başlayan dergi yayını kısa bir süre sonra ya ilgi görememekten, ya yazar bulamamaktan yâhut da ekonomik sıkıntıdan batar. Vedâ sayısında, dergi sâhibinin şikâyetleri arasında, kâğıt bulamamak, matbaa zorlukları, dağıtım sıkıntıları, bâyilerin borçları, iâdeler vs. sıralanır.

İşin okuyucu tarafına gelince. Her neslin zevkle ve heyecanla okuduğu dergiler olmuştur. Ben hayâtımın çeşitli dönemlerinde tâkip ettiğim dergilerden bahsederken bunun kendi neslimi ne kadar temsil edebildiğimi bilmiyorum. Benim gibi birçokları bu hesaplaşmaya girişir veya bu konuda bir anket yapılırsa daha sağlıklı sonuçlara varılabilir. Edebiyat sosyolojisi açısından da önemli göstergeler elde edilir zannediyorum.

Çocukluk dergilerimden başlayayım. Okula gitmeden bir veya iki yıl kadar önce okumayı öğrenmiştim. Mahallemizde lisede okuyan, hem de adaşım olan bir komşumuz vardı. Bir gün beni oyala-

mak için, sözde kendisinin coğrafya ödevine yardım olsun diye renkli kalemlerle haritalarını boyamamı istemişti. Bunun bedeli olarak da bana Çocuk Esirgeme Kurumu'nun çıkarttığı *Çocuk* adlı derginin birkaç sayısını hediye etmişti. Büyük boyda, bol resimli, hikâyeli bir dergiydi. Hayâtımda gördüğüm ilk dergi budur. Bana biraz fazla gelmiş olmalı ki gāliba yine onun tavsiyesiyle yâhut bugün hatırlayamadığım başka bir vesîleyle *Yavrutürk*'ü tanıdım. Hikâye, roman, resimli roman, tercüme, bilmece, tefrika denen şeylerle orada tanıştım. Matbaa, dergi yayıncısı, hikâye ve manzûme yazarı, ressam gibi mesleklerin olduğunu da ondan öğrendim. Tahsin Demiray'ın, Râkım ve Nimet Çalapala'ların, Cemil Câhit Cem'in, Ahmet Bülent Koçu'nun (Reşat Ekrem), ressam Ercüment'in (Kalmık) adlarıyla da orada karşılaştım. Almaya başladığım zaman 60'ıncı sayı civârındaydı. Her hafta cumartesi günlerini iple çeker, büfeci Acem Tahsin Efendi'nin biraz yüksekçe olan tezgâhına ayaklarımın ucunda yükselerek henüz eski harfli olan kocaman üç kuruşu, sonraki yıllarda da tırtıllı üç kuruşu uzatır, dergimi alarak büyük bir sevinçle eve döner, hemen o gün bitirir, haftanın öbür günleri de okumaları tekrarlardım. Bir yıl sonra okula başladım ve ilkokul sonuna kadar *Yavrutük*'ü bırakmadım. O zaman henüz koleksiyon yapmak, uzun süre saklamak hevesim ve özentim yoktu. Yıllar sonra bir kitapçıda ciltli tam koleksiyonunu buldum ve o ilk göz ağrımı yeniden ele geçirmenin mutluluğunu yaşadım. Tam 331 sayı çıkmış. Cumhûriyetin ilk yıllarında bir çocuk dergisi için oldukça başarılı bir yükseliş. Bu arada ablamın almakta olduğu *Çocuk Sesi, Afacan, Çocuk Duygusu* gibi dergileri de okuyordum, hattâ yine Tahsin Demiray'ın çıkarttığı hemen tamâmen mâcerâ dergisi olan *1001 Roman*'a bir süre devam ettimse de hiçbiri *Yavrutürk*'ün yerini tutmazdı. Evde bir ara ona özenerek, belki her çocuk gibi, ortasından iğne ile tutturduğum birkaç sayfalık bir dergi çıkardığım da oldu. Ortaokulun ilk sınıfındayken *Yavrutürk*'ün yerine çıkan *Çocuk Haftası*'nı da, özellikle Kemalettin Tuğcu'nun merhamet ve iyilik telkin eden hikâyelerini okuyordum. Ama artık büyüme çağındaydım. İkinci Dünya Savaşı küçük yaşta pek çok çocuğun ister istemez

siyâsete az çok ilgi duymasını zorluyordu. Gazetelerde Turancılık dâvâlarıyla ilgili haberler çıktığında bir süre o heyecanla Atsız'ın romanlarını, bulabildiğim eski dergilerini *Orhun* okudum.

Turancılığa, Türkçülüğe sempatim devam ederken *Büyük Doğu* yeniden yayımlanmaya başladı. Derginin bu dönemi (85 sayı) en kaliteli ve en uzun süre devam eden serisi oldu. İlk sayısından îtibâren başladım ve bu vesîleyle dergi koleksiyonculuğum da başladı.

Dergilerin, her bakımdan kitapla gazete arasında bir yeri vardır. Gazete, gününde okunur, meraklısı saklamak üzere kupür keser, gerisi atılır. Kitap daha uzun bir süre başucumuzda okunma süresini geçirir veya kitaplığa girerek eşref saati gelince okunmayı bekler. Dergi ise bir sonraki sayı gelmeden elden ve gözden geçmiş olmalıdır. Koleksiyonculuk bakımından da dergi yine aradadır. Gazeteleri koleksiyon olarak saklayanları bilmiyorum. Varsa da herhalde kısa zamanda vazgeçmiş olmalıdırlar. Ama dergi koleksiyonculuğu, kitap meraklıları arasında epey yaygındır. Bunları kuralmış gibi söylüyorum ama gerçekte sâdece kendi alışkanlıklarımı anlatıyorum. *Büyük Doğu,* milliyetçi eğilimlerimi de Turancılıktan daha İslâmî bir çizgiye götürdüğü gibi bende dergi koleksiyonculuğu alışkanlığını da uyandırmıştır. Tâkip ettiğim seriyi sakladığım ve ciltlettiğim gibi, onun otuz sayılık ilk dönemini, sonra *Ağaç* dergisini, derken başka dergileri sahaflardan, yaymacılardan toplamağa da başladım. Bir bibliyoman olmadımsa da hayâtım boyunca dergilerimin eksik sayılarını gösteren küçük bir defter cebimde olduğu halde kitapçıları, yaymacıları gezdim durdum.

O yıllarda, (1945-1950 arası) iktidardaki parti hem kendi içinde hem de dışındaki muhalefet sebebiyle bir takım tâvizlere mecbur kalmış, bu arada dînî yayınlara nisbî bir serbestlik tanımıştı. Dînî dergilerin çoğaldığı bir ortamda ben de Ömer Rıza Doğrul'un çıkardığı *Selâmet* dergisini tâkip etmeye başladım. Ortaokulun son sınıfında iken Nurettin Topçu'yu tanıdım. Birkaç ay sonra da *Hareket* dergisinin yeni serisi çıkmaya başladı. Bu defa derginin yalnız okuyucusu değil, gönüllü musahhihi, dağıtıcısı da olmuştum.

Lise yıllarımda meslek olarak edebiyat çoktan zihnime

yerleşmişti. Son sınıfta felsefe ve edebiyat arasında kalmıştım. Biraz daha geniş bir çerçevede birbirinden farklı alanlara ilgi duyuyor, buna bağlı olarak da değişik dergileri tâkip ediyordum: *Türk Mûsıkîsi Dergisi, Bütün Dünya, Edebiyat Âlemi, Resimli Târih Mecmuası, Tercüme, Komünizme Karşı Mücâdele, Şadırvan* gibi. Fakülte öğrencisi iken bunlara ilâve olarak *Türk Dili, Bizim Türkiye, Hayat Târih, Türk Düşüncesi* eklendi.

Meslek hayâtımda, resmî ve özel kurumların, vakıfların çıkardığı akademik araştırma dergilerinin dışında hatırımda kaldığı kadar şu dergileri tâkip ettim: *Meydan, Yol, Türk Kültürü, Ön Asya, Yakın Târihimiz, Türkiyemiz, Hisar, Düşünen Adam, Yönelişler, Diriliş, Edebiyat, Toplumsal Târih, Kaşgar, Müteferrika, Kebikeç, Millî Kültür, Yedi İklim, Türkiye Günlüğü, Dergâh, Sanat Dünyâmız, Mâvera, Yazko Felsefe Yazıları, Kubbealtı Akademi, Türk Edebiyâtı.*

* * *

Yazımın başında yüz ellinci yılına girdiğimizi söylediğim ilk dergimiz 1862'de yayımlanmaya başlayan *Mecmua-i Fünun*'dur. Gerçi ondan da on üç yıl önce çıkmaya başlayan ve epey uzun ömürlü *Vekāyi-i Tıbbiye* mecmuası varsa da tamâmıyla meslekî bahisleri ihtivâ eden dergileri konumuz dışında tutuyorum. Gerçi *Mecmua-i Fünun* da bir edebiyat dergisi sayılmaz. Münif Paşa'nın çıkardığı bu dergi batı dünyâsından pozitif ve sosyal ilimlerdeki gelişmelerle felsefe, târih, coğrafya, iktisat bahislerini Osmanlı okuyucusuna aktaran bir bilgi ve kültür dergisiydi. Bütün bu muhteviyâtıyla *Mecmua-i Fünun*'u neden dergiciliğimizin dedesi olarak kabul etmeyelim? Zîra dergilerin de insanlar gibi kendi genetikleri, verâset kānunları vardır. Babalarına, dedelerine çeken, yâhut onlara isyan eden çocuklar gibi bir dergiden doğan, bir derginin izinden giden itaatli dergiler, yâhut ondan kopup başka yola sürüklenen âsi dergiler vardır.

O ilk atası sayacağımız *Mecmua-i Fünun* dedenin yaşıtları arasında ondan daha farklı bir hamle yapan pek yoktur. Bu yıllarda haftada bir veya iki gün yayımlanan gazeteler bâzı özel sayfaları ve

ilâveleriyle bir çeşit dergi fonksiyonunu yüklenmiş görünürler.

Dedenin oğullarının zuhûru için İkinci Abdülhamid devrini beklemek gerekecektir. Bu dönem için dergiciliğimizin ilk altın çağı denebilir. Basın üzerindeki yasaklar ve sansür gibi sebeplerle gazeteciliğin zayıfladığı bu yıllarda okuma boşluğunu dergiler doldurmuştur. Özellikle 1885 yılından yüzyılın sonuna kadar edebiyat ve sanat ağırlıklı çok güzel dergiler çıkmıştır. Bâzıları kaliteli kâğıda, çok güzel baskılı, klişeli, bâzıları saraydan himâye de gören pek çok dergi yayımlanmıştır. *Mirsad, Malûmat, Servet-i Fünun, Hazîne-i Fünun, Hazîne-i Evrak, Mecmua-i Muallim, İrtika, Mecmua-i Ebüzziya, Maârif, Resimli Gazete, Mektep* gibi babalarına lâyık, hatta onlardan daha seviyeli pek çok derginin adı sayılabilir.

1901-1908 arası, yönetimin ağır baskısı altında hemen bütün basın hayâtı gibi dergicilik de suskun ve can çekişir hâle gelir. İkinci Meşrûtiyet'in ilânıyla berâber Cumhûriyet'e kadar uzanan dönemde kısa veya uzun ömürlü iki yüz kadar dergi arasında, dedeleri ve babaları seviyesinde olanları da vardır. Fikir ve sanat dergisi karakterinde olanlar içinde *Şehbal, Genç Kalemler, Türk Yurdu, Sırât-ı Müstakim, Donanma, Yeni Mecmua, Dergâh, Ümid, İçtihad, Büyük Mecmua, Musavver Muhit, Rübab* gibi isimler dergiler sülâlesinin torunları olurlar.

Bunları tâkip eden neslin, Cumhûriyet'ten sonra tek partili rejimin verdiği imkânlar nispetinde yayımlanan, oldukça kaliteli başlıca fikir, sanat ve edebiyat dergileri ise şunlardır: *Hayat, Fikir Hareketleri, Varlık, Çığır, Yeni Adam, Yedigün, Yarımay, Ağaç, Kadro, Yücel, Ülkü, İstanbul, Kültür Haftası, Akademi, Oluş, Çınaraltı.*

İkinci Dünya Savaşı sonrası, çok partili demokrasi denemeleri yıllarından 1970'lere kadar bir dördüncü nesilden torunlar sayabileceğimiz dergiler gelir.

* * *

Bu uzunca bahsi *Kubbealtı Akademi Mecmuası*'nın kırkıncı yılına girişi vesîlesiyle yazdım. O yıllarda Erzurum'da çalışıyordum. Yeni yayınları, kitap ve dergileri, hattâ günlük gazeteleri bile tâkip etmenin çok zor olduğu bu taşra şehrinde aramızda bulunan rahmetli

Kaya Bilgegil'in haber vermesiyle dergiyi tanıdım. Kaya Bey de derginin yazarları arasındaymış. İlk ciltlerin hemen bütün sayılarını tâkip ettim. Bir süre abone de oldum. Bir ara yurt dışına gitmemle kopukluk oldu. O sayılar koleksiyonumda eksik kaldı. Daha sonra tekrar, bu defa düzenli olarak tâkip etme imkânı buldum.

Bu yazıyı yazarken de o ilk sayı gözümün önünde. "Başlarken" başlıklı yazıda Akademi'nin idâre heyeti başkan ve aslî üyeleri olarak adları verilen on kişiden bugün hayatta bulunan kalmamıştır. Bu ilk sayıda yazı ve şiirleri bulunanlardan da sâdece Bekir Sıtkı Erdoğan hayattadır. Kendisine sağlıklı ömür, vefat etmiş olanlara rahmet diliyorum.

Merhum Nihad Sâmi Banarlı'nın "Beyânname" başlıklı uzun yazısı dünyâda ve bizde sanat ve edebiyâtın, içinde bulunduğu hazin durumu tasvirden sonra gençlere dil ve edebiyat konusunda dokuz maddelik tavsiye ve tekliflerine bugünün nesilleri daha da muhtaçtır. Aynı sayıda Sâmiha Ayverdi'nin bir yazısı ve Tahsin Banguoğlu ile yapılmış bir mülâkat da yine Banarlı'nın bahis konusu beyannâmesi üzerinedir. Bugün de değerini kaybetmeyen hattâ daha da önem kazanan bu yazının tekrar yayımlanması şu kırkıncı yıl sayısı için gerekli olur kanaatindeyim.

Dergilerimizin dedesi *Mecmua-i Fünun*'un 150'nci, olgun yaşa varmış küçük torunu *Kubbealtı Akademi Mecmuası*'nın 40'ncı yılında, genç yazarların gayretleriyle daha nice yıllar genç nesillere erişmesini temenni ediyorum.

Beyannâme*

Nihad Sâmi Banarlı

I

Milletlerin edebiyatları, ortak medeniyetlerin; dilde, sanatta ve ideolojide iştirâki zarûrî; fikir, kültür ve estetik değerlerine yüz çeviremezler.

Medeniyetler, kabul edildikleri ülkelere, çok kere, dilleriyle, kelimeleriyle; fikirleri ve felsefeleriyle; edebî nevîleri ve şekilleriyle; îmanları ve her türlü medenî hamleleriyle birlikte girerler. Girdikleri yerlerden de her medeniyette yaşayacak kudrete sâhip, birtakım, dil, kültür ve sanat mîrasları alırlar.

Ancak, bu karşılıklı alış verişler, hiçbir milleti kendi millî zevkinden, millî mizâcından, millî ve târihî değerlerinden, kısaca, milliyetinden uzaklaştıramaz. Her millet, kendi dil, kültür, sanat ve medeniyet târihinin, kendi zevkiyle işlenmiş mîraslarını (bir soysuzlaşma felâketine uğramadığı müddetçe) muhâfaza eder.

Bunları muhâfaza ettiği müddetçe de haysiyetli millet olma vasıflarını taşır.

*

Türk sanat ve edebiyâtı, müşterek İslâm medeniyeti asırlarında, tabiî bir tesir ve taklid devresi geçirmiştir. Bunun yanında, İslâmî Türk Edebiyâtı, daha ilk anlardan başlayarak millî bir çehre takınmaya başlamış ve Türkler, yeni sanat dünyâsına, aşağılık duygularına kapılarak değil, tam mânâsıyle yukarılık duyguları içinde girmişlerdir.

Önce, dile girmesi zarûrî kelimelere, bu kelimeler hangi dilden gelirse gelsin, bir ses ve mânâ millîliği vermeğe başlamışlar; edebî eserlerini, Türk dilinin kendi millî yapısı, millî mîmârîsi içinde vermişlerdir. Yabancı dil ve yabancı kültür tesirlerinin hiçbirisi, hiçbir devirde, Türkçe'nin kendi millî,

târihî ve üstün mantıklı cümle yapısını değiştirememiştir.

Bir dilin sesi ve mîmârîsi millî olduğu ve millî kaldığı müddetçe de, o dil, başkalarından ne ölçüde kelime ve terim alırsa alsın, mutlaka millî bir dildir. Çünkü millî dil, dar ve mahdut bir kelime taassubu değil, bir millî söyleyiş hâdisesidir.

*

Batı edebiyâtında roman, tiyatro, deneme (v.b.) gibi edebiyat nevîleri; octave, sonnet, terza-rima (v.b.) gibi nazım şekilleri; İphigénie, Andromaque, Antigone, Elektra, Faust (v.b.) gibi müşterek eser mevzûları; hattâ her dilde, çok sayıda müşterek şiir mısrâları, nasıl birer ortak nevî, şekil, mevzû ve söyleyiş olarak kullanılmışsa;

Tıpkı bunun gibi,

İslâmî Türk edebiyâtı da Dîvan gibi, Mesnevî gibi müşterek eserlere; gazel, kasîde, rubâî (v.b.) gibi müşterek şekillere; Leylâ vü Mecnun; Yûsuf ü Zelîhâ gibi müşterek mesnevî mevzûlarına iltifat etmiştir.

Fakat, Batı edebiyâtındaki bütün bu nevî, şekil, mevzû ve tema iştiraklerine rağmen, Avrupa'da nasıl bir Fransız Edebiyâtı, bir İngiliz ve Alman Edebiyâtı ve başka millî edebiyatlar meydana gelmişse; bu edebiyatlar, Avrupa'nın her memleketinde, nasıl millî rûhu, millî hayâtı, millî mizâcı ve hattâ millî estetiği aksettiren, millî husûsiyetler içinde gelişmişse;

Tıpkı bunun gibi,

Klasik Türk edebiyâtının da asırlar boyu vücûda getirdiği nice ölümsüz eser, Türk rûhunu, Türk hayâtını ve Türk estetiğini aksettiren eserler olmuştur.

(Klasik Şark Edebiyâtı üzerinde, kuvvetli bir Batı kültürüyle ve mukāyeseli edebiyat metoduyla çalışarak, mühim etüdler neşreden, çağdaş Rus âlimi E. Berthels, Ali Şîr Nevâî gibi, Fuzûlî gibi büyük Türk şâirlerinin, şiirlerinde ve mesnevîlerinde tamâmiyle millî ve orijinal bir Türk rûhu, Türk içtimâî hayâtı ve Türk üslûbu bulunduğunu belirtmeye lüzum görmüştür. Bu, bizim görüşlerimizi bütünleyen iç ve dış ilim âlemine âit ifâdelerden yalnız bir tânesidir.)

*

Bugün, en az 12 asırlık yazılı Türk edebiyâtı eserlerine harcanan Türk emeğini, Türk zevkini, Türk duygu ve düşüncesini hiçe saymaya hakkımız yoktur. Yeni Türk Edebiyâtı, Halk Edebiyâtı ve Dîvan Edebiyâtı olarak kendi klasiklerini, kendi târihî-içtimâî devirleri ve şartları içinde, kendi es-

tetiği ve kendi değerleriyle tanınmaya mecburdur.

Bu edebiyatlar, iyi tanındığı takdirde, onların yeni medeniyet dünyâsı içinde de, herşeyden çok, kendi temellerine dayanan bir Türk Edebiyâtı vücûda getirmek için asîl kaynak değeri taşıdığı, çok yakından görülecektir.

Yeni Türk edebiyâtının, bu iki klasik edebiyattan; kültürlü ve disiplinli bir sanat düzeni ile; vezin, şekil, kāfiye gelenekleri; dil ve söyleyiş incelikleri; zekâ ve zevk çizgileri olarak; istifâde edeceği, nice sanat değerleri; şiir=mûsıkî anlayışları ve millî söyleyiş zaferleri vardır.

Bütün bunların, tamâmıyle yabancı hattâ zararlı varlıklarmış gibi, yeni Türk nesillerine, sistemli bir şekilde unutturulmaya çalışılması, millî bir memleket bünyesi için akıl almaz hâdisedir.

II

İnsanlığın, insanca ve efendice yaşamaya şiddetle susadığı bir devirde bulunuyoruz. Bu zamanda, sanat ve edebiyâtın, nizamsızlığı, seviyesizliği, türlü âdîlikleri, basit, başıboş ve insanlıktan uzaklaşmış bir hayâtı körüklercesine tersine çalışması, dünya ölçüsünde büyük tâlihsizliktir.

Sanat için sanat anlayışının en dar ve aristokrat zihniyeti içinde bile sanat, bugünkü kadar başıboş bir duruma düşmemiş; bilhassa seviyesizliği hedef tutan bir istikāmet tutturmamıştır.

Vaktiyle, romantizm cereyânının, çirkin güzeldir sloganını ortaya attığı devirde bile, çirkin olan, sanatın kendisi değil, ancak mevzûu idi:

Sophokles devrinden başlayarak, eski Yunan ve Latin sonra yeni Avrupa, meselâ Shakespeare, Corneille ve Racine devirleri trajedileri ve dramlarında mevzû, umûmiyetle 'cinâyet'dir.

Cinâyet, insan eliyle yapılan hareketlerin en çirkini ve insan vicdansızlığının yöneldiği, en canavarca harekettir. Fakat bu hareketin bile saydığımız devirler ve sanatkâr tarafından işlendiği zamanlarda, mevzû çirkin fakat işleniş güzeldi: Bu eserler, türlü beşerî dalâletler ve cinâyetler karşısında insan rûhunu ulvîleştiren ifâdelerle işleniyordu.

Kısaca, sanat, insanı ve insan rûhunu, bulunduğu seviyeden kanatlandırarak, az veya çok yükselttiği zamanlarda sanattır.

Sanat, insanı ve insan rûhunu; tersine bir işleyişle; uçurumlara sürükleyip, insanlara en iptidâî kılıklara girme; en çirkin sözleri söyleme ve en âdî hareketleri yapma cesâreti verirse; adı, yine sanat olsa bile; bu, artık âdî bir sanattır.

Dünya sanatı, sanatta popülerliğe, hattâ proleterliğe doğru değil de, insanlığın insanlıktan çıkışına doğru, tahrik edici bir rol oynamaya başlamıştır.

Türk sanatının bu dalâleti de taklit ve tahrik etmesi, Türk haysiyetine yakışmaz hâdisedir.

*

Eski çağlarda üzerinde hayli yavaş yürünen bu yol, zamânımızda büyük bir hızla kat'olunuyor. İlk çağlarda sanat eserlerinin kahramanları, pâdişahlar, krallar, şehzâdeler, sultanlar; prensler ve prenseslerdi; insanlığın, yüksek tabakasına mensup şahsiyetlerdi. Daha eski zamanlarda ise, böyle eserlerin kahramanları hattâ ilâhlar ve ilâhelerdi.

İnsanlık, en kötü görüşlerle, düşünen şâir ve yazarlarının eserlerinde bile, böyle ulvî kahramanların mutlakaa yüksek vicdanlı ve terbiyeli taraflarını görüyor; onları örnek ediniyor; aynı kahramanların vicdan ve terbiye dışı hareketlerini ise, müthiş bir kader eliyle, cezâlandırıyordu.

Sophokles'in, Shakespear'in, Racine ve Corneille'in eserlerinde, çağlar boyunca devâm etmiş bir fazîlet mücâdelesinin hattâ bir fazîlet yarışmasının târihi vardır.

İnsanlara, önce Tanrıların, sonra saray büyüklerinin örnek olduğu devirlerde, halk kütleleri, onların hayâtını, ulvî, fazîletli, ahlâklı ve vicdanlı tahayyül ediyordu; kendi hayâtını da hayâl ettiği güzelliklere benzetmeye hevesleniyordu: Doğu, Batı masallarında, en fakir halk evlerinde bile, asırlarca, genç kızlar, şehzâdelerin; genç erkekler de pâdişah kızlarının rüyâsını görmüştü. Saray hayâtı, Keloğlan'ın hedefi olduğu kadar, bir kulübede yaşayan üç kız kardeşten üçünün de kısmeti olabiliyordu.

Kısaca, insanların hedefi, hayâtın en ulvî, en konforlu ve en terbiyeli şekline ulaşmaktı.

O devirlerde hayâl edilen bu hayat, aslında öyle olmasa, onun da karanlık tarafları bulunsa bile, saray hayâtı, insanların hayâlinde ve düşüncesinde bu iyi ve aydınlık taraflarıyle yaşıyordu.

Eski medeniyetlerde gittikçe tekâmül eden bir içtimâî terbiye bulunmasında ve gün geçtikçe herkesin biraz daha efendi olmasında bu işlenmiş örneklerin tesîri vardır.

İnsanların, bu terbiye ile, gittikçe daha güzel giyinmiş; kendilerine daha insan biçimi vermiş; çevrelerini daha zarîf renkler, şekiller ve eşyâlarla süslemiş ve bilhassa daha güzel kelimelerle konuşmuşlardır.

*

Aristokrat örnekleri ortadan kaldırmaya başlayan Romantizm devrinde insanlığın yeni örnekleri orta sınıf halktan, hattâ orta sınıf bile olmayan halkın yaşayışından seçilir olmuştur. Böyle halk zümreleri içinde dahi, iyi, efendi ve örnek insanların bulunduğunu göstermeye çalışan bu devir sanatı, insanlık için, bir yıkım değildir.

Ancak şu son devir sanatında ve ondan yardım gören son devir hayâtındadır ki form yıkımı yanında, bir zevk yıkımı ve insanca yaşayış yıkımı şeklinde bir cereyan alıp yürümektedir.

İnsanlığın yeni kahramanları, bizzat sanat tarafından, insanlığa gösterilen örnekler, artık küçük adamlardır; serserîler ve anarşistlerdir. Böylelikle, en âdî görünüşlerin sanat eserlerinde, en âdî küfürlerin ve en vicdan yıkıcı hareketlerin şiir, hikâye ve tiyatro gibi edebiyat nevîlerinde yer aldığını, insanlık, büyük bir dehşetle görmektedir.

Bir kısım genç insanlar ise, sanatın kendisi de, vazîfesi de budur sanacak hâle getirilmiştir. Bu hâl, târihî bir teselsül içinde, insanlığın, ulviyetten süfliyete doğru, hem de sanat vâsıtasıyle itilişi demektir. Nitekim, insan topluluğu, en medenî ülkelerde bile birtakım sefil görünüşlü, sefil giyinişli ve sefil davranışlı nesiller yetiştirmeğe başlamıştır.

III

Vaktiyle, Türk şâiri Fuzûlî, "Muntazam şiir söylemek okuyanın zevkine hürmet etmektir." demişti.

Bizce, bu sözlerin, bilhassa bugünkü insanlık için, büyük ve derin mânâsı vardır.

Sanat eserleri, asırlar boyu, düzgün ve işlenmiş olarak, hem göze, hem kulağa, hem de gönle hoş gelen eserler hâlinde idi. Eski şiirin, vezinli, kāfiyeli ve muntazam şekilli söyleyişlerle, insan rûhları üzerinde uyandırdığı, têsir ve alışkanlık, en azından, bir nizâm ve intizâm rûhudur. Eski resim, mîmârî, heykel ve süsleme sanatlarında görülen jeometrik ve simetrik güzellikler, insan gözleri önüne bir nizâm ve intizâm manzarası seriyor; dolayısıyle, bir nizâm ve intizam terbiyesi uyandırıyordu. Dışarıdan anarşik olmayan bu eserler karşısında, insan rûhu, içeriden de huzûra kavuşuyordu.

Üstelik bu eserler, sanatkârlarındaki dehânın bir volkan gibi şahlanmasına ve bir nevî Arş'a yükseliş hâllerine mâni olmuyordu:

Süleymâniye Câmi'i, Anadolu'nun dumanlı dağları gibi, sanatkârının yeryüzüne sığmayacak kadar gür dehâsının; fakat, yine simetrik ve jeometrik terbiye içindeki yükselişleriyle muhteşemdir.

*

Sanatın; resimde, heykelde, mîmârîde, mûsıkîde ve dil'de bugün arzettiği manzara ise, bu huzûr verici manzaranın tamâmıyle zıddı ve anarşi hâlidir.

Dünkü sanatla bugünkü sanatın insan ruhları ve insan terbiyesi üzerindeki têsirleri mukāyese edilirse, büyük hakîkat, açıkça meydana çıkar.

En basit, en görgüsüz ve en kaba insanların bile dağınık ve ihmâl edilmiş yerlerde, kendi iptidâîliklerini serbestçe göstermelerine mukābil, güzel döşenmiş, muntazam ve kibar bir muhîte dâhil olunca, kendilerine, gayr-ı ihtiyârî bir çeki-düzen verişleri, târîhin her ânında ve her yerinde görülmüş bir ruh hâlidir. Bizce, sanatın, insanlığın bu ruh hâlinden istifâde ederek, son yıllarda sefâlete sürüklediği beşeriyeti, yeniden iyiliğe, ulvîliğe ve insanlığa kanatlandırmak için bir gayret sarfına lüzum görmesi yerinde olacaktır. İnsanlık birtakım ruh buhranlarından doğma bir kördöğüşüne sürüklenir, çirkinliği, pisliği ve iğrençliği mârifet sanacak hâllere düşerken, sanatın susması veya bu hâlleri körükleyecek hareketlerde bulunması, en azından, yaptığı fenâlığın farkına varmaması demektir.

Biz, sanatın, bütün insanlığa, yeniden çeki-düzen verecek kudreti kendinde bulabilir hâle gelmesi lüzûmuna inanıyoruz.

Bu arada doğrudan doğruya kendi Türk sanatımız üzerinde de söyleyecek sözlerimiz ve bugünün genç insanlarına tekliflerimiz olacaktır:

1. *Edebiyatta dil olarak, Türk milletinin yarattığı ve asırlarca işleyerek güzelleştirdiği Türkçe'yi kullanınız. Milletiniz, bu asırlar içinde, aynı işleyişiyle Türkçeleştirdiği kelimeler de, vatanınız gibi, sizindir. Târihsiz, mûsıkîsiz, zevksiz ve uydurma kelimelere iltifât etmeyiniz.*

Dilimize, Türkçeyi soysuzlaştırmak isteyenlerce yerleştirilmek istenen devrik cümle, ters cümle gibi cümle çeşitlerine yüz vermeyiniz. Biliniz ki dünyânın en güzel ve en mantıklı söz tertîbi, fâil –mef'ûl-fiil (özne-tümleç-yüklem) şeklindeki hâlis Türk cümlesidir.

*

2. *Edebiyâtımızın, gerek aydınlarca, gerek saz şâirlerince kullanılan nazım şekillerini, vezinlerini, kāfiyelerini, dil ve söyleyiş inceliklerini araş-*

tırınız. Onlardaki mûsıkîyi; onlardaki zevk, zekâ, kültür ve tefekkür çizgilerini benimseyiniz. Beğendiklerinizi modernize ederek yeni Türk edebiyâtını kendi millî temelleri üzerinde yükseltiniz.

*

3. *Türk dilinin, şiir târihinde kāfiyeyi îcâdeden dil olduğunu hatırlayınız. Dile böylesine kuvvetli bir mûsıkî unsuru ilâve eden bir milletin dilde ve şiirde ses anlayışının da derinliğine ulaşmış olursunuz. Bunun basit bir hâdise olmadığını, en kuvvetli şiir tahlillerinden öğrenmeğe çalışınız. Bu hususlarda bizden de gereken yardımı göreceksiniz.*

*

4. *Türkiye Türkçesi'nde 700 yıldan beri kullanılan bir uzun hece vardır. Uzun hece, bir bakıma bizim üzerinde vatan kurduğumuz toprakların sesidir. Eski Yunan'da, Latin'de ve İbrânî'de çeşitli uzun heceler vardır. Bizim önce Arap ve Fars edebiyâtından aldığımız bu sesin, zamanla bizim sesimiz hâline gelmesi, Türkçe'ye büyük mûsıkî kazandırmıştır.*

Diğer taraftan, dillerinde uzun hece bulunan bütün milletlerin edebiyâtında vezin, pek tabiî olarak, hecelerinde sayısına göre değil, sesine göre ayarlanan, ya aruz ya da aruz karakterinde bir vezindir.

Bu sebeple, Türk edebiyâtı, tam dokuzyüz yıl, Türkçe'nin notası olmuş ve dilimize büyük âhenk kazandırmış bir vezin olan aruzu itmemelidir. Aksine, zamanla, onun nasıl ve niçin bir Türk aruzu hâline geldiğine dikkat edilmelidir. Yûsuf Has Hâcîb'den Hoca Dehhânî'ye, Hoca Dehhânî'den Nevâî ve Fuzûlî'ye; Bâkî ve Nedîm'den Yahyâ Kemal'e kadar, bu vezinle şiir söyleyenlerin mısrâlarındaki ses ve mânâ kaynaşmasından doğan söz güzelliklerini farketmeğe mecbûruz. Bu dikkat, size Türkçe'nin sesini ve dehâsını duyuracaktır.

Bugün hâlâ, Orhan Seyfi'lerin, Fâruk Nâfiz'lerin ve daha yeni nesilden nice imzânın, bu vezni tam bir Türk vezni olarak kullandıklarını siz de biliyorsunuz.

Ayrıca, bu vezni öğrenmeden, 900 yıl, bütün şâheserlerini bu vezinle vermiş bir milletin şiirini de, söylediğini de anlamaya imkân yoktur.

Millî edebiyâtınıza dörtbaşı mâmur bir kültürle girdiğiniz zamandır ki 900 yıl, birbirinin izinde derin saygı ile yürüyen sanatkâr atalarımızın şiir iklimlerine girmek ve onların asîl mîrasçısı olmak sırrına siz de ereceksiniz. Bundan, derin bir zevk ve iftihar duyacaksınız.

*

5. *Türk Halk edebiyâtında, Türk Dîvan edebiyâtında göreceğiniz sosyal, târihî, fikrî ve estetik çizgilere nüfûz ediniz. Eski Türkler, uzun söylemez, fakat derin söyler, vecîz söyler, çok kere sahîfelerce söylenecek bir sözü, bir beyitte, bir dörtlükte söylemenin sırrına ererlerdi.*

Bu arada, millî, içtimâî ve beşerî olan her mevzûa, her duygu ve düşünceye mutlaka temâs eder, söyleyince de çok güzel söylerdiler.

Bu edebiyâta, çeşitli sebeplerle, bir asırdan beri yapılan iftirâlara aldanmayınız. Ona, her türlü ard düşüncelerin üstünde, gerçekçi ve ilimci bakışlarla bakınız.

Halk şiirinin koşmalarını, türkülerini, destanlarını, tâzelemek duygusuyle ele alınız. Bunları, bugün, evvelkilerden daha üstün olarak nasıl söyleyebiliriz? Yeni edebiyâtınıza bunlar, ses olarak, şekil olarak, duygu ve düşünce olarak, millî motif olarak neler verebilirler? Bu hazînelerin kapılarını bir de siz açınız.

*

6. *Size, edebiyatta vezin, şekil, kāfiye, düzgün cümle gibi, kāideci yollar tavsiye ettiğimizin farkındayız. Ancak, bütün dünya, ergeç, bu başıboşluktan ve düzensizlikten bıkacak ve def'alarca olduğu gibi, bu aşırı romantizmden ayrılıp yeni bir neo-klasizme başvuracaktır.*

Siz, Türk edebiyâtının şuurlu nesilleri olarak bu yeniliğin öncüsü olabilirsiniz.

Hatırlayınız ki dünya edebiyâtı en ölümsüz eserlerini, umûmiyetle klasik estetikler, şekiller ve kāideler içinde yaratmıştır.

"Klasik edebiyatlar, dillerin de klasik seviyeye erdikleri zamanlarda meydana gelir." diyen Voltaire'den iki asır önce, bizim büyük Fuzûlî'mizin de: "Muntazam şiir söylemek, okuyanın zevkine hürmet etmektir" gerçeğine vardığını dâima hatırlayınız. Unutmayınız ki insanlığın hâfızasında yer eden ve belki birgün sizi de ebedîleştirecek olan sözler, sanatın, asırlar hattâ çağlar boyunca işleyerek ortaya koyduğu estetik kāidelere uyan sözlerdir.

*

7. *Eserlerinize gıdâ olacak ideolojiler içinde, siz yine Asya'daki ve Türkiye'deki atalarınızın milliyetçi, vatancı ve insancı hedeflerini seçiniz. Milliyetçiliğin ve vatancılığın belki en üstün ve orijinal sözlerini, Asya'daki eski Türk edebiyâtı eserlerinde bulacaksınız.*

İnsancılığa gelince, bu hususta size, bu yolda bir dünya hâkimiyeti

kurmuş olan müslüman Türk atalarınız büyük örnek olacaktır.

Önce Türk ve müslüman olmak, sonra üstün ırka mensup, vicdanlı bir insan rûhuyle bütün insanlığı sevmek... Bu mevzûda size, Anadolu'daki Türk edebiyâtının ilk ölümsüz şâiri Yûnus Emre ebedî bir rehber olma kudretindedir.

Kısaca, dilde, edebiyatta, duyuş, düşünüş ve davranışta Türk üslûbuna ve millî mâzîden kuvvet almaya ehemmiyet veriniz. Türkler, İslâm medeniyetine hangi üslûpla girdiler? Çok kısa bir zamanda, girdikleri medeniyetin üstün milleti olmayı hangi fazîletleriyle başardılar? Bunları düşünmek ve târihte büyük hamleler yapmış bir millete mensup olmanın samîmî hazzını ve gurûrunu duymak, size bu yolda destek olacaktır.

Bunun için milliyetçi olmaya bile lüzum yoktur. Millî olmak kâfidir. Örnek olarak İstanbul fâtihini düşünebilirsiniz. Fâtih Sultan Mehmed, belki bütün hayâtında bir an bile bugün anladığımız mânâda milliyetçi olmamıştır. Fakat her davranışında, her duyuş ve düşünüşünde, nihâyet her hamlesinde o kadar millîdir ki, adı Mehmed olan bir Türk hükümdârı, önüne çıkan yurd ve dünya hâdiseleri karşısında ne duyar, ne düşünür, nasıl davranır ve bütün dünya milletlerine nasıl bir insanlık örneği verir?

İstanbul fâtihi işte bunun cevâbını veren insandır.

Târihinizi bu bakımdan araştırınız. En uzak ve en yakın mâzînizde böyle millî davranışların nice parlak örneklerini bulacaksınız.

Biz, o inançtayız ki milletimizin, bu arada dilimizin ve edebiyâtımızın yarınında da böyle azîz örnekler görülecektir.

*

8. *Mevzû olarak, Türk halkının, dünkü ve bugünkü, hayat, sanat, îman, ferâset ve yaşama neş'esi yollarındaki mâcerâsını işleyiniz.*

Türk şehir halkını, Türk köylüsünü, son zamanlarda örneklerini çok gördüğünüz gibi, kaba, pis, iz'ansız, şahsiyetsiz, ezilmiş insanlar olarak değil, onları hakîkî hayatları ve hakîkî şahsiyetleriyle görüp gösteriniz. Hâlide Edib'in, Reşat Nûri'nin romanlarında tanıtılan halk tipleri gibi tipler yaratınız.

Türk halkının, yurd içindeki içtimâî hâdiselerle dünya hâdiseleri karşısındaki çok zekî ve anlayışlı reaksiyonlarını görüp gösteriniz. Onların Nasreddin Hoca'dan, Bektâşî nüktelerinden bu yana, hâlâ aynı incelikle yaşayan zekâ çizgilerini eserlerinize almaya çalışınız.

Dokudukları halılardan, diğer dokumalara, işlemelere, çeşitli sanat

eserlerine kadar, bütün güzel hayâllerini ve temiz rûhlarını aksettirdikleri renkler, desenler, şekiller içindeki millî rûhu bulmaya çalışınız.

Onların, Yûnus Emre'den, Karaca Oğlan'dan bugüne kadar, zaman zaman dünya şâheserleri seviyesinde söyledikleri şiirlere, besteledikleri ilâhî ve türkülere, sanatkâr rûhlarını, temiz vicdanlarını ve insan şahsiyetlerini nasıl işlediklerine dikkat ediniz.

Bütün bu ve benzeri kaynaklardan alacağınız mîraslar ve intibâlarla, sizlerin de böyle şâheserler yarattıran bir kaynağın başında ve içinde bulunduğunuzu aslā unutmayınız.

*

9. *Size, "Bu vasıflarda bir edebiyat, dünyâmızın bugün içinde kavrulmakta olduğu problemlere cevap verebilir mi?" şeklinde bir îtirazda bulunanlar olursa, kendilerinden, bu sahîfelerdeki beyanları bir daha ve dikkatle okumalarını ricâ ediniz.*

Hocam Nihad Sâmi Banarlı

Prof. Dr. Kemal Eraslan

Merhum hocam Nihad Sâmi Banarlı'yı önce liseler için yazdığı edebiyat kitaplarından, daha sonra da hocam olarak tanımak imkânını buldum. 1952-1955 yılları arasında Yüksek Öğretmen Okulu'nda talebe iken, merhum Nihad Sâmi Banarlı ve Orhan Şâik Gökyay seminer mâhiyetindeki gece derslerine gelirlerdi. Bu derslerde, Türk dilinin sağlam yapısı, ifâde kudreti ve millî şuurun oluşmasında ve millî kültürün gelecek nesillere aktarılmasındaki önemi ile edebiyâtımızın çeşitli devreleri, şahsiyetleri ve meseleleri üzerinde durulur, görüş alış-verişinde bulunulurdu.

Yıllar sonra 1962 yılında Çapa Eğitim Enstitüsü'ne tâyin edilince, bir zamanlar hocam olan merhum Nihad Sâmi Banarlı ve Orhan Şâik Gökyay yanında, liseden edebiyat hocam olan merhum Ahmet Kabaklı ve Türk şiirinin usta isimlerinden merhum Behçet Necatigil ile de meslektaş olarak çalışma mutluluğuna erdim. Meslek hayâtımın en güzel yıllarını geçirdiğim bu dönemi dâima özlemle anmaktayım. Merhum Nihad Sâmi Banarlı'nın yumuşak sesi ve îzah tarzı, merhum Orhan Şâik Gökyay'ın değerlendirmelerindeki kararlı ve kesin hükümleri, merhum Ahmet Kabaklı'nın heyecanlı ve espirili tavrı, merhum Behçet Necatigil'in nezâketi gözlerimin önünde canlı şekilde durmaktadır. Behçet Necatigil, ders aralarındaki zamânını genellikle Almanca'dan tercüme yapmakla değerlendirirdi.

Merhum Nihad Sâmi Banarlı bilhassa lise edebiyat kitapları ile, binlerce gencimize edebiyâtımız hakkında faydalı bilgiler vermekle kalmamış, onlara Türk dilini ve Türk edebiyâtını da sevdirmiştir. Bu bakımdan şükranla anılması gerekir kanaatindeyim. Merhum

hocam kişilik olarak da örnek alınacak insandı. Yıllarca berâber çalıştığım, aralıklı olarak evinde ziyâretine gittiğim halde, bir gün olsun başkasının hakkında kötü konuştuğunu duymadım.

Merhum hocalarıma ve meslektaşlarıma Allah'tan rahmet diler, hâtırâlarının önünde saygıyla eğilir, şükranlarımı bildiririm.

Nihad Sâmi Bey Çapa Eğitim Enstitüsü'nde mesâi arkadaşları ile birlikte

40. Yılını İdrak Eden Bir Müessese *

Prof. Dr. İlber Ortaylı

Ey huzzâr-ı kiram! Değerli hanımefendiler, beyefendiler. Bugün 40. yılını idrak ettiğimiz bir müessese var. Bu müessese aslında birçok kuruluşların devâmı ve birleşmesidir. Biz öğrenciyken Türk Kadınları Kültür Derneği kurulmuştu ve o derneğin faâliyetlerinin değişik bir hava getirdiğini gördük. İnsanlar Türk mûsıkîsini tanımaya başladılar. İnsanlar târihin yeni yorumlarıyla karşılaştılar. Ve hattâ insanlar, sâdece şâir olarak tanıdığımız, aslında derin tefekkürü ve nesriyle, şiiri kadar Türkler için önemli olan bir dâhîyi, Yahyâ Kemal Beyatlı'yı, bu derneklerin ve bu kurumların ortak faâliyetiyle tanıdılar. Bizim nesil ilk defa olarak Yahyâ Kemal'in düz yazılarını Fetih Cemiyeti, Kubbealtı çevresinin çalışmasıyla, mesâîsiyle tanıdı. Ben çocukken de muhâfazakârlar, milliyetçiler, Türk târihine başka türlü bakanlar bir araya gelirlerdi, toplanırlardı. Bu daha çok, insanların bir araya gelip bir zikir yapmaları, bir nevi (katarsis) boşalım olayını sağlamaları gibi bir faâliyetti. İlk defâdır ki birilerinin lâzım olan ve çok takdir ettiğimiz, heyecânın ötesinde soğukkanlı oturarak bir şeyler yazdığını, derlediğini ve zahmet çektiğini gördük. 1970'lerde ve o ilk on yılın içinde bunun gibi faâliyetler arttı. Demin, muhterem Turan Yazgan Hoca dedi ki: "Biz de bu yıl otuzu kutladık." Servet Kabaklı dedi ki: "Biz de otuz iki." Demek ki önemli bir dönemeçteydik.

960'lar neydi? Çok kimse farkında değil ve mütâlaa etmeye de üşeniyor. Aslında 960'ların Türkiyesi tâ Roma ve ardından Selçuklu

* 5 Ekim 2010 târihinde Kubbealtı'nın 40. yıl toplantısında yaptığı konuşma metnidir.

İmparatorluğu'ndan beri bir üçüncü dönüşümün yaşandığı ve büyük bir zorluğun acı bir kuvvetle yenildiği dönem. Türk insanı bir imparatorluğun değil, imparatorlukların kurucu ve örgütçü bir toplum olduğunun bilincine varmadıysa da târihî rolünü sâhiplenmişti. Türkiye, elektirifikasyonunu tamamlamaktaydı. Türk insanı kıtalara açılıyordu. Türk insanı suyu esir etmeye başlamıştı. Türk insanı ekilip biçilmeyen yerlerden zenginliğini elde etmeye başlamıştı. Türk insanı sanâyi medeniyetiyle tanışmıştı. Türk insanı çoğumuzun dudak büktüğü, tenkit ettiği "Böyle de olur mu, a canım?" dediği şehirlerini kurmaya ve şehir hayâtının zorluklarına geçmeye başlamıştı. Tabiî Türk insanı gene kendisine has büyük bir zaafla mâzîye bakmamak, mâzînin muhâsebesini tutmamakla mâlûl olduğu için bunun ne olduğunu anlamıyordu. Türklerin şehirleşmesi ne İngiliz İmparatorluğu'nun kanlı ve zorlu şehirleşmesiydi ne Rusya ve Avusturya İmparatorluğu'nun adâletsiz ve sefil şehirleşmesiydi. Türkler aslında şehirleşmeyle, az kan dökerek ahlâk normlarını mümkün mertebe zedelemeden şehre yerleşmeyi becerebiliyorlardı. Ve bu dönemde bu gibi kuruluşların ortaya çıkması bir tesâdüf değildi.

Milletlerin bünyesinde eğer kuruculuk varsa ve milletlerin zihniyetinde her şeye rağmen mâzîden bir şey kalmışsa onu taşıyacak evlatları bulunur. Bu evlatlar bâzen paralıdır. Bâzen gençtir. Bâzen yaşlıdır, orta yaşlıdır. Bâzen çulsuz diyeceğimiz kadar parasızdır ama inanılmaz bir enerjisi ve inadı vardır. Türkler Osmanlı İmparatorluğu'nun çocuklarıdır. Osmanlılık Türk târihinin en uzun, en büyük, en devamlı ve en etkili, kalıcı dönemidir. Osmanlılık Türklüğün bir imtiyâzıdır ve aynı zamanda da onun çıkmazına sebep gibi görünür. Osmanlılık bize düşman yaratır. Ama asıl önemlisi bize kardeş yaratmıştır, taraftar yarattırmıştır. Şurayı unutmayalım: Türk unsuru içinde ne ki Osmanlılığa bulaşmıştır, muhteşemdir. Her kim ki Osmanlılığı benimsemiştir, dinamiktir ve ölümsüzdür. Osmanlı İmparatorluğu Türklerin imparatorluğudur. Türkiye Cumhûriyeti de Türklerin cumhûriyetidir. Devamlılığı târihin içinde tescil edilmiştir. Bu tescîlin en büyük vesîkası, bu şehri süsleyen

câmilerdir ve konuştuğumuz dildir. Bu dil ile, biz mâzîye bağlanırız, halde yaşarız ve aklımızı başımıza topladığımız takdirde âtîye uzanırız.

Benim zamânımdaki gençlik, değişen bir toplumun gençliğiydi. Problemlerin kucağındaydı. Yaşamasını, nasıl yaşayacağını bilemiyordu. İstanbul'un yurtları hayâtını bir amaca vakfetmiş, manastırlarda dahi rastlayamayacağımız keşişlerin ve dervişlerin îman ve sabrına sâhip çilekeş gençlerin yeriydi. Bir yanıyla da sâhipsiz bir gençlik vardı. Çölde akan bir ırmak gibi tebahhur edecekti. Onun etrâfında zamânınızın deccalleri, arsızları, hırslıları vardı. Ve nihâyet kendini kapıp koyuvermiş insanlar vardı. Benim zamânımın gençliği Anadolu'nun ortamından, büyük şehrin kendini yenilemekte zorlanan, insanlara bir hedef gösteremeyen ortamının içerisindeydi. Böyle yerde bu insanlarla kim meşgul olacaktı? Ortadaki rehberlerin ve mürşitlerin hiçbiri gerçek değildi. O nedenledir ki Kubbealtı gibi kuruluşların kültür târihimizdeki yeri önemlidir. Araştırıyorlardı, öğretiyorlardı, düzeltiyorlardı. Anadolu'nun ücra köşelerinden gelen çocuklar kendi kültürleri, lehçeleri, ağızları yanında İstanbul Türkçesi'ni de böyle öğreniyorlardı. 1928'den sonra harf değiştirmek gibi Türk Dili ve Türk Medeniyeti için zarûrî bir işlemi; bir medeniyet ve bir safhayı kapatmak gibi zanneden insanların propogandasına karşı Osmanlıca öğrenmeye başlamışlardı. Sorun harf değiştirmek değil, meraksızlık, tembellik ve mâzinin mîrâsına ilgisizliktir. Artık öğretim yeteneğini gittikçe kaybeden ve çıkmaza giren Türk üniversitesinin eksiklerini bâzı kuruluşlar tamamlıyordu. Bunların bu dönemdeki rolünü unutamayız.

Dil bizi mâzîye bağlıyor. Peki, bu nedir? Grameriyle, telaffuzuyla ve sözlükleriyle ortaya çıkmalıdır. Ve ortaya çıkan telaffuzlu Türkçe Sözlüğü ve bu yılın Kasım ayında toplanacak olan Sözlük Çalışmaları Sempozyumu'nu takdirle karşılamak durumundayız.

Şurayı unutmayalım: Türklük bir disiplindir. Türklük devlet demektir. Devlet, Türk'ün hayâtında ne geçici bir kurumdur ne bir fantezidir. Bunun gibi, Türklük ve devlet birbiriyle iç içedir. Devlet bizim hayâtımızda ne bir engeldir ne bir yüktür. Ne de yok edilmesi

gereken bir safsatadır. Unutmamak gerekir. İslam dünyâsında -ben demiyorum, Kral Faysal demiştir- bir buçuk devlet vardır. Bir tânesi Türkiya, yarımı İran'dır. Bu bir tek devlet bizim halkımızı, bizim kültürümüzü ileriye götürecek bir mekanizmadır.

Türk Dili sabahtan akşama dil bilmeyen insanların değiştirebileceği bir hamûle değildir. Türkçe ciddi bir medenî yaratıdır. Onu yaratanlar her şeyden evvel târihin ve coğrafyanın kendi akışıdır. Bunun üzerinde ısrarla durmamız gerekir.

"Batılılaşma" dediğimiz unsurun Türkiye'de sâdece adı vardır. Ve bu illüzyon hâlinde bir teoridir, taklittir. Batı ciddi bir coğrafya ve ciddi bir târihtir. Ciddi bir batılılaşma, dilleriyle, târihî filolojisiyle ve mûsıkîsiyle Türkiye'ye girmemiştir. Batılılaşma ve batıcılık adına bu ülkeyi değiştirmeye kalkan insanlara güvenemeyiz. Bunu anlamak için de her şeyden evvel kendimizi iyi öğrenmek ve başkalarıyla mukāyese etmek durumundayız.

Şuna inanıyorum: Çok yakın bir gelecekte, bu müesseselerden, bu çevreden çıkan gençler dünyâyı öğreneceklerdir, öğrenmeye de başlamışlardır. Benim gördüğüm kadarıyla bu kültür çevresinin gençleri daha ciddi ve daha meraklıdırlar. Kırk yılın sonunda taşıdığınız mîrâsı, taşıdığımız mîrâsı götürebildiğiniz için herkesi tebrik ediyorum. Ve inanıyorum ki bir kültürel kaosun, anarşinin içinde dahi bâzı şeyleri doğru olarak götürecek kimseler her zaman vardır. Bu insanlar bir kavmin içinden her zaman çıkar. Ben gelecekten bu bakımdan çok umutluyum. Size, değerli dinleyenlere, bu câmianın sevgili üyelerine Rumeli türküleriyle, Türk mûsıkîsiyle dolu, huzurlu bir akşam diliyorum ve teşekkür ediyorum.

Kubbealtı Vakfı

Prof. Dr. Turan Yazgan

Kubbealtı Osmanlı Devleti'nde en üst seviyede karar yetkisine sâhip olanların toplandığı yerdir. Kubbealtı Vakfı da, Türk milletinin meselelerinin çözümünde, yetki kullanacak insanların fazîletli, şuurlu, ahlaklı ve Türk kültürüyle yoğrulmuş olarak yetiştirilmelerini karınca karârınca sağlamak üzere kurulmuş olduğuna hükmettiğim bir kuruluşumuzdur.

Burada yönetici veya eleman olarak çalışanların çoğunu hatırlıyorum ve tanıyorum. Zaman zaman bu kubbenin altında ben de konferanslar verdim, dinleyici olarak bulundum. Rahmetli Ekrem Hakkı Ayverdi ve İlhan Ayverdi'nin evlerinde ayda bir yapılan yemekli sohbetlere katıldım. Buradaki nezâketten, buradaki ister yiyecek ister söz olsun sunumların Osmanlı haşmetine ve asâletine uygun olarak yürüdüğünü teslim etmeyecek hiç kimse yoktur. Tabiî o meclise katılanların, başta ev sâhipleri olmak üzere, pek çoğu Hakkın rahmetine kavuştular. Onlardan sonra bu nezih, örfe ve âdete uygun sohbetlerin yapıldığı bir yerimiz maalesef kalmadı. Teşekkül edeceğe de benzemiyor. Eskiden bu tür toplantılar bir çok yerde yapılırmış. Kıymetli devlet sanatçımız ve hocamız Prof. Dr. Nevzat Atlığ bunlardan sık sık bahseder. Zâten bunların sonuncusu olan Ayverdiler çiftinin toplantılarına da genellikle berâber giderdik.

Kubbealtı Vakfı'ndan bahsederken onun faaliyetlerinden hangi-

sini değerlendirmeye kalksanız, karşınıza Türk sanat dallarının hemen hepsini diriltme, öğretme ve yaymanın yanında, Türk kültürünün bütün haşmetiyle tanıtılıp yeni nesillere aktarılması gibi bir görevin de hakkıyla yerine getirilmeye yönelik olduğunu teslim edersiniz. Bu bakımdan sözden çok iş, üretim ve icrâya yönelik bu faaliyetlerin, siyâsetin söz düellosundan ibâret olduğu, vakıfların ve derneklerin çoğunlukla gāyeleri için reklamla para toplayarak insanların dînî duygularını sömürdükleri, vicdanlarını kanattıkları ülkemizde, vekar ve haysiyetine en ufak halel getirmeden çalışan bu vakfı örnek almamak, parmakla göstermemek mümkün değildir. Âyinesi iştir kişinin (kurumun) lâfa bakılmaz. Yayınladıkları kitaplar, başlı başına gelecek nesillerimize devredilen muhteşem bir servet, bir mîrastır. Burada klasik Türk müziği eğitimi alanlar, tezyin sanatı, ebrû san'atı.. öğrenenler de Türklüğü kültürüyle, sanatıyla geleceğe devredecek askerlerdir.

Kendimi, bunları samîmî bir duygu olarak ifâde etmeye mecbur hissediyorum. Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki mîmârî mîrâsının târihimize geçirilip geleceğe ve gelecek nesillerimize aktarılmasında Ekrem Hakkı Ayverdi'ye nasıl minnettar olmayız. Türk dili ile ilgili muhteşem lugat projesi için ömrünü veren, bir Vakfın faaliyetlerine inceliği, içtenliği ve güler yüzlülüğüyle dâima örnek bir ev sâhibi olan İlhan Hanımefendiyi nasıl hatırlamayız. Dergimizde pek çok yazısı yayınlanan Sâmiha Ayverdi hanıma, özellikle Türk'ün mânevî dünyâsıyla ilgili muhteşem eserlerinden dolayı, istikbâlimiz hesâbına nasıl minnet ve şükran duymayız.

Ekrem Hakkı Ayverdi'nin, benim İslâmiyet öncesi dünyâya fazla yönelmiş olmamın, sonrasını bana unutturmaması gerektiğini o kadar ince hatırlattığını hiç unutmuyorum. Vakfımızın yayınları olan dergileri yer yer altını çizerek okuyan Sâmiha Ayverdi'nin neşredilmemiş pek çok yazısını bizim dergimiz vâsıtasıyla okuyuculara ulaştırmamızdan da memnun olduğunu biliyorum. İlhan Ayverdi'--nin de beni üzgün ve dertli gördüğünü veya böyle olduğumu nasıl

sezdiğini hâlâ anlayamıyorum. Ama böyle olduğum zamanlarda "çâre çalışmaya devamdadır" dediğini hiç unutmuyorum. Kendisi de öyle yapıyordu. O kadar çok çalıştı ki sonunda yorulmaya mecbur oldu. Allah hepsine ganî ganî rahmet eylesin! Yattıkları yer nurla dolsun. Çalışmalarını devam ettiren bugünkü kardeşlerimden de Allah râzı olsun. Bilsinler ki hepsini çok takdir ediyorum ve çok seviyorum.

Kubbealtı Akademi Mecmuası 40 yaşını doldurdu. Bununla ilgili kutlamada bana da bir plaket verildi. Bu toplantıda hepsi dostumuz olan konuşmacılar ve plaket alanlarla maalesef sağlığım sebebiyle kucaklaşıp sohbet edemedim. Burada yaptığım konuşmada yakın çevreme de teşekkür ederken, asıl Vakfımızda çalışanlara teşekkürü unutmuşum. Bu vesîleyle, bu borcumu burada yerine getirmenin de bir mânâsı olsa gerek… Kırk yıl kesiksiz olarak bir mecmuayı çıkarmanın ne demek olduğunu Ben ve Vakfımızda çalışanlar çok iyi bilir. *Kubbealtı Akademi Mecmuasını* geriye dönük olarak inceleyenler, kimlerin gelip geçtiğini, ne gibi düşüncelerle hizmet ettiklerini öğrenirler ve bu mânâda bir fikir ve edebiyat hazînesiyle karşılaşırlar. Türkiye'de dergiler batıp çıkarlar. Bizim *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergimiz* şu anda "en uzunlu ömürlü târih dergisi" ünvânını kazandı. Halbuki 40 yılın yanında bizimki sâdece 24 yıllıktır. Ne mutlu 40 yıldır bu dergiyi yaşatanlara… Ne mutlu bu vakfın her hangi bir yerinde her hangi bir sıfatla çalışanlara. Bu Vakıf tarafından ödüllendirilen bendenize de ne mutlu. Bu vakfın kurucularından, çalışanlarından ve ilgililerinden rahmete kavuşanların Allah yattıkları yeri nurla doldursun...

Shakespeare'den Mehmet Âkif Ersoy'a

Yavuz Bülent Bâkiler

Edebiyâtımızın en büyük destan şâirlerinden biri olan Mehmet Âkif Ersoy, 1936 yılının 27 Aralık'ında vefat etti. Devrin önemli yazarlarından Hüseyin Câhit Yalçın, onun vefâtı üzerine *Tan* gazetesinde şunları yazdı: "Âkif öldü. Onunla, vatanseverlik konusu dışında, ortak bir tarafımız yoktu. Ama ben bugün, onun mânevî varlığı karşısında, saygıyla eğiliyorum. Çünkü Âkif, bütün ömrü boyunca, eğilmeden, bükülmeden dosdoğru yaşayan adamdı. Onun hayâtı, şiirlerinden daha güzeldir."

Cenap Şahâbettin'in kanaati de şöyle; "Âkif bizim, yalnız asrımızın değil, hattâ târihimizin en büyük destan şâiridir. Edebiyat târihi, şimdilik, büyük Âkif'ten daha büyük bir İslâm ve Türk şâiri tanımaz"

Abdülhak Hâmid Tarhan'ın kanaati de çok önemli: "Âkif'in Çanakkalesi, bir şiir âbidesidir ki, şimdiye kadar öyle bir şey, Türkçede yazılmadı. Korkarım ki, bundan sonra da yazılmayacak!"

Prof. Dr. Emin Erişirgil, bir zamanların İçişleri Bakanımızdı. *Bir İslâmcı Şâirin Romanı* isimli önemli bir kitabı var. Erişirgil diyor ki: "Âkif'in vezinli, kāfiyeli 536 sayfa tutan *Safahat*'ı var. Bu kitap, kendinden önce yazılanlara asla benzemez. Ondan sonra da bu cinsten, kimse yazmamıştır; yâhut yazamamıştır. Kimse inkâr edemez ki, nazım üslûbunda, sâdeliği ve Türkçe yazmayı, zamânında Âkif kadar ileri götüren olmamıştır. Aruz veznini kullanmak şartıyla, bugün de, birbirine bağlı fikirleri, bu kadar basit yazabilecek babayiğit var mı? Onu da bilmiyorum."

Büyük Türkçülerimizden Nihal Atsız'ın değerlendirmesi de çok dikkat çekici: "Âkif, şâir, vatanperver ve karakter adamı olmak ba-

kımından mühimdir. Şâirliğine kimse îtiraz edemez. Onun, oldukça bol manzum eserleri arasında, öyle parçaları vardır ki Türk Edebiyâtı târihinde, ölmez mısrâlar arasına girmiştir. Vatanperverliği, tam ve tezatsız bir vatanseverliktir. Karakter adamı olmak bakımından ise, Âkif eşsizdir!... İslâmcı olmasını, kusur diye öne sürüyorlar. İslâmcılık, en kuvvetli seciyesi ve en yüksek ülküsü idi. Bugünkü Türkçülük ne ise, dünkü İslâmcılık da o idi. Esâsen İslâmcılık Osmanlı Türklerinin millî mefkûresiydi."

Mehmet Âkif Ersoy'u, gönül gözüyle okuyanlar, hep benzer beyanlarda bulunuyorlar. O, gerçekten de bizim edebiyâtımızın âbide şahsiyetlerinden biridir. Bir destan adamdır. Ve benim samîmî kanaatime göre, Âkif bin yıl sonra da, ikibin yıl sonra da, hep bir âbide şahsiyet olarak selâmlanacak ve anılacaktır. Çünkü Mehmet Âkif Peygamber ahlâkıyla ahlâklanmış mütefekkir şâirlerimizden biridir. Sevgili peygamberimiz, 1400 yıl önce yaşamasına rağmen, bugün nasıl örnek bir insan olarak anılıyorsa, seviliyorsa, Peygamber ahlâkıyla yaşayan, yazan Mehmet Âkif de bin yıl sonra, ikibin yıl sonra bile hep âbide bir şahsiyet olarak anılacak ve sevilecektir.

Pekâlâ! Şimdi bana sorabilirsiniz: Bu kadar üstün özelliklere sâhip olan Âkif, Türkiyemizde, yeteri kadar biliniyor mu? Bu soruya rahatlıkla evet demek mümkün değil. Çünkü Âkif, önce yeteri kadar okunmuyor. Aynı zamanda onun kullanmış olduğu Türkçe de, bugünkü gençler arasında rahatlıkla anlaşılmıyor. Bizim en büyük ayıplarımızdan biri de budur.

1986, Âkif'in vefâtının 50. yıldönümü idi. Devletimiz, 1986 yılında, Âkif için, yurt içinde ve yurt dışında anma toplantıları düzenlemişti. O münâsebetle, ben de 44 şehrimizde Âkif'i anlatmaya çalışmıştım. Hayretle görmüştüm ki bizim birçok aydın etiketli insanımız, Âkif'i kat'iyyen bilmiyor. Onu, başındaki fesi çıkarmamak için kaçıp Mısır'a giden bir softa adam sanıyor. Halbuki fesin İslâmiyetle, milyarda bir bile alâkası yoktur. Fesi ilk defâ putperest Filikyalılar kullandılar. Fes bize 2. Mahmut zamânında, batıdan geldi. (1832)

Halkımız ise okumamak hastalığından daha kalkamadığı için, Âkiften haberdar değildir. Bu büyük utançtan ne zaman kurtuluruz

bilmiyorum. 1997 yılında İngiltere'ye gitmiştim. Bir gemiyle gezintide, kaptana sormuştum "Siz neden dilinizdeki Latince ve Fransızca kelimeleri atarak öz İngilizce ile konuşmuyorsunuz?" demiştim. Kaptanın cevâbı şöyle olmuştu: "Latinceden ve Fransızcadan bizim dilimize giren, ama herkes tarafından bilinen, kullanılan, sevilen o kelimeler, artık tamâmen bizim dilimizin kelimeleri olmuşlardır. Hiçbir İngiliz, o kelimelerin, dilimizden çıkarılıp atılmasını isteyemez. Ne demek öz İngilizce?

Kaptana bir soru daha sormuştum. Demiştim ki: "Biraz evvel, bana, bu yıl üniversite tahsiline başlayacak olan kızınızdan bahsetmiştiniz. Kızınız Shakespeare (Şekspir) İngilizcesini biliyor mu?

Kaptanın verdiği cevâbı, bizim bütün yetkililerimizin, Millî Eğitim Bakanlarımızın, annelerimizin, babalarımızın ve gençlerimizin kulaklarına bağıra bağıra söylemek isterdim: "İngiltere'de, Shakespeare İngilizcesini bilmeyen bir kimseye, aydın nazarıyla bakılamaz. Shakespeare İngilizcesini bilmemek olur mu? Şimdi, şu anda, kızım, bizim evimizde, kendisi için tuttuğum bir kimseden Shakespeare İngilizcesini öğrenmektedir. Benim gibi, kızım da Shakespeare İngilizcesini öğrenecektir. Bilmeden olmaz!"

İngiliz kaptanı bu açıklamayı 1997 yılında yapmıştı. Shakespeare 1554-1616 yılları arasında yaşayan meşhur bir İngiliz edibi. Yâni biz, o İngiliz kaptanla, bir İngiliz gemisinde konuşurken Shakespeare'in ölümü üzerinden tam 381 yıl geçmişti. İngiltere 2010 yılında da aynı değerlendirme içerisinde. Şunu söylemek istiyorum: İngiltere eğitimi, 394 yıl önce ölen değerli bir edebiyâtçısının İngilizcesini, yeni nesillerine öğretmeyi şartların şartı olarak biliyor ve bunun sayısız faydalarını görüyor. Ama biz 1936 yılında vefat eden yâni kalemini 74 yıl önce bırakan âbide şahsiyetlerimizden Mehmet Âkif Ersoy'un Türkçesinden çocuklarımızı koparmayı, Mehmet Âkif'i okunmaz, okunduğu halde anlaşılmaz hâle getirmeyi bir mârifet sanıyoruz. Vâ esefâ!

Avrupa ile aramızdaki en büyük farklılık işte burada!

Sabır Sarmaşıkları (Rubâîler)

Bekir Sıtkı Erdoğan

Deli Dolu

Aklım yarı çılgın; nasıl uysun yasana?
Gönlüm gece gündüz deli-dîvâne sana!
Mestâne gözüm sanır ki dünya dönüyor;
Baş döndürerek şaşkını kandırmasana.

Kurban Bayramı

Sar dost kulun boynuma fermân olsun!
Sen iste yeter, istediğin cân olsun!
Yıllardır o bîçâreye her gün arefe,
Lutfeyle ki, bir bayrama kurbân olsun.

Mîraç Makāmı

Yükseldi başım, yıldızlardan yücedir,
Gökkubbeyi ardımda bıraktım nicedir…
Yaklaşmadayım gitgide son mertebeye,
Anlım ki, ayaklarımda binbir gecedir.

Şehzâdebaşı'nda Bir Gün

Prof. Dr. Beynun Akyavaş

Zaferden zafere koşan Kānûnî Sultan Süleyman, Saruhan Vâlisi iken yirmi iki yaşında çiçek hastalığından vefat eden (1543), tahsili ve yetişmesi îtibâriyle tahta en yakın olduğunu düşündüğü evlâdı, "güzîde oğlu" Şehzâde Mehmed'in kaybıyla bir babanın duyabileceği en büyük acıyı duymuş ve "Şehzâde-i muazzez ve mükerrem"in rûhu şerifleri için Şehzâde Câmii ve külliyesini "Mühendisân-ı cihan mîmâr-ı bî akran" Koca Sinan Ağa'ya yaptırmıştır. Yeniçeri Eski Odalar'ı civârında inşâsına başlanan bu mîmârî şâheseri beş senede (1543-1548) tamamlanmıştır.

Çimlerle kaplı ve ulu ağaçların gölgesindeki bahçesinden Câmiin hazîresindeki Şehzâde Mehmed Türbesi'ne girdiğim zaman doğrusunu isterseniz çok hüzünlendim. Bir buraya üst üste kırk gün gelip bütün kalbiyle ağlayan Kānûnî'yi düşündüm bir de muhteşem tahtında:

"Ben ki, Akdeniz'in, Karadeniz'in ve Rumeli'nin ve Anadolu'nun ve Karaman'ın ve Rum'un ve vilâyeti Dulkadriyye'nin ve Diyarbekir'in ve gerek Azerbaycan'ın ve Acem'in ve Şam'ın ve Haleb'in ve Mısır'ın ve Mekke'nin ve Medîne'nin ve Kudüs'ün ve Arab diyârının ve Yemen'in ve daha nice diyârın Sultânı Sultan Selim Han'ın oğlu Sultan Süleyman Han'ım" diye kükreyen, dünyâya meydan okuyan Muhteşem Süleyman'ı!...

Üç basamakla çıkılan ve içine ikisi pembe ikisi yeşil sütunlara dayalı revaklı bir kapıdan girilen türbede lâcivert çini üzerine beyaz sülüs hatla yazılmış Kelime-i Şahâdet, mermer üstüne celî sülüs hatla kabartma olarak yazılmış Sûreler, Âyetler, Esmâü'l-Hüsnâ

sâdece türbeyi değil, kâinatı kuşatıyormuş gibi geliyor!...

Renkler, sarı, beyaz, yeşil, mor, mâvi, lâcivert renklerin, çiçeklerin saltanatıyla coşmuş bu türbede Şehzâde Mehmed'in sandukasının sağ tarafında kardeşi Şehzâde Cihangir'in, sol tarafında kızı ve Ferhat Paşa'nın zevcesi Hümâşah Sultan'ın sandukası bulunmakta, şebekenin dışındaki sandukanın ise kime âit olduğu bilinmemektedir. Şehzâde Mehmed'in sandukasının üzerine konmuş fildişi kakmalı ahşap bir tahtın ise Şehzâde'nin çıkmaya nâil olamadığı tahtı temsil ettiği söylenmektedir.

Şehzâde Mehmed'in türbesi.

1553 de ve Şehzade Mehmed gibi yirmi iki yaşında vefat eden Şehzâde Cihangir'in aziz rûhu için Kānûnî'nin Pürtelâş Hasan Efen-

di mahallesinde yaptırttığı Cihangir Câmii ile câmiin bulunduğu semt de Şehzâde'nin adı ile yaşamaya devam etmektedir.

Şehzâde Mehmed Türbesi'nden sonra etraftaki türbelerin hepsini birer birer ziyâret etmeye başladım. Karşımda Sultan III. Mehmed'in oğlu ve Sultan I. Ahmed'in kardeşi yirmi yaşında (1583-1603) Hakk'ın rahmetine kavuşan Şehzâde Mahmud ile vâlidesinin türbesi, öbür tarafta ise dört sandukalı Hatice Sultan Türbesi var. Sandukaların kimlere âit olduğu belli olmadığı gibi Hatice Sultan'ın da kim olduğu bilinmiyor. Yavuz Sultan Selim'in kızı mı, III. Murad'ın kızı mı? İleride Fatma Sultan Türbesi görülüyor. Şehzâde Mehmed'in kızı Hümâşah Sultan ile Ferhat Paşa'nın kızı olan Fatma Sultan açık türbesinde zevci Beylerbeyi Mustafa Paşazâde Mehmed Bey ile medfundur.

Bosnalı Gāzî İbrâhim Paşa. Enderun'da yetişmiştir. Sultan III. Murad devri sadrâzamlarındandır. III. Murad'ın kızı Ayşe Sultan ile evlenerek Saray'a dâmat olmuştur.

İbrâhim Paşa'nın Mısır'dan İstanbul'a dönerken getirdiği pek çok kıymetli hediye arasında kendisinin yaptırttığı, üzeri zebercetlerle donanmış *altın taht* Sultan III. Murad'dan başlayarak son zamanlara kadar pâdişahlar tarafından kullanılmıştır, bugün de Topkapı Sarayı'nda hayranlıkla seyredilmektedir.

Kanije Kalesi'ni Avusturyalılara karşı fevkalâde bir asker, fevkalâde bir kumandan olarak kahramanca müdafaa eden Tiryâki Hasan Paşa (1530-1611)'nın târihimize şeref veren mübârek adı ile berâber İbrâhim Paşa'nın da adı Kanije ve harp meydanlarında gösterdiği kahramanlıklarla unutulmamalı, minnetle ve şükranla yâd edilmelidir.

1601'de vefat eden İbrâhim Paşa'nın Türbesi 1603'de Hassa Başmîmârı Dalgıç Ahmed Ağa tarafından inşâ edilmiştir. İçinde çiçekler açmış bir bahçeye benzeyen ve hayranlıkla seyredilecek bir sanat eseri olan türbenin fildişi kakmalı abanoz kapısından içeriye girince ortada İbrâhim Paşa'nın sandukası ile babalarının yanında yatan iki küçük çocuğunun, kızı ile oğlunun sandukalarını görürsünüz.

Destârî Mustafa Paşa Türbesi. Destârî Mustafa Paşa Enderun'da yetişmiştir. Sultan I. Ahmed devri vezirlerindendir. Ayşe Sultan ile evlenerek Saray'a dâmat olmuştur.

Türbe 1611'de Destârî Mustafa Paşa tarafından inşâ ettirilmiştir. İznik çinileriyle donatılan türbede beyaz zemin üzerinde firûze, kırmızı, mâvi, yeşil renkli nar çiçeği, lâle, vs. motiflerinden gözünüzü ayıramıyorsunuz. Böyle bir güzellik olabilir mi? İki ahşap sanduka Destârî Mustafa Paşa ile zevcesine âittir, diğerleri, üç küçük lahit ise çocuklarınındır.

Kānûnî Sultan Süleyman'ın aşağı yukarı on beş sene boyunca aldığı zekice siyâsî kararları ve akıllıca mâlî tedbirleriyle Devlet'e hizmet eden, hazîneyi dolduran Sadrâzamı, kendisi de servet ve sâmân sâhibi olan dâmâdı Rüstem Paşa'nın Türbesi ise tek kelimeyle muhteşem!... Sinan'ın eseri!... İçine revaklı bir kapıdan girilen türbedeki XVI. asrın ikinci yarısına âit çinilerin ihtişâmı nasıl anlatılabilir? Mâvi üstüne beyaz celî hatla yazılmış Âyet-i kerîmeler, kırmızı, mâvi, yeşil, siyah, beyaz renkler çiçek olup açmış!... Ortada Rüstem Paşa'nın sandukası, yanında oğlunun.

Rüstem Paşa (1500-1561) Saraybosna'da doğmuş, Acemi Ocağında yetişmiş, zekâsı ve aklıyla dikkat çekerek Saray'a alınmıştır. Mohaç Seferi'nde Silâhdar olarak bulunmuş, İstanbul'a döndüğünde Mirâhurluğa tâyin edilmiştir.

Diyarbekir vâlisi iken Kānûnî'nin kızı Mihrimah Sultan'a namzet olarak seçilmişse de kendisini sevmeyenler cüzzamlı olabileceği, ancak üzerinde kehle yâni bit olanların bu illete yakalanmayacakları rivâyetini yaymışlar. Bunun üzerine Saray'dan Hekim Mehmed Bey yola çıkarılarak Diyarbekir'e gönderilmiş, Rüstem Paşa'nın üzerinde bit olup olmadığını araştırması emredilmiş. Tesâdüf bu ya, Hekim Mehmed Bey, Paşa'nın üzerinde bir bit görünce İstanbul'a müjdeler uçurulmuş. Mihrimah Sultan ile Rüstem Paşa evlenmişler, Rüstem Paşa Saray'a dâmat olmuş. Bu hâdise üzerine vaktin şâirlerinden biri pek haklı olarak şu beyti söylemiş:

Olıcak bir kişinin bahtı kavî tâlii yâr,
Kehlesi dahi mahallinde anın işe yarar!

Devlet idâresinde iki defa Sadrâzamlığa kadar yükselen Rüstem Paşa ilk Sadâretinde, kendi oğullarından birinin tahta çıkabilmesi için Kānûnî Sultan Süleyman'ın Mâhidevran Hâtun'dan olan büyük oğlu Şehzâde Mustafa'yı ortadan kaldırmaya çalışan Hürrem Sultan'a yardımcı olmuş ve fevkalâde yetişmiş, mükemmel bir genç olan Şehzâde Mustafa Konya Ereğlisi yakınlarında Zal Mahmud Paşa tarafından katledilmiştir (1553). Şehzâde'nin öldürülmesi hem asker ve hem halk arasında infiâle yol açınca Rüstem Paşa Sadrâzamlıktan azledilmiştir (1553).

Adı her ne kadar böyle bir cinâyetle hatırlanmaktaysa da Rüstem Paşa'nın sayılamayacak kadar çok hayır eseri ve vakfı vardır. Câmi, mescit, kütüphâne, medrese, mektep, han, hamam, kervansaray, çeşme, vs. arasında Tahtakale'deki Rüstem Paşa Câmii bir çini deryâsı, çini müzesi hâlindedir.

Yukarıda bahsettiğimiz Şehzâde Câmii hazîresindeki bu emsalsiz türbeler ve târihî mezar taşları bakımsız, harap, perîşan!... Herbiri bir târih, herbiri bir sanat eseri, herbiri bir iftihar sebebimiz olan bu hârikulâdelikler ne zamana kadar böyle bırakılacak acaba?

Türbelerden ayrılırken ve bir mücevher yığınını hatırlatan Şehzâde Câmii'nden çıkarken: *Küllü nefsin zâikatü'l-mevt* her nefis ölümü tadacaktır dediğimi hatırlıyorum.

Şehzâdebaşı Caddesi'nden Vezneciler'e doğru yürüyün, sol tarafınızdaki ilk caddenin adı Dede Efendi Caddesi'dir. Bu caddenin Vefa'ya dönen köşesindeki alt tarafı toprağa gömülmüş, yeşil rengi hâkim olan somaki sütunun İstanbul'un tam ortasını işâret ettiğine inanılır. Eski haritalara bakıldığı zaman bu mevkiin hakîkaten İstanbul'un ortalarında olduğu görülmektedir. Bizans İmparatorlarının alaylarda tâkip ettikleri anayolun *Philadelphion* yâni Şehzâdebaşı Caddesi olduğu düşünülürse ihtimal daha da kuvvetlenmektedir. Hal böyle olduğuna göre, Şehzâde Câmii'nin karşısında 1826 senesine kadar var olan Acemi Oğlanlar Kışlası ve Eski Odalar

denen Yeniçeri Kışlası İstanbul'un ortasında bulunuyormuş demektir.

Fâtih Sultan Mehmed zamanında burada inşâ edilen Eski Odalar'dan ve Kānûnî Sultan Süleyman zamanında Aksaray'da Et Meydanı'nda inşâ edilen Yeni Odalar'dan bugüne sâdece Şehzâdebaşı Caddesi ile Acemi Nefer Sokağının birleştiği yerdeki Acemi Oğlanlar Hamamı kalmıştı. Mâlûm olduğu üzere Acemi Oğlanlar uzun müddet tâlim gördükten, fevkalâde büyük bir askerî disiplinle hazırlandıktan, yetiştirildikten sonra Yeniçeri Ocağı'na yazılırlarmış. Muhkem, sâde ve gösterişsiz olan bu asker hamamı erkekler hamamı olarak gürül gürül çalışıyordu. Ben ancak dışından görebilmiş, sağına soluna bakmış, kubbesini seyretmiştim. Kubbenin altındaki yıkanma yerinde dört köşe bir göbektaşı ile yedi kurna varmış, halvetlerin birinde üç, diğerinde iki kurna bulunuyormuş.

Sultan III. Selim devrinin dâhî mûsıkîşinâsı, bestekârı Hammâmîzâde İsmâil Dede Efendi'nin babası Süleyman Ağa bu kışla hamamının işletmecisi imiş. İsmâil Dede Efendi'nin lakabı bu sebeple Hammâmîzâde olarak kalmıştır.

2001 senesinde *Allah Allah Eyvallah* başlığıyla yazdığım ve *Sultanîyegâh İstanbul* adlı kitabımda yer alan bir yazımda bu hamamdan bahsetmiş ve "Dünyâda eşi benzeri olmayan, târihî değeri fevkalâde büyük olan bu eserin kıymetinin bilinmesi, iyi korunması lâzımdır." demiştim.

Sultanîyegâh İstanbul'un 2005 ve 2007 târihlerinde yapılan ilâveli ikinci ve üçüncü baskılarında ise *Âsım'ın Nesli* başlıklı yazımda yine bu hamamdan bahsetmiş ve "Yeniçerilerden kalan son hâtıra olan Şehzâdebaşı'ndaki Acemi Oğlanlar Hamamı'nın bu sene değilse birkaç sene sonra yerle bir olacağı âşikâr. Artık yerine ya bir otel yapılır ya da işhanı!..." diye yazmıştım. İçime mi doğmuştu, malûm mu olmuştu, orasını bilemem ama târihimizin, târihî eserlerimizin kıymetini bilmediğimize göre kerâmet olmadığı muhakkak.

Senelerden beri yaz demez kış demez hamamın önünden her geçişimde durur bana ecdâdımı, târihimi ve yeniçerileri düşündüren, "pençelerinin altında dünyâyı titreten, dîni ve Devleti uğ-

runda şehâdet şerbetini gözünü kırpmadan içebilen, zafer sarhoşu efsânevî askerin cenk meydanlarındaki şahlanışını" hayal ettiren ecdat yadigârını uzun uzun seyrederdim.

Bu defa baktım, hamam yerinde yok!... Sağıma baktım yok, soluma baktım yok!... Koca hamam nereye gider? Allah Allah!... Nihâyet buldum! Devletin ve milletin sâhibi olması, ciddî bir şekilde korunması gereken emsalsiz hamam, ne sihirdir ne kerâmet, yanıbaşında yapılan turistik bir otelin içine girivermiş!... Artık bunu ne su temizler ne sabun!... Bir târih yok olmuş!...

Şimdi dolaştığım bu yerler bir zamanlar Sadrâzam Dâmad Nevşehirli İbrâhim Paşa'nın Dede Efendi Caddesi'nin hemen başındaki kendi câmiine ve külliyesine îrat diye yaptırttığı seksen küsur dükkânın önündeki yaya kaldırımıyla ana cadde arasında sıralanmış ahşap sütunlara ve revaklara bakılarak Direklerarası diye anılmış, sonraları bütün semt Direklerarası adıyla anılır olmuş.

Direklerarası İstanbul'un XIX. asır ortalarından îtibâren kültür ve sanat merkezi olduğu gibi hele Ramazan aylarında iftardan ve mahyalarla donanmış selâtin câmilerinde, Beyazıt'da mı istersiniz, Süleymâniye'de mi istersiniz, Şehzâdebaşı, Fâtih Câmilerinde mi istersiniz terâvih namazları kılındıktan sonra Şehzâdebaşı-Vezneciler Caddesi, Direklerarası piyasa ve eğlence merkezi hâline gelir, yayalarla faytonlarla dolar dolar boşalırmış.

Gedikpaşa'da Güllü Agop'un kurduğu ilk tiyatrodan sonra tiyatrolar, ortaoyunları, karagözler, meddahlar buralarda toplanmışlar. Mınakyan tiyatrosu, Kel Hasan, Kavuklu Hamdi, Abdi Efendi, Şevki Efendi, vs. tulûat tiyatroları buralarda temsiller vermişler, meşhur kantocu Peruz Hanım allı pullu elbiseler içinde şıkır şıkır, şakır şakır burada sahneye çıkmış ve nihâyet Şehremâneti Şehir Tiyatrosu'nun temeli kabul edilen Dârülbedâyi Direklerarası'nda, Letâfet Apartmanında eski İstanbulluların hiç unutamadıkları oyunlarını burada oynamaya başlamış (1914).

Direklerarası'nın kahvehânelerinde karagöz, meddah, ortaoyunu gibi temaşâ sanatları icrâ edilirken kıraathânelerinde, meselâ Fevziye Caddesi'nin köşesindeki Fevziye Kıraathânesi'nde Kemânî

Tatyos Efendi ile Kemençeci Vasilaki'nin sazları, fasılları dinlenir, çayhânelerinde ise Mehmed Âkif'e, Neyzen Tevfik'e, Ahmed Midhat Efendi'ye, Muallim Nâci'ye, Ahmed Râsim'e, Andelib'e, vs. tesâdüf edilir, sohbetlerinden istifâde edilirmiş. Bir âlemmiş Direklerarası!...

Cumbadan rumbaya yâni alaturka hayattan alafranga hayâta geçtikten sonra Beyoğlu eğlence merkezi olunca Direklerarası ıssızlaşmış, ne bağ kalmış ne bâğbân!...

Şehzâdebaşı'nda o gün bunları düşüne düşüne yürürken dilime nedense Bayburtlu Zihnî'nin Nevres Paşa tarafından şehnaz makāmında bestelenen o hüzünlü, içli şiiri takıldı:

Vardım ki yurdundan ayağ göçürmüş
Yavru gitmiş ıssız kalmış otağı
Camlar şikest olmuş meyler dökülmüş
Sâkiler meclisden çekmiş ayağı

Zihnî dert elinden her zaman ağlar
Vardım ki bağ ağlar bâğbân ağlar
Sünbüller perîşan güller kan ağlar
Şeydâ bülbül terk edeli bu bağı

İlhan Ayverdi Hakkında

Aysel Yüksel

Ömrünü Türk kültür ve îman hayâtına adamış olan İlhan Ayverdi, aynı zamanda devrimizin yetiştirdiği örnek bir İstanbul hanımefendisiydi.

Ona niçin örnek insan diyoruz?

İlhan Ayverdi; etrâfındakilerce "Dede" olarak kabul edilen Mehmet Örtenoğlu'nun yetiştirip Hocamız Sâmiha Ayverdi'ye armağan ettiği ve hocamızın da "câmiâmızın akl-ı selîmi" olarak vasfettiği öyle bir isimdir ki hâli, tavrı, bilgisi, edebi, tevâzûu, cömertliği, diğergâmlığı, îmânı ve inandığı gibi yaşayan üslûbu ile etrâfına örnek olmuştur.

Ayrıca otuz dört sene büyük bir titizlikle üzerinde çalıştığı ve emsalleri arasında önemli bir yer tutan *Misalli Büyük Türkçe Sözlük* ile; gerek ilk kadın lugatçı olarak, gerekse bu lugatın önemi bakımından Türk edebiyâtı târihindeki yerini almış ve hayâtına mâlolan bu emsalsiz çalışma birçok kültür kuruluşu tarafından çeşitli ödüllerle taltif edilmiştir.

Müslüman-Türk îmânı, Türk kültürü, millî ve mânevî değerlerimiz için var gücüyle çalışarak, ömrünü bu yoldaki değerli hizmetleriyle zenginleştirmiş, kıymetlendirmiş ve hayâtına yeni bir mânâ kazandırarak devrimizin örnek insanları kāfilesindeki yerini almıştır.

Öyle ki vefâtından sonra; fikir yapısı farklı istikāmetlerde seyreden Hakkı Devrim; 11 Kasım 2009 târihli *Radikal* gazetesindeki yazısında "Bence İlhan Hanım da veliyyetullahtan biridir" ifâdesini kullanmıştır. Kendisini yakından tanıyanların ve dostu halkasında olanların böyle bir kanâate varmaları gāyet tabiîdir. Fakat İlhan Ay-

verdi ile fazla ünsiyeti olmayanların da kanâatlerini böylesine ifâde etmeleri, onun etrafta uyandırdığı intibâı göstermesi bakımından da ayrıca dikkat edilecek bir husustur.

Nitekim bizler Ayverdi mektebinin talebeleri olarak bütün bu zikrettiğimiz güzelliklerinin ve özelliklerinin çeşitli zamanlarda ve çok çeşitli şekillerde şâhitleriyiz.

Muhterem Sâmiha Ayverdi, ağabeyi Ekrem Hakkı Ayverdi ve İlhan Ayverdi, Hocaları Ken'an Rifâî'den aldıkları feyizle, son asır Türk kültür ve îman hayâtına damgasını vurmuş mühim isimler olarak kurdukları kültür ve îman ocağında sayısız gencimizi millî ve mânevî değerlerimizin şuurunda olarak yetiştirmişlerdir. Onlar da "demir kuşaklı cihan pehlivanları" olarak memleket sathında çeşitli iş kollarında hizmete soyunmuş ve aldıklarını etraflarına aktarmak gayreti içinde olmuşlardır. Zîra, Ayverdi mektebinin bu müstesnâ hocaları, genç mensuplarına medeniyetimizin "haddeden geçmiş" her türlü incelik, nezâket, zerâfet ve güzelliğini, yaşayış biçimini, millî ve mânevî değerlerimizi, bu değerleri günümüze nasıl taşıyacağımızı davranış, hal ve tavırlarıyla, meseleleri ele alışlarıyla, hâsılı bütün insânî münâsebetleriyle göstermişlerdir.

Biz de şükrederek şunu söyleyebiliriz ki, gerek vakfımızın vakıfnâmesinde gerek İlhan Ayverdi'nin vasiyetnâmesinde işâret ettiği vechile Ayverdi Enstitüsü, bu binâdaki mütevâzı odadan İlhan-Ekrem Ayverdi'lerin Fâtih'teki evlerine taşınmıştır. Orada yaptığımız çalışmalarla Sâmiha Ayverdi, Ekrem Hakkı Ayverdi ve İlhan Ayverdi'nin eserlerine âit orijinal müsveddeler, resimler, ses bantları, haklarında yazılanlar ve bütün eserleri, aldıkları ödüller, kullandıkları eşyâlar, akademisyenlerin ve araştarma yapacak zevâtın istifâdesine sunulmak üzere modern ölçüler içinde kurulan arşivin hazırlıkları büyük bir titizlikle yürütülmektedir. Ayrıca Kubbealtı Vakfı Mütevelli Hey'eti'nin bu konuda gösterdiği kolaylık ve yardımlara teşekkür ederiz.

Sâmiha Ayverdi'nin, "Ezelden ebede izzetlenmiş" dediği İlhan Ayverdi daha çocukluk yıllarında cömertliği, yardımseverliği, arkadaşları ile çok iyi geçinmesi, vefâkâr oluşu ve gönül kırmaktan son

derece çekinmesi, etrâfına karşı çok müşfik davranması ve gözü kara denecek ölçüdeki cesâreti ile yakınlarının dikkatini çeker. Karakter yapısındaki bu çizgiler ilerideki senelerin İlhan Ayverdi'sinde daha da belirginleşecek, onun bu güzel hasletleri çok daha olgunlaşacak ve onu bir ihlâs âbidesi hâline getirecektir.

Öyle ki çocukluğunda da elindekilerini arkadaşlarıyla paylaşmaktan büyük zevk duyan küçük İlhan, evlendikten sonra etraftan gelen ve sayıca çok fazla olan yardım taleplerinin her birini karşılamaya çalışırken sıkıntıya düşmesinden endîşe eden yakınlarına "Ekrem Bey bu parayı sâdece benim için kazanmadı ya" diye cevap vermiş ve hiçbir talebi boş çevirmemiştir. Hattâ sağ elinin verdiğini sol eli bilmemiş, zâten ketum olan mizâcı bu konuda büsbütün ketum olmuştur. Ancak daha sonraki senelerde istismar hudûduna varan istekleri karşılarken her zamanki ölçülü, îtidalli mizâcı ve büyüklerinin, böyle durumlarda gözden çıkaracağın meblağla karşılık ver îkazına uyarak hareket etmiş ve böylece, o kimselerin de etraflarını istismar ederek vebal altına girmelerini önlemiştir.

Küçüklüğünden beri gözü kara denecek bir cesârete sâhip oluşu yakınları tarafından çok iyi bilinmektedir. Bir iki küçük örnek verecek olursak: Çok sevdiği yüzmeyi İzmir'e gezmeye gittiklerinde Karşıyaka'daki bir akrabâlarının evinden denize girerek öğrendiği sıralarda, birisinden, yüzmenin daha çok açık denizde sandaldan atlanarak öğrenileceğini duyunca sandalla denize açıldıkları bir gün denize atlayıp yüzmeye çalıştığı, o sırada sandalda bulunan ve çok iyi yüzme bilen bir akrabâsının hemen harekete geçerek onu sandala çıkardığı ve bu hâdisenin yakınlarını çok heyecanlandırdığı Sâcide Teyzesinin bize naklettiği hâtıralar arasındadır.

Bütün bu anektotlar gösteriyor ki daha küçükken bile cesur, aktif, kararlı ve kararlarında sebatlı bir yapıya sâhipti ki bunlar ileride üstüne alacağı büyük işleri kolayca başarmasının ipuçlarını veren bâzı işâretlerdir. Nitekim lugat çalışmalarının serencâmını anlatırken "…bütün câhiller cesurdur. Lugat çalışmasının ne kadar külfetli bir şey olduğunu bilmeden Üniversite ile işe başladık. Başkan olarak bakanlığa imzâmla taahhütnâme verdim. Oturup başına

çökeceksiniz deyip bu zordan zor işin başına " geçer.

Günlerce dışarı çıkmayarak fişler arasına gömülürcesine kesif bir çalışmanın içine girer. Bir gün sokağa çıkması gerektiğinde Boğaz'daki vapur iskelesinin hangi yakada olduğunu hatırlamakta güçlük çeker ve bunu anlattığında Sâmiha Ayverdi'nin gözlerinde beliren endîşe bulutu, içinde bulunduğu durumun vehâmetini kendisine anlatmış olur.

Dînî duygularının temelinde annesinin, millî duygularının temelinde de babasının tesirleri büyük olan İlhan Ayverdi çocukluğundan îtibâren okumaya çok meraklıdır. Ablası Samime Hanım'ın anlattığına göre İlhan Ayverdi daha ilkokul yıllarında iken, dayısının evleneceği gün herkes düğüne gitme hazırlığını yaparken, onu hiçbir şey yokmuş gibi odasında kitap okumaya dalmış olarak bulur ve hazırlayıp düğüne giderler.

Bu merak onu İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne götürür. Daha sonraları yakınlarına bu seçiminden hiçbir zaman pişmanlık duymadığını, her vesîleyle ve büyük bir memnûniyetle anlatır. Edebiyat Fakültesi'nde çok kıymetli hocaların elinde yetişir. Burada edindiği bilgiler, tanıdığı sîmâlar, hocaları, Maârif Müdürlüğü'nde çalışırken tanıdığı Mehmet Örtenoğlu âdeta onun daha sonraki yıllarda içine gireceği kültür ve îman hayâtının ve otuz dört yılını vereceği lugat çalışmalarının zemînini hazırlar. Zâten tasavvuf, bize, "tesâdüf yoktur, önümüze çıkan hâdiseler geçmişteki fiillerimizin bir netîcesidir," demiyor muydu?

Nitekim yakınlarının Mehmet Dede, kendisinin de Mehmet Amca dediği Mehmet Örtenoğlu ile tanışması onun hayâtının çok mühim bir dönüm noktasıdır. Bu müstesnâ insan iki medrese mezunudur ve aynı zamanda diş doktorudur. Ancak diplomasını alacağı sıralarda Birinci Dünya Harbi'ne katılır ve Irak cephesinde İngilizlere esir düşer esâretten dönüşünde Hocası Ken'an Rifâî onu Maârif Müdürlüğü'ndeki vazîfesine yerleştirir. Diplomasını neden sonra alan Mehmet Dede, "Efendim beni bu vazîfeye koydu, başka bir talebim yoktur." diyecek bir gönlün sâhibi ve gençlerin, sohbetine doyamadığı muhterem bir insandır.

Mehmet Dede, İlhan Ayverdi'deki cevheri görür ve onu işlemeye koyulur. Aralarında büyük bir dostluk kurulur, mânevî alış veriş başlar. Artık Mehmet Dede âilenin çok sevilen ve çok hürmet edilen, sık sık evlerine misâfir olan, âile fertleriyle de mânevî sohbetler eden bir aziz dost olur.

O sıralarda İlhan Ayverdilerin Cağaloğlu'nda Tan apartmanındaki evlerinde zaman zaman hoşca vakit geçirmek için kâğıt oyunları oynanır, oyuna renk katmak için ortaya çok cüzi bir para konulur imiş. Mehmet Dede evlerine misâfir olduğu zaman ikram edilen hiçbir şeyi yemez, çaya çok düşkün olduğu halde bir yudumunu bile ağzına götürmez. Kendisine sebebi sorulunca sizin evde oyun oynanıyor, az da olsa içine haram giren nafakayı istemem, cevâbını verir. Mehmet Dede'ye çok hürmet eden, onu çok seven ve inanan ev halkı derhal bu gibi eğlencelerden vazgeçer. Dostlukları perçinlenir ve Dede de ancak o zaman ikram edilen şeyleri reddetmez. Zaman ilerledikçe bu ezel dostu hoca-talebe arasındaki yakınlık da ziyâdeleşir. Bilhassa yaz günlerinde zaman zaman Anadolu'daki yakınlarını ziyâret etmek üzere berâberce seyâhate çıkarlar.

Çok sonraları İlhan Ayverdi bizlere, Mehmet Amca'sına soru sorabilmek için durmadan kitap okuduğunu, notlar aldığını ve bâzen de mûziplik olsun diye bâzı ehlullahın söylediği cümleleri isim vermeden kendisine sorduğunu fakat onun bir seferinde bile yanılmadan o sözlerin Hak kokusunu getirdiğini söyleyip gerekli açıklamaları yaptığını ve bu mûzipliklerinin dahi tefekkür ufkunu ne kadar genişlettiğini büyük bir hasretle anlatırdı.

Gene bir gün Maârif Müdürlüğü'ndeki odasında çalışırken yeni nişanlanan şûbe müdürlerinden birinin ikram ettiği çikolatayı henüz ağzına atmışken, Mehmet Amca'sı tükür onu diye ikaz eder. Birkaç gün sonra da o şahsın hırsızlıkları ve hatâlı işleri dolayısıyle tutuklandığını gazetelerden öğrenir. Böylece bilmeden de olsa haram yemekten kurtulur.

Aradan bir hayli zaman geçer. Bir gün de âilece bir dostlarının düğününe giderler. Yemekte içki ikram edilir. Fakat İlhan Ayverdi kadehi ağzına dokundurmadan masaya bırakır. Onun ne yapacağı-

nı dikkatle gözleyen akrabâdan bir genç "Size dikkatle bakıyor ne yapacağınızı merak ediyordum. Eğer bir yudum dahi içmiş olsaydınız size inancım sarsılırdı." demiş. Kendisi "Ya gafletime gelseydi." diyerek bu hâdiseyi insanın inandığı, îman ettiği prensipleri yaşarken her dâim uyanık olması gerektiğine işâretle şükrederek anlatmıştı.

Mehmet Dede, ezel nasîbiyle dünyâya gelen İlhan Ayverdi'yi bir kuyumcu titizliği ile işler, neyi ne zaman ne miktar vereceğini çok iyi bilir. Çok iyi bir hocadır. Uzun zamandan beri hocası Ken'an Rifâî Hz. talebeliğini yapmış, sohbetlerinde yetişmiş, Sâmiha Ayverdi'yi yakından tanımış olmasına rağmen, bir gün genç talebesinin *Yaşayan Ölü*'yü okuyup Sâmiha Ayverdi'yi tanıyıp tanımadığı sorusuna kuru bir evet diye cevap verir. Zîra o zaman işlenmemiş bir cevher olarak telâkki ettiği talebesine bilgi vermez. Ancak zamânı gelince 1948 senesinin bereketli bir gününde onu elinden tutar ve Sâmiha Ayverdi'ye götürür, götürmekle de kalmaz. 1959 yılında büyük sanat târihçisi Yüksek Mühendis Mîmar Ekrem Hakkı Ayverdi ile evlenmesine de vesîle olur ve âdeta onu kendi elleriyle bu müstesnâ insanlara teslim eder.

Böylece Sâmiha Ayverdi ile önceleri biraz resmî olan görüşmeleri çok sıkı ve büyük bir saygı ve sevgi içinde muhabbetli bir kıvâma erer. Öyle ki onun bu güzel hasletleri hakkında daha sonra *Hâtıralarla Başbaşa* kitabındaki Mehmet Dede yazısında "Ah ne mübârektir o dudak ki dünya Şems-i Tebrîzî dolu, bana Mevlânâ gibi mürit göster, demiştir." diye yazar.

Sâmiha Ayverdi Hocamın işâretiyle Cağaloğlu'ndaki Tan apartmanı benim için 1957 sonbaharından îtibâren bilhassa cumartesi günleri diğer arkadaşlarım gibi Mehmet Dede'nin sohbetlerine koştuğum ve İlhan Ablamızla da berâber olduğum bir mekân ve mânevî sohbetlerin yapıldığı bir ocak hâline geldi.

Orada çok sıcak karşılanır ve müşküllerimize cevap bulur ve hiç yabancılık çekmezdik. Sanki orası ev sâhiplerinden çok bizim evimiz gibi idi.

Dede sohbetleri esnâsında da çok sigara ve çay içerdi. Genellik-

le de sigarasını İlhan Abla yakardı. Böyle günlerin birinde Dede büyük bir sevgi ile İlhan Ayverdi'nin yüzüne bakarak "İlhan, seni bir doğurmamışım" demişti. Bu hareket ve sözde zannederim orada olan bütün gençler sevgiyi âdeta elle yakalamış ve bu iki güzel insanın birbirlerini ne kadar sevdiklerine yakından şâhit olmuştuk. Sevgi ve muhabbet hakkında bir deve yükü kitap okusaydık sevginin ve muhabbetin ne demek olduğunu böylesine elle tutamaz ve bu kadar net ve güzel anlayamazdık.

Yıllar sonra böyle güzel sevgi nümâyişlerinden birine daha şâhit olduk. 13 Ağustos 1975 senesi Nihad Sâmi Banarlı Hocamızın vefâtının birinci sene-yi devriyesi idi. Fetih Cemiyeti Reisi olarak Ekrem Hakkı Ayverdi ve cemiyet mensupları ile hocamızın Boğaz'daki kabrini ziyâret etmiş dönüyorduk. O sırada İlhan Ayverdi'nin annesi Pakize Hanım ameliyat olmuş, hastahânede yatıyor İlhan Ayverdi de onun başında bulunuyordu. Bizler yol üstündeki bir sekiye oturmuş dinleniyorduk. Ekrem Amca büyük bir üzüntü ile "Ben şimdi nereye gideceğim, İlhan evde yok ki" demişti. İşte o deyişte de sevgiyi sözle değil âdeta ellerimizle yakalamış gibi olduk.

Daha nişanlılık devresinde Ekrem Hakkı Ayverdi ona yazdığı mektupta "…sizinle olan hayâtımız inşallah çok neşveli olacak, evimizde siz bütün ihvânı ve sevdiklerimizi toplayacak bir merkez kuracaksınız" der. Bu temennî yerini bulur ve hakîkaten herkes tarafından sevilen İlhan Ayverdi, bilhassa gençlerin "İlhan Abla"sı olarak onların her türlü dertleriyle dertlenip sevinçleriyle sevinerek Ekrem Bey'in evini bir merkez hâline getirmekte gecikmez.

Zîra "İnsanları seveceksin, senin içinde tükenmez af, merhamet ve müsâmaha hazîneleri var. Onun için yalnız insanları değil bütün mahlûkātı aynı yorulmaz hız ve aynı tükenmez iştiyakla seveceksin. Sende mevcut cevheri cömertce harcamalısın. Hatâlarında ve sevaplarında onlarla bir olarak seveceksin. Doğumları ile çoğalıp ölümleri ile eksilecek kadar onlarla olacaksın" diyen bir hocanın talebesidir.

Ayrıca kuvvetli bir îman sâhibi olarak da "îman etmedikce cennete giremezsiniz, birbirinizi sevmedikçe de îman etmiş olamazsınız" hakîkatini hayâtının düsturu olarak kabul etmişti. Herkese kar-

şı sevgi, şefkat, anlayış, müsâmaha dolu idi. Başkalarını kırmaktan son derece çekinirdi.

Öyle ki yazlığa gittikleri senelerin birinde Fâtih'deki evlerinin buzdolabındaki rafın çatlamış olduğunu görerek, o anda evin dışında bulunan o kimse hakkında "Aman o gelmeden bunu telâfi edelim gelince farkına varıp üzülmesin" diye telâşlanmıştı. Gene bir başka sefer yazlığa gittiklerinde evde kalan bir âilenin çocukları kanepelerden birini lekeleyince onlara hissettirmeden o kanepenin yüzünü nasıl değiştireceği telâşına düşmüş ve daha sonra gene onlara hissettirmeden bu değişikliği yaptırmıştı.

Hattâ son zamanlardaki hastalığı esnâsında falan doktor bu işin uzmanı bir de ona görünseniz diyenleri kırmamış, fakat, etrafındaki can dostu doktorlara ayıp olmasın, onlar kırılmasın diye işin uzmanı bir başka doktora görünmek istememişti.

Herkes gibi İlhan Ayverdi'nin de kızdığı hâdiseler vardı. Fakat bu yüzden kimseyi kırmaz, incitmez, hâdiseleri büyük bir sabır ve olgunlukla geçiştirirdi.

Evliliği ile berâber kendi deyimiyle kesif ve son derece güzel bir kültür dünyâsının içine girmiş ve Sâmiha Ayverdi Hocamızın âdeta gözü kulağı, her işinde yardımcısı, işini kolaylayan, mesuliyetlerini paylaşan bir can dostu olmuştu. Öyle ki Hocamıza sorduğumuz müşküllerimizde zaman zaman bunu İlhan Ablanıza sorun, bunu ona danışın diyecek kadar ona güvenmiş ve onun kararlarına saygı göstermiştir. Buna rağmen İlhan Ayverdi de kimin sorusunu cevaplaması, müşkülünü halletmesi istenmişse gene Hocamızın tasvîbini almış, hiçbir zaman öne çıkmamıştır. Hattâ son nefesine kadar "ben" dediğine kimse şâhit olmamıştır.

Hocamız bu dünyâdan çekildikten sonra da aynı dikkat ve mahviyetle kendisine bağlı olanların müşküllerine cevap vermiştir.

Mânevî mes'elelerde olduğu kadar millî mes'elelerde, kültür işlerinde ve memleket dâvâlarında da çok dikkatli, duyarlı ve yanık yürekli idi. 1968'de henüz otuz sekiz yaşındaki ve çok sevdiği kardeşi Vasfi Tolun'u kaybetmişti. Bu acıdan kısa bir müddet sonra, profesörler cübbeleriyle sokaklarda devleti protesto yürüyüşüne

geçmişlerdi. O güne kadar devlet kademesinde böyle bir hâdise olmamıştı. Bu hâdiseye çok üzülerek yakınlarına "Maârife verdikleri zarar bakımından bu hareketin acısı Vasfi'nin acısını bastırdı" diyerek vatanı ve îmânı için duyduğu üzüntünün şahsî dertlerinin üzerinde olduğunu bir kere daha ifâde etmişti.

Maddî-mânevî imkânlarını hep inandığı milletinin kültürü için harcamış, ihtiyâcı olanlara sebil sebil dağıtmıştır. Zâten bu üç müstesnâ insan maddî-mânevî bütün varlıklarını îmanlarına, millî ve mânevî değerlerine hasretmişlerdir. İlhan Ayverdi'nin de aynı duyguları paylaşmasından büyük bir huzur duyan Ekrem Hakkı Ayverdi bir gün yakınlarına: "İlhan süse, kürke, takıya düşkün olsaydı bütün bu yaptıklarımı yapabilir miydim?" demiştir.

Bütün bu büyük ve kesif meşgalesi onu asla Ekrem Amca'ya karşı olan vazîfe ve düşkünlüğünden alıkoymamış, bu büyük âlimin 1960-1976 yılları arasındaki Osman Gāzi'den Fâtih devrine kadar olan mîmârî mîrâsımızı topladığı dört ciltlik muhalled eserinin ve Balkanlardaki Osmanlı devrine âit bütün mîmârî eserleri içine alan külliyâtın hazırlanmasında Anadolu ve Rumeli'yi karış karış berâber gezerek çalışmalara fiilen iştirak etmiştir. Bu devrenin, Ekrem Hakkı Ayverdi gibi bir kıymeti, çalışmalarında desteklemenin, seyâhatlerdeki büyük güçlüklere rağmen hayâtının en zevkli ve şükredilecek devrelerinden biri olduğunu her vesîle ile söylemiş ve onun üstüne titremiştir. Öyle ki Ekrem Hakkı Ayverdi'nin sıhhatinin bozulduğu son senelerinde sevgili ağabeyine gösterdiği ihtimam karşısında Sâmiha Ayverdi "Yaşaması için kābil olsa İlhan, ağabeyimin her nefesi için bir kurban kesecek" diye duygularını ifâde etmiştir.

Onları tanıyan herkes bu iki insanın aralarındaki sevgi ve saygıya hayran olduklarını söylerken kendileri her konuda olduğu gibi evlilik konusunda da bize örnek olmuşlardır.

Ekrem Hakkı Ayverdi'nin arkasından dünyâmın direkleri yıkıldı, omuzlarım çatladı diyerek acısını içine gömmüştü. Kendisine hiç olmazsa bu günlerinde bir müddet yanında kalalım, seni yalnız bırakmayalım teklîfinde bulunan yakınlarına, "Hayır, artık bu ha-

yâta alışmalıyım karşılığını vermiş, hayâta karşı cesur ve sabırlı fakat aktif sabırlı davranmıştır..

İnanan ve inandığı gibi yaşayan İlhan Ayverdi, aklını ve gönlünü mânâsının rehberliğinde kullanan insandı. Lugat çalışmaları sırasında "çok yoruldunuz" diyenlere "Çalışmayanlar da ölüyor" cevâbını veriyor, maddî ve mânevî meşgaleleri yüzünden yorulanlara, bir tercih yapacaksanız bu yorgunluk mânevî yönde olursa daha kazançlı çıkarsınız, diyordu.

Birgün Sâmiha Ayverdi, "Muhâfazakârlık nedir?" diyen bir talebesine, "Muhâfazakârlık, bir yere demir atıp kalmak değil, değerleri bugüne taşımaktır" cevâbını vermişti. İşte İlhan Ayverdi, bu cevâbı, bizzat yaşadığı hayat çizgisiyle göstererek, îmânından tâviz vermeden, özünü kaybetmeden muhâfazakâr ve modern bir üslûp içinde yaşayarak da etrâfına örnek olmuştur. Mehmet Dede astronomiye ve teknik gelişmelere çok meraklı idi. Bu gelişmeleri gazete ve dergilerden tâkip eder ve bunların Kurân-ı Kerîm'deki âyetlerle îzâhını yapardı. İlhan Ayverdi de günümüzün gelişen ve değişen dünyâsını, yapılan yenilikleri ve teknolojik gelişmeleri çok iyi tâkip eder, sâde tâkiple kalmaz etrâfını ve bilhassa gençleri haberdâr ederdi. Hattâ bilgisayarlar piyasaya çıkınca alâkadar olmuş, kullanmak istemiş ve bir tâne aldırmış fakat arkasından maalesef hastalanmıştı. Şimdi bu bilgisayar çalışma odasında bulunmaktadır.

Sâmiha Ayverdi gibi o da bir aksiyon insanıydı. Meseleleri uzatmaz, pratik tarafından alır ve hallederdi. Hattâ gençlerle yaptığı sohbetlerde de prensiplerden asla tâviz vermez, tevilciler için bir ayrı cehennem varmış der, bu konularda da çok titiz davranır ama zorlaştırmayın kolaylaştırın, korkutmayın sevdirin, uzaklaştırmayın yaklaştırın düsturuna uyarak îmânî meselelerde de kolay çözüm yollarını gösterir, gençlerin günlük hayâtın çeşitli problemlerine ve mânevî meselelere rahat bir şekilde ürkmeden, korkmadan yaklaşmalarını sağlardı. Öyle ki başkalarının gençleri korkutarak anlattığı dînî, mânevî ve millî meseleler, ve şahsî problemler zor çözülen sloganlar olmaktan çıkar, günlük hayatta rahat tatbik edilebilir hâle gelir ve insanları rahatlatır, huzura erdirirdi. Mesela meslek olarak

tutucu ve yobaz bir grubun içinde yaşamak mecbûriyetinde olan bir yakınının "Nasıl davranmalıyım?" sorusuna "Kendin ol, nasılsan öyle davran " cevâbını vermiş, daha sonra bu hâtırasını anlatan arkadaşımız "Ben normal davrandıkça çevremle münâsebetlerim de normalleşti ve düzene girdi" demişti.

Büyüklere de çocuklara da muhabbetle, tatlılıkla, şefkatle yaklaşır, insanları bu ölçüler içinde îkaz eder, uyarırdı. Meselâ çocuklara içtiğiniz su bardaklarının üstünde ne, altında ne yazıyor diye sorar, onlar duralayınca da: Üstünde Bismillah, altında da şükür yazıyor cevâbını verirdi. Hediyeleşmeye doyamazdı.

Meselesiz gençlik olmaz diyen Sâmiha Ayverdi Hocamız gibi gençlerin yetişmelerine çok ehemmiyet verir, projelerini destekler, maddî-mânevî yardımlarını esirgemezdi. Sâde gençler değil karşısına gelen her faydalı teklife kesesi ve gönlü açıktı. Herkesle birebir meşgul olur, dertlerini ve müşküllerini halletmeye çalışır ve meselelerini sonuna kadar tâkip ederdi.

İlhan Ayverdi'nin yukarıda kısa çizgilerle anlatmaya çalıştığımız özellikleri ancak deryâdan alınmış bir damla mesâbesindedir. Bu müstesnâ insan örnek aldığı ve kendisini yetiştiren sevgili büyükleri gibi îlâ-yı kelimetullah uğruna yaşamış, dünya hayatında da izzetlenerek ukbâ hayâtına dönmüştür. İlhan Ayverdi bütün bu hasletleriyle milletimizin örnek alınacak önemli bir ismidir.

Ancak biz onu sâdece doğum ve ölüm yıldönümlerinde hatırlamakla kalmayıp söylediklerinin ve yaptıklarının özünü kavramaya çalışarak, görüşlerinden, davranışlarından, yaptıklarından ve yapmadıklarından ders alırsak işte o zaman bu müstesnâ insanı kendimize örnek almış ona karşı olan borcumuzu bir nebze olsun ödemiş olacağız

Şöyle ki:.

Bu dünyâdan sayısız büyük insan geçti. Onların menkıbelerini sâdece zevkle, şevkle anlatmakla veya dinlemekle, onları anmakla yetinirsek kısa bir zaman sonra gönlümüzdeki şevk de lezzet de azalır, ve başka başka istikāmetlere yelken açar.

Ancak bu hayatların menkıbelerini, yaptıklarını tefekkür eder,

ne uğruna bu mücâdelelere girdiklerini düşünüp anlamaya çalışır, özünü yakalar kendimize mâledersek onlar bizde kalıcı ve bizi motive edici olacak, böylece onlara yakîn olmanın borcunu ödemek gayretinde olacağız düşüncesiyle ve büyüklerimizin kāideyi biz kurduk sizler yükselteceksiniz temennîsini hayata geçirmek dileği ile ve hürmetlerimle…

Yavuz Selim'de Bir Konak

Bâki Bilgin

Hocam İlhan Ayverdi'nin aziz hâtırasına…

Yavuzselim'de bir konak kadîm ocak saray değil
Işık saçar bucak bucak bir ay değil bin ay değil
Niyâz eder hamîdeler arar cenânı dîdeler
Tümen tümen güzîdeler tabur değil alay alay

Gelir huzûra âl-i gül neşîdeler gürül gürül
Doyunca raks eder gönül horan değil halay değil
Doğar cemâle burda ay koşar hilâle allı tay
Erenlerin niyâzı hay Hüdâ'dan özge hay değil

Edep libâs-ı evliyâ gönül sarây-ı Kibriyâ
Gönül kitâbı Bâkiyâ okunmuyor, kolay değil

Deryâdan Katre*

Ömer Tuğrul İnançer

Birinci Bölüm

Kubbealtı Kültür ve Sanat Vakfı'nın kırk yıllık dostları! Makam ve görev isminin önemi hiç yok. Konuşmacıların da buyurdukları gibi vakıf hâline gelmeden önce de Ayverdiler ve etrâfındakiler zâten bu hizmetleri yapıyorlardı. Dolayısıyla Türk kültürünün aziz dostları hoş geldiniz! Biz huzurlarınızda Kubbealtı altında yetişmiş, oraya hizmet etmiş, oradan feyz almış kişilerin eserlerinden derlediğimiz bir demetle huzûrunuza çıktık. Kendilerinden bendenizin de istifâde etmem nasip olan Münir Nurettin Bey, Kemal Hoca (Batanay), Yusuf Ağabey. Üsküdar Mûsıkî Cemiyeti'nde, orta okul talebesiyken "Yusuf Ağabey" diyordum, şimdi "Yusuf Bey" diyemedim. Yusuf Ağabey! Gerçi vaktinizi almayayım ama Sultan Reşat merhumun bir sözü vardır. Baş mâbeynci, baş yâver ve baş kâtip kendi aralarında konuşurlarken Sultan Reşat yanlarına gelmiş, "Aranız iyi mi, nasıl?" Mâbeyn baş kâtibi, baş yâver, baş mâbeyinci, efendim, hep "baş"lar… "Hünkârım, kardeş kardeş geçiniyoruz." demişler. "Aman!" demiş, "Kardeş gibi geçinmeyin, arkadaş gibi geçinin." İşte sevgili Yusuf Ağabey, Selahattin Demirtaş gibi zevattan bendeniz de istifâde etmiştim. Onların eserlerinden ve elbette Kubbealtı'nı kubbe yapan Kenan Efendi Hazretleri'nden eserler. Güneş'ten zerre, harmandan dâne, deryâdan katre kadar. Denizden alınan bir bardak su elbet deniz değildir ama denizdendir. Huzûrunuza takdim edeceğimiz eserler Kubbealtı deryâsı de-

* 5 Ekim 2010 târihinde Kubbealtı'nın 40. yıl toplantısında yaptığı konuşma metnidir.

ğil ama Kubbealtı deryâsından… İkinci bölümde ise Rumeli Türküleri olacak. Rumeli Türküleriyle ilgili olarak, o bölümün başında müsaâde-yi âlîleriyle tekrar vaktinizi alacağım. Şimdi koromuzu yönetmek üzere şefimiz İhsan Özer'i huzurlarınıza dâvet ediyorum.

İkinci Bölüm

Efendim, konserimizin ikinci bölümünde Rumeli Türkülerinin yer alacağını arzetmiştik. Niçin Rumeli Türküleri? Biliyoruz ki Kubbealtı câmiası Rumeli sevgisini müşahhaslaştıran bir câmiadır. Ve ne yazık ki bizim tefekkür hayâtımız, siyâsî sınırlarımız olan Edirne - Hakkâri - Kars - Muğla dörtgenine hapsedilmek istenmektedir ve kısmen de muvaffak olunmuştur. Eğer Ekrem Hakkı Ayverdi Bey'in Rumeli âsârı hakkındaki kitapları olmasa idi, son dönemdeki muhârebelerden sonra Türk âsârı kalmamıştı, Rumeli'de tâmir edilmek istense, restore edilmek istense kaynak yoktu ve sayın İlber Hoca'nın çok sık belirttiği ve bâzılarınca ancak anlaşılır hâle geldiği gibi, bizim vârisi olduğumuz devlet-i aliyyenin toprakları her zaman Avrupa'da Asya'dan fazla idi. Biz bir Avrupa devletiydik, gene öyleyiz de, arada en önemli fark şu; biz ehl-i salip değiliz, ehl-i hilâliz! En önemli fark bu. Ve yine bir başka yanlışlık olarak biz Rumeli Türkülerini kendi içindeki iç âhenginden ve temposundan dolayı biraz oyun havası gibi dinlemeye ve icrâ etmeye çalışırız. Kendimize sormak lâzım: "Deryâya karşı köşkü olanın gözündeki yaş niye dinmiyor acaba?", dünyânın en güzel dağları olduğuna hiç şüphe olmayan Rumeli dağları acaba niye "vîran?" Okunan Rumeli Türküleri, Türkiye'de, genellikle son yüz senenin türküleridir. Lisanından da belli olduğu gibi. Son yüz sene demek, Balkan Harbi'nden sonra demektir. Son yüz sene demek, firak demektir, ayrılık demektir. Ayrılık şarkıları, türküleri oyun havası gibi okunmaz. Öyle dinlemeyelim. Sözlerinin sırlanmış mânâlarına intibak etmeye çalışalım. "Kavuşmalarımız mahşere kalmasın." Öyle bir türkü var. "Kavuşmalarımız mahşere mi kalacak?" diye. Fikren birleşemeyenler, bedenen birleşemezler. Aramıza siyâsî

sınırları sokanlara, bizi parça parça bölmek isteyenlere, biz de ilgisizliğimizle olsun, yardımcı olmayalım. Henüz elime kırk sekiz saat evvel geçen. (Bendeniz dün akşam geldim Rumeli'den, bir görev münâsebetiyle Arnavutluk, Kosova ve Makedonya'da idim) Prizren'i düşmana teslim eden yerli işbirlikçiler Prizren'de dereyi döndüğümüz zaman büyük bir çeşme var, o çeşme başında abdest almakta olan Hasan isminde bir delikanlıyı süngülüyorlar. Hasan'ın evi çeşmenin karşısında. Annesi bu hâli görüyor ve yapılacak bir şey yok. İki torununu ve gelinini alıp Arnavutluk tarafına kaçıyor, oradan Türkiye'ye geliyor. O annenin feryâdı:

"Hasen-î sorarsen 30 yaşında
Süngilen vurdiler çeşme başında
Anası aglar imis yanibaşında
Oyan Hasan oyan, bak neler oldi
O güzel Prizren'imiz gâvurle doldi
Likadan cüstedir Prizren kalesı (Lika, uzak bir köy yolu)
Dibinde çıkaymış suyun âlâsı
Karalara bürünmiş Hasan'in anası
Oyan Hasan oyan, bak neler oldi
Osmanlı kışlalari gâvur ile doldi
Sûğüt dibinde teslim bayragi (sûgüt = söğüt)
Buraya basmıştır gâvur ayagi
Vatani satanlar hiç degilmiş bayagi
Oyan Hasan oyan, bak neler oldi
O güzel Prizren'imiz ne hâle geldi
Osmanlı saraylari gâvur ile doldi"

En büyük saray gönüldür. Gönül sarayımıza gâvurları sokmamayı öğrenmenin zamânı geldi, geçiyor. Bedenimizin rahatını temin bakımından teknoloji nâmı altında varlığımızı bedenle sınırlayanlar bizi rahat ettirdikleri empozesiyle gönül sarayımıza giriyorlar. Hep aynı misâli veriyorum. Vaktinizi aldığımın farkındayım ama n'apayım dert çok, hemdert de çok! Başka yerde hemdert yok. Onun için af buyurun. Hep beden rahatlığıyla ilgili meseleleri ilerleme olarak anlatıyorlar. Bugün bu büyük projektörlerle aydınlanıyoruz. Ana-

mız, ninemiz petrol lambasıyla, mumla, yağ kandiliyle aydınlanıyordu. Hep şu suali soruyorum: "Yağ kandiliyle aydınlanan Hz. Mevlânâ gibi *Mesnevî* mi yazabildik, projektörle aydınlanıyoruz diye,, Aydınlanmanın kendisini niçin konuşmuyoruz da, kandili ve ampülü mukāyese ediyoruz. Aydınlanma nerede? Gönül sarayımıza gavurları sokmayalım. Bu bir din inanışı değildir. Gâvur sözüyle, Rumelilimiz ve biz başka dinden olanları değil, onları kastedmiyoruz. Din, Allah ile kul arasında bir ilişkidir, kimse karışmaz. Ama medeniyet ve kültür. "Kendine yabancılık,, demek olan gâvurlukla olmaz.

Arnavutluk'un canına okuyan bir hoca oğluyla bir şeyh oğludur, biliyorsunuz. Mehmet Şeyhu ile Enver Hoca. O insanları eziyetle, idâre eden elli sene onlara zulmedenlerden biri şeyh oğlu, biri hoca oğlu. Babalarının şeyh ve hoca olması onların zâlim olmasına mâni olmadı. Rumeli deyince içimiz sızlıyor. Elbette bu bir toprak fütûhatı meselesi değil. Ama fikrî berâberliğimiz, ecdat yâdigârımıza riâyetimiz bize en az Ekrem Hakkı Bey gibi oralarla meşgul olma vazîfesi veriyor.

Bu açıdan baktığımızda bu takdim edeceğimiz türkülerin sözlerinden birinde "Koyun sularımı kazan dolunca" geçiyor. Gasil suyundan bahsediyor. Bunu daha önce Köprülü Medresesi'nde arzetmiştim ama olmayanlar var, bir daha söyleyeceğim affınıza sığınarak. Her sene biliyorsunuz Bosna'da bir Ayvaz Dede merâsimi yapılır. Beş altı sene önceki bir merâsimde bizim askerlerimiz de vardı orada. Kumandan Bey, Ahmet'i ve bendenizi çadıra aldı, işte orada çay kahve içiyoruz, derken dışarıda bir gürültü koptu. Yaşlı sesler münâkaşa ediyorlar. Oraya gönderilen askerlerin de çoğu lisan biliyor. Boşnakça biliyorlar. Kumandan Bey askere dedi ki: "Git, bak, n'oluyor?". Bir iki dakika sonra münâkaşa durdu, asker geldi. "Efendim" dedi, "Su münâkaşası vardı." "Nedir su münâkaşası?" Bizim askerler oradaki insanlara birer şişe su -küçük şişe-, biraz da işte ekmek, peynir, köfte falan bir şeyler dağıtıyorlar. İhtiyarın birisi, elinde iki şişe su olan diğer ihtiyara diyor ki: "Birini bana ver, içeceğim." Öteki de "Vermem." diyor. "Ya niye vermiyorsun? Ver!" "Ver-

mem!" "Ver!" "Vermem!" münâkaşa. "Vermem" diyenin müdâfaası: "İki şişe su verdi bana asker. Birini içeceğim şimdi, ötekini eve götüreceğim. Öldüğümde gasil suyuma koysunlar diye. Bunu bana Türk askeri verdi. Öldüğümde beni bununla yıkasınlar diye.

Ramazan'dan bir gün önce Sultan Murat Hân-ı Hüdâvendigâr'ın şehâdeti yıldönümü münâsebetiyle Kosova'da idim. Prizren'deki Birleşmiş Milletler Türk Taburu'nun kumandanını da ziyârete gittim. Oradaki Kumandan Bey, Albay anlattı. Birkaç gün üst üste bir delikanlı nizâmiyeye geliyor. "Kumandan Bey ile görüşeceğim, Kumandan Bey ile görüşeceğim." Askerler: "Olmaz", "Olur", "Olmaz". Nihâyet Kumandan'a intikal ediyor. "Ya niye almıyorsunuz, alın bakayım ne istiyor." diyor. Geliyor, selam kelam. "Hoş geldin kardeşim." "Sağol, Kumandanım." "Ne istiyorsun?" "Efendim, babam çok hasta." "Aaa hiç merak etme. Bizim doktorumuz var. Hemen gönderirim." "Hayır, istemiyoruz. Doktorluk hâli bitti. 'Bir Türk askerini evimde ağırlamadan ölürsem gözüm açık gider.' diyor. Bana bir asker verin, eve götüreyim." Kumandan "Peki" diyor. Yine de Binbaşı bir doktor, Doktor Bey de oradaydı Kumandan bunları anlatırken. Bir askeri götürüyor. O, yataktan kalkamayan hâlet-i nezideki adamcağıza bir can geliyor, kendisi ikram edemese de "Çay getirin, kahve getirin, meyva getirin, işte üzüm getirin" emirler veriyor. Elini öpüyorlar hastanın, ayrılıyorlar. İki gün sonra delikanlı geliyor. "Babam gözü açık ölmedi, bir Türk askerini evinde ağırladı, öyle öldü. Sağolun Komutanım." diyor. Rumelili bize böyle bakıyor. Biz Rumelili'ye böyle bakmaya henüz başladık inşaallah. Hangi hükümet olduğu önemli değil ama Türkiye Cumhûriyeti Hüküûmetleri içerisinde Rumeli'yle ilgili Başbakanlık ve Dışişleri Bakanlığı'nda danışman yoktu. Şimdi var. Birkaç tâne birden var.

Ben bütün fıkıh dersi veren profesör -bâzıları arkadaş, bâzıları hoca- sordum. "Derste İlâhiyat Fakültelerinde fıkıh usûlü olarak, kāidesi olarak - bir memleket bir zamanlar bilâd-ı İslâmiyyeden ise ebeden bilâd-ı İslâmiyyedir- hükmünü okutuyor musunuz?" diye sordum."Biz söylüyoruz ama müfredatta yok." dediler. Neden

korkuyoruz?

"Rumeli Türkülerini bu düşüncelerle dinlemek ve değerlendirmek lâzım." fikrinde değilim. Objektif olarak böyledir. Bir son hâdiseyi daha arzedeyim. Biliyorsunuz, birçok okullar var dışarıda. Ve Kosova denen bölge, Kosova Ovası'yla Dukakin Ovası'ndan oluşur. Ve Dukakin beyleri Arnavut beylerinin çok ileri gelenleridir. Her zaman o bölgenin hâkimi olmuşlardır. Bize de sadrâzam olmuştur. Dukakinzâde Ahmet Paşa meselâ. Bu Dukakin beyzâdelerinden birisi okula, bizim okullardan birine çocuğunu yazdırmak için gidiyor. Delikanlıyla berâber gidiyorlar -ama beyzâde, orada öyle bir hâlâ hava var, etrâfında adamları filan-, okul müdürü muâvini olan zat, "Efendim" diyor, "Okulu gezdireyim, çocuğunuzu yazdıracaksınız. Bir öğrenin." Dükakin beyzâdesinin sözü: "Mektebinizi gezdirmeyin bana. Bana bu bayrak yeter." diyor. "Türk bayrağı yeter,, Bunları söylediğim zaman beni Rumelili zannetmeyin. Benim âilem İstanbul'dan ileriye geçmemiş. Benim babam yedi göbek Bursalı, anamın âilesi yedi göbek İstanbullu. Rumeli olarak Edirne'den yukarısını da bilmezdim ben eskiden. İşte birkaç senedir, elhamdülillah, oralara gidip görmeye başladım. Kendim Rumelili olduğum için değil. Ama Rumeli bizim, biz Rumeli'nin olduğumuz için böyle konuşmak lâzım geliyor efendim. Ve tabiî bu konuşmamla, gönlüme öyle geliyor ki, Rumelili Kenan Efendi Hazretleri'nin de, Rumeli'ye hizmet eden Ekrem Hakkı Bey'in de, rûhunu şâd etmişizdir inşallah. Bu hal Rumelilere de vefa borcumuzu ödemeye adım atmak için ayağımızı kaldırmaktan ibârettir. Daha ödeyemedik. İnşaallah o borcumuzu, o gönül berâberliğiyle ödemeye gayret ederiz. Fazla vaktinizi aldım. Hakkınızı helal edin. Ve türkü olduğu için zurna ve bağlama, hâlâ orada da çalınıyor. Bu sazların ilâvesi ve şefimiz İhsan Özer tekrar huzûrunuzda. Tekrar teşekkür ederim.

Tanpınar'ın *Huzur* Arayışı

Prof. Dr. Abdullah Uçman

1901 yılında dünyâya gelen ve küçük yaştan îtibâren dünyâya bir estet gözüyle bakan Ahmet Hamdi Tanpınar'ın bir yazar olarak en belirgin vasfı çok yönlü bir sanatçı kişiliğe sâhip olmasıdır. Dikkatle bakıldığında onun eserlerinde târihten felsefeye, şiirden mûsıkîye, plastik sanatlardan mitolojiye kadar uzanan çok zengin bir birikimle karşılaşılır.

Hayâtının son yıllarında kaleme aldığı "Antalyalı Genç Kıza Mektup"[1] adlı ömrünün bir nevi muhâsebesini yaptığı mektubunda, "Ergani-Madeni'nde üç yaşında iken bir gün kendime rastladım!" diyen Tanpınar'ın kişilik bilincinin çok erken uyandığı ve henüz küçük sayılabilecek bir yaşta tabiat karşısında varlığın sırları üzerinde düşündüğü anlaşılmaktadır. Bir kadı olan babasının memuriyeti dolayısıyla Sinop, Siirt, Kerkük ve Antalya gibi Osmanlı coğrafyasının merkeze uzak şehirlerinde çocukluk ve gençlik yıllarını bir "hülyâ adamı" olarak geçiren Tanpınar, 1919 yılında yüksek tahsil için İstanbul'a geldikten sonra yavaş yavaş hayâtın gerçekleriyle yüz yüze gelir.

Tanpınar, Antalya Îdâdîsi'nde okuduğu gençlik yıllarında önce Ahmet Hâşim'in şiirleriyle karşılaşmış, daha sonra Dârülfünun

[1] Tanpınar'ın vefâtından sonra geriye kalan müsveddeleri arasında bulunan bu mektup ilk defa Mehmet Kaplan'ın *Tanpınar'ın Şiir Dünyâsı*'nda yayımlanmış (İstanbul 1963, s. 174-179); mektubun daha sonra Tanpınar'ın yakın dostu Dr. Tarık Temel'de ortaya çıkan ve ilkinden biraz farklı ikinci bir versiyonu ise Zeynep Kerman tarafından hazırlanan Tanpınar'ın *Edebiyat Üzerine Makaleler*'inin sonunda "Anketler, Mektuplar ve Hâtıralar" kısmında yer almıştır (İstanbul 1969, s. 567-572). Aynı mektup son olarak yine Zeynep Kerman'ın hazırladığı *Tanpınar'ın Mektupları*'nın sonuncusu olarak kitabın yeni baskısına ilâve edilmiştir (4. b., İstanbul 2007, s. 321-328).

Edebiyat Fakültesi'nde önce hoca-talebe ilişkisi şeklinde başlayıp hayâtı boyunca bir dost olarak dâima yakınında bulunacağı Yahyâ Kemal'i tanımış ve onun vâsıtasıyla batıdan Baudelaire ile Paul Valéry'yi keşfetmiştir. Tanpınar, işte bu dört şahsiyetin terbiye ve disiplini altında erken yaşta başladığı şiiri, hayâtının vazgeçilmez bir meselesi olarak ölünceye kadar sürdürmüş, ama asıl söylemek istediklerini şiir estetiği doğrultusunda kaleme aldığı denemeleriyle hikâye ve romanlarında ortaya koymuştur.

"Evin Sâhibi" hikâyesinde kahramânına "Ben, bütün bir masalı olan adamdım!" dedirten Tanpınar, Türk târih ve medeniyetine, "Millet ve târih hakkındaki fikirlerimde bu büyük adamın mutlak denecek tesiri vardır" dediği Yahyâ Kemal'in açtığı pencereden bakar. Tanpınar'a göre, mâzi ile aramızdaki bağlantıyı sağlayan unsurların başında mûsıkî, mîmârî ve şiir gelmektedir. Mîmârîyi "millî hayâtın koruyucusu", şiiri ise bir tür "iç kale sanatı" olarak değerlendiren Tanpınar'a göre, geleneksel sanatların artık bir duraklama noktasına geldiği modernleşme sürecinde şahsiyetini koruyabilen tek sanatımız mûsıkîdir. Geleneksel sanatlar arasında bir millî kültür unsuru olarak mûsıkîye tanınan öncelik, onun dinamik yönünden ve mâziyi bugüne bağlama noktasından dolayıdır.

Mücevherlerin Sırrı'nda yer alan "Şark ve Garp" adlı yazısında, iki dünyânın ve iki zihniyetin farklılıklarıyla bizim ciddî bir hamle yaparak niçin tam anlamıyla batılılaşamadığımızı çarpıcı örneklerle ortaya koyan Tanpınar, iki medeniyet ve iki dünya arasındaki farklılığı, insana vermiş olduğu değer açısından karşılaştırır. Tanzîmat'ın, birbirinden çok uzak gördüğü şark ile garbı birleştirme çabasını da büyük bir hata olarak niteler.[2]

"Kendimizin Peşinde: Çok Mühim Bir Mesele" başlıklı diğer bir yazısında ise, Tanzîmat'tan sonra sanat, teknik ve tehlikeli bir şekilde zevk alanlarında görülen batılılaşmayı, kalabalık bir cadde ortasında hâfızasını kaybetmiş bir adamın durumuna benzetir. "Edebiyâtımızda her şey var, fakat kendi üzerimizde konuşma yok. Kendi

[2] *Mücevherlerin Sırrı* (haz. İlyas Dirin, Turgay Anar, Şaban Özdemir), İst. 2002, s. 31-37.

kendimiz üzerinde ve hattâ hiçbir şey üzerinde rahat konuşamıyoruz. (...) Büyük garp mûsıkîsinin yanına konabilecek yegâne büyük mûsıkî an'anesine sâhip olan millet biziz, fakat bundan haberdar değilmiş gibi gözükmekte son derece musırrız" diye şikâyet eden Tanpınar, geçmişinde Fuzulî, Bâkî, Nef'î, Nâilî, Nedim, Itrî ve Dede Efendi gibi dâhi sanatkârları yetiştirmiş bir milletin yeni bir kıt'ayı keşfeder gibi bu değerleri mutlaka yeniden keşfetmesi gerektiği görüşündedir.[3]

Şiiri, hayâtının vazgeçilmez bir meselesi olarak gören Tanpınar'ın, üstâdı Yahyâ Kemal gibi şiirde asla tâviz vermediği iki husus vardır: Bunlardan biri mükemmeliyet, diğeri de dil güzelliğidir. O, şiirin ancak işlene işlene mükemmel bir sanat eseri hâline gelebileceğine inanır. Şiiri, her türlü menfaat endîşesinden uzak bir sanat olarak ele alan Tanpınar, şiirde dil güzelliğinin de mükemmeliyet kaygısının bir parçası olduğu kanaatindedir. Tanpınar, çok zor olduğunu bile bile hayâtı boyunca sâdece şâir olarak anılmak istemiş ve belki de bundan dolayı çok az sayıda şiir yazmıştır. Ölümünden bir yıl önce *Şiirler* adıyla yayımladığı kitabında sâdece otuz yedi şiir yer almaktadır.

Öteden beri bir nevi poetikası kabul edilen "Antalyalı Genç Kıza Mektup"unda, "Şiir, söylemekten ziyâde bir susma işidir. İşte o sustuğum şeyleri hikâye ve romanlarımda anlatırım." diyen Ahmet Hamdi Tanpınar, hikâye ve romanı bu kadar önemsemesine rağmen, hayâtı boyunca *Mâhur Beste* (tef.1944; 1975), *Sahnenin Dışındakiler* (tef.1950; 1973), *Huzur* (1949), *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* (1961) ve *Aydaki Kadın* (1987) adlarıyla beş roman yazabilmiş, ancak bunların üçünü tamamlayabilmiş, tamamladıklarından da sâdece ikisini kitap hâlinde yayımlayabilmiştir. Tanpınar'ın romanlarına bakıldığında, bunların belli bir olay üzerinde yoğunlaşan klasik roman anlayışından çok farklı, yeni ve modern bir anlayışla kurgulanmış olduğu kolayca görülür.

Zengin bir kültür birikimine sâhip olan Tanpınar, bu birikimini

[3] *a.g.e.*, s. 54-59.

romanlarında bol bol kullanmıştır. Tanpınar'ın romanlarını kronolojik bir sırayla gözden geçirecek olursak, Tanzîmat'ın îlân edildiği yıllardan başlayarak Cumhûriyet'ten sonraki yıllara, hattâ çok partili hayâta geçildiği 1950'lere kadar uzanan, aşağı yukarı yüz yıllık bir dönemin ele alınıp anlatılması dolayısıyla, bunları bir çeşit "nehir roman" şeklinde niteleyenler de olmuştur. Ancak onun, bütünüyle, Türk toplumunun batılılaşma serüveni dolayısıyla ortaya çıkan gelenek-yenilik, kimlik meselesi ve Cumhûriyet Türkiye'sinin modernleşmesi gibi problemleri anlattığı romanlarında, yarattığı kahramanlar çevresinde son dönem bütün bir Osmanlı târihi ile edebiyâtını, rüyâ ve hayallerle süslenmiş güzellikleri de bulmak mümkündür.

Birçok eleştirmen ve akademisyen tarafından modern Türk romanının önde gelen örneklerinden biri kabul edilen ve Tanpınar'ın hayatta iken kitaplaştırdığı ilk romanı olan *Huzur*'da[4] anlatılan olaylar, târihsel süreç olarak II. Dünya Savaşı öncesine rastlar. Eserin dört aslî kahramânı İhsan, Nuran, Suad ve Mümtaz'ın adlarını taşıyan dört bölüm hâlinde kurgulanan roman, esas îtibâriyle, daha sonra birçok bakımdan Tanpınar'a benzetilen Mümtaz'la sevgilisi Nuran ve onların yakınları çevresinde geçmektedir. Edebiyat Fakültesi'nde asistan olan Mümtaz, bir taraftan doktora tezini hazırlarken bir taraftan da, "hayâtını bir sanat eseri kadar güzel bulduğu" Şeyh Gālip üzerine bir roman yazmaktadır.

Roman 1938 yılının bir Ağustos sabahında başlar ve 1 Eylül 1939 sabahı II. Dünya Savaşı'nın başladığını bildiren radyo haberiyle sona erer. Romanın ilk bölümünde olaylar tek bir güne sığdırılmıştır. Mümtaz, o gün sabahtan, yanında kaldığı ve ağabey dediği amca oğlu İhsan'ın tedâvisi ve evin birtakım ihtiyaçlarıyla ilgilenir. Ancak akşama doğru, bir yıldır tanıştığı ve sevdiği Nuran'ın eski kocası ile barıştığını ve onunla tekrar evlenip İzmir'e döneceğini haber alır. Romanın ilk bölümüne, Mümtaz'ın psikolojisi dolayısıy-

[4] Makāle içinde verilen sayfa numaraları *Huzur*'un 1949 yılında yapılan ilk baskısına âittir.

la, sıkıntılı ve karamsar bir hava hâkimdir. Mümtaz'ın sıkıntısının sebebi, İhsan'ın hastalığı, Nuran'dan ayrılması ve adım adım yaklaşmakta olan savaş tehlikesidir. Özellikle "büyük kıyâmet" (s. 17) dediği savaş tehlikesi, Mümtaz'ın sinirlerini iyice bozar. Anlatıcı bu durumu şöyle özetler: "Fakat İhsan hasta idi. Nuran, onunla dargındı ve gördüğü gazete manşetleri gergin vaziyetten bahsediyorlardı. Sabahtan beri düşünmemeye, zihninin bir tarafına atmaya çalıştığı şeylerin hücûmu altında idi." (s. 17). Mümtaz, böyle karamsar bir psikoloji içinde sâdece yolda rastladığı insanları değil, üzerinde yürüdüğü yolları bile "hasta" olarak görür (s. 59).

Romanın ikinci ve üçüncü bölümlerinde anlatıcı, âni bir geriye dönüşle Mümtaz ile Nuran'ın bütün bir yaz boyunca süren büyük aşklarını hikâye eder. Oldukça güzel ve kültürlü, üstelik İstanbul'un köklü âilelerinden birinin kızı olan Nuran'ı, fakülteden eski arkadaşı Suad da sevmektedir. Ancak Suad hem evli, hem hasta ruhlu, hem de veremli biridir. Mümtaz ile Nuran'ın İstanbul'un târihî ve tabiî güzellikleri içinde başlayıp bir yaz mevsimi boyu süren aşkları tam evliliğe dönüşecekken Suad'ın ortaya çıkışıyla bozulmaya yüz tutar ve Suad'ın intiharıyla da tamâmen sona erer. Romanın son bölümü ise, özellikle Suad saplantısı dolayısıyla, psikolojik bir bunalım geçiren Mümtaz'a ayrılmıştır.

Tanpınar'ın diğer romanları gibi *Huzur* da, doğrudan doğruya bir olay veya bir karakter romanı olmaktan ziyâde, insan tâlihi üzerinde yoğunlaşan, kahramanları aracılığıyla İstanbul'un geçmişini ve mistik havasını, bir bakıma mâzinin kaybolmakta olan değerlerini yansıtan bir "yaşantı" romanı mâhiyetindedir. Diğer eserlerinde olduğu gibi, kültür ve medeniyet bağlamında çeşitli meselelerin ele alınıp tartışıldığı bu romanda, yıkılan bir imparatorluktan millî devlete geçişin ortaya çıkardığı çeşitli problemler üzerinde de durulmaktadır. *Huzur*'da, özellikle olayların yaşandığı şehir sâdece bir peyzaj olarak değil, âdeta romanın kahramanlarından biri gibi ele alınıp işlenmiştir. Roman boyunca İstanbul'un başta Boğaz olmak üzere Adalar, Beyazıt, Üsküdar, Kocamustapaşa gibi çeşitli semtlerinden, Boğaziçi'nden ve Boğaziçi'nde asırlar boyunca atalarımızın

meydana getirdiği Boğaziçi medeniyetinden o kadar çok söz edilir ki, bir yerde Mümtaz Nuran'a: "Birbirimizi mi, yoksa Boğaz'ı mı?" seviyoruz derken, Nuran'a olduğu kadar İstanbul'a duyduğu aşkı da dile getirir. Mümtaz'la Nuran etrâfında başlayıp gelişen bu aşk dolayısıyla okuyucu Boğaziçi'ni, Beyazıt Meydanı'nı, oradaki Küllük'ü, Sahaflar Çarşısı'nı, Kapalıçarşı'yı, Bitpazarı'nı, Koca Mustafapaşa'yı ve Üsküdar'ı; şehrin birtakım önemli câmileriyle mescitlerini, medreselerini, türbe ve çeşmeleriyle birlikte âdeta adım adım bütün İstanbul'u dolaşır.

Küçük yaşta savaşın dehşetini yaşamış, babasının hainlerce vurulmasını, hemen arkasından annesinin ölümünü görmüş; mahzun, yalnızlığı ve hayal kurmayı seven Mümtaz, roman boyunca kendisini huzur ve sükûna kavuşturacak bir şeylerin peşindedir ve aradığı huzûru geçici bir süre Nuran'ın şahsında ve mûsıkîde bulduğunu zanneder. Çünkü Nuran, Mümtaz'ın aradığı ve değer verdiği üç önemli şeyi, kadın güzelliğini, Boğaziçi medeniyetinin bütün vasıflarını ve mûsıkîyi şahsında bir araya getirmiş mükemmel bir kadındır. Ve Mümtaz onu severken âdeta "ömrünün ve eşyânın mîrâcında yaşadığını" hisseder (s. 157).

Mümtaz, Nuran'dan ayrılmadan önce, onunla birlikte, bir yandan "Debussy'yi, Wagner'i sevmek ve Mâhur Beste'yi yaşamak, bu bizim tâlihimizdi!" (s. 134) diye düşünürken; bir yandan da "Bir insanın hayâtı bâzen bir sanat eseri kadar güzel olabiliyor!" dediği Şeyh Gālip hakkında bir roman yazmaktadır. Ama aslında bu romanda kendisini ve aşkını anlatacaktır. Yâni Mümtaz'ın bir ayağı doğuda, diğer ayağı batıdadır. Ama Mümtaz sâdece Nuran'a âşık, ayakları yerden kesilmiş toy bir delikanlı; *Şakāyık-ı Nu'mâniyye* okuyan, Şeyh Gālip üzerine roman yazan; Boğaz'da dolaşmak, Beyazıt Meydanı'nda kuşlara yem atmak veya Kapalıçarşı'da vitrinleri seyretmek gibi birtakım fantezileri olan biri değildir. O aynı zamanda, Nuran'la İstanbul'un fakir kenar semtlerini dolaşırken karşılaştığı sefâlet tabloları karşısında da çözüm yolları arayan, genç bir aydın olarak yaşadığı toplumun içinde boğuştuğu meseleler karşısında sorumluluk duyması gerektiğine inanan biridir.

Nasıl ki Tanpınar, yaşadığı dönemin memleket gerçeklerinin uzağında yaşayan biri değilse, aynı şekilde onun kahramânı Mümtaz da, zaman zaman halkın ıstırapları ve memleketin iktisâdî meseleleri üzerinde düşünmekte ve kendince birtakım çözüm yolları aramaktadır.

O zaman zaman, "Bir şeyler yapmak, bu hasta insanları tedâvi etmek, bu işsizlere iş bulmak, mahzun yüzleri güldürmek, bir mâzi artığı hâlinden çıkarmak.." (s. 164) gerektiği üzerinde durur. Ayrıca, "Hepsi bir medeniyet çöküntüsünün yetimleri" olan "Bu insanlara yeni hayat şekilleri hazırlamadan evvel, onlara hayâta tahammül etmek kudretini veren eskileri bozmak neye yarar?" (s. 183) diye de düşünür. Tanpınar, aynı yıllarda yaşayan çoğu arkadaşı olan bir kısım Türk aydınının yaptığı gibi mâziyi ve mâziye âit değerleri inkâr etmek veya yok saymakla bir yere varılamayacağını da bilir; o, "Devam ederek değişmek, değişerek devam etmek"ten yanadır.

Mümtaz'ın bir yandan klasik Türk mûsıkîsi, bir yandan Sahaflar Çarşısı'nda yazma eserler peşinde koşması, bir yandan da şehirdeki câmi ve türbeleri dolaşması, yâni bir nevi mâzi hayranlığı denebilecek bir durum karşısında bir ara kendi kendine şöyle düşünür: "İki şeyi birbirinden ayırmamız lâzım. Bir tarafta sosyal bakımdan kalkınma ihtiyâcı var. Bu, cemiyet realiteleri üzerinde düşünerek, onları değiştire değiştire yapılır. Elbette İstanbul, sonuna kadar sâdece mârul yetiştiren bir memleket olarak kalmayacaktır. İstanbul ve vatanın her köşesi bir istihsal programı istiyor. Fakat bu realiteler içine mâziyle bağlarımız da girer. Çünkü o, hayâtımızın, bugün olduğu gibi gelecek zamanda da şekillerinden biridir. İkincisi, bizim zevk dünyâmızdır. Hattâ kısaca dünyâmız. Ben bir çöküşün esteti değilim. Belki bu çöküşte yaşayan şeyler araştırıyorum, onları değerlendiriyorum!" (s. 165).[5] Mümtaz, romanın başka bir yerinde de:

---

[5] Selahattin Hilâv, *Huzur*'un 1972 yılında ikinci defa yayımlanması dolayısıyla "Tanpınar Üzerine Notlar" (I-X, *Yeni Ortam*, 31 Mart-7 Nisan 1973; ayrıca bk. *Edebiyat Yazıları*, İstanbul 1993, s. 105-123) başlığıyla kaleme aldığı bir seri makālede, özellikle bu romanda İhsan ve Mümtaz tarafından dile getirilen "istihsal" meselesinden hareketle

"Hele mâzi ile bağlarımızı kesmek; garba kendimizi kapatmak. Asla!" (s. 87) der.

Mümtaz, içinden geldiği ve arasında yaşadığı halkın kendisinden farklı veya kendisinin onlardan uzak olduğunun da farkındadır; bunun için zaman zaman kendisiyle halk arasında birtakım karşılaştırmalar bile yapar. Kimi zaman sıradan insanları, teslimiyet ve inançları ile kendisinden daha değerli bulur, kimi zaman da onlara hayret eder veya acır.

Romanın ilerleyen bölümlerinde bir yerde: "Bugün Türkiye'de nesillerin berâberce okuyacağı beş kitap bulamayız!" (s. 242) diyen Mümtaz, zaman zaman Türkiye'nin yaşamakta olduğu kültür buhrânı üzerinde de durur, ama öbür yandan Wagner'le Dede Efendi'yi, Yûnus'la Verlaine'i mukāyese etme ihtiyâcı da hisseder. Yâni Mümtaz da, Tanzîmat'tan beri neyi tercih edeceğine, ne yapacağına tam olarak karar verememiş, şehrin ana caddesinde nereye gideceğini bilemeyen hâfızasını kaybetmiş biri gibi bir bocalama içindedir.

Ancak bütün bunlara rağmen Mümtaz yine de bir "hülyâ adamı"dır (s. 206). Evet, Mümtaz "bir hülyâ adamı"dır, çünkü yanı başındaki kadını (Nuran), âdeta ortada olmayan bir varlık gibi sevmektedir. Bu durumda kendi kendisine şöyle der: "Ne garip... İki dünyam var. Tıpkı Nuran gibi, iki âlemin, iki aşkın ortasındayım. Demek ki bir tamlık içinde değilim!" (s. 275).

Roman boyunca Mümtaz da tıpkı Tanpınar gibi, bir türlü eşiği aşıp da öbür tarafa geçemez; yâni hayâtı boyunca sürekli bir ikilem içindedir. Bu ikilem yer yer doğu ile batı kültür ve medeniyeti, yer yer Suad'la kendisi arasında, zaman zaman da Nuran'la kendisi arasında bir hesaplaşma şeklinde kendisini gösterir. Bence, bunun için roman bir bakıma Mümtaz'ın çıkmazlarının, yâni huzursuzluğunun hikâyesi gibidir. Esâsında roman boyunca Mümtaz, kişisel

---

konuya Marksist bir gözle yaklaşınca, böyle bir yaklaşımın doğru olmadığını ifâde eden Hilmi Yavuz'la aralarında birkaç ay süren bir tartışma cereyan etmiştir ("Ahmet Hamdi Tanpınar ve Marksizm", I-II, *Felsefe ve Ulusal Kültür*, İstanbul 1975, s. 36-55. Söz konusu tartışma sırasında yazılan makālelerin tamâmı için bk. *Bir Gül Bu Karanlıklarda-Tanpınar Üzerine Yazılar* (haz. Abdullah Uçman-Handan İnci), İst.2002, s. 199-232).

mutluluğu ile toplumsal sorumluluğu arasında sürekli olarak bocalar durur.

Romanın ikinci bölümünde Nuran, kafasından Mümtaz'ın bu davranışını eleştirir ve hayatta onun müdâfaasını yaptığı değerlerden başka değerler de bulunduğunu; halbuki Mümtaz'ın bunlara gözünü kapadığını; Üsküdar'ı câmileri, türbeleri, çeşmeleri ve eski evleriyle sevdiği halde onun bu semtin fukarâ halkı için, memleketteki diğer zavallı insanlar, hastalar ve işsizler için bir şey yapmayı düşünmeden yaşamasını yadırgar (s. 164).

Hâtırâlarında ve günlüklerinde sürekli olarak "tâlih" üzerinde duran, daha doğrusu tâlihinden memnun olmayan Tanpınar gibi, Mümtaz da, "İnsan, tâlihinin mahpusudur." (s. 281) derken, kendisini âdeta kaderin mahkûmu veya tutsağı gibi görür.

Mümtaz, özellikle Suad'la tartıştıktan sonra tam anlamıyla bir uyurgezer hâline döner: Evliliğin uzaması ve Suad'ın gönderdiği aşk mektubu üzerine Nuran'dan şüphe etmeye bile başlar ve âdeta irâdesini kaybeder! Kader nedense bir türlü Mümtaz'ın yakasını bırakmaz. Suad'ın gelip yuva kurmayı planladığı evinde intihar etmesinden sonra evlilik umudunun büsbütün suya düşmesi üzerine, Nuran da Mümtaz'a aynı şekilde karşılık verecektir: "Ne yapalım Mümtaz, kader istemiyor! Aramızda bir ölü var!" (s. 319). Nuran'ın onu terk etmesiyle birlikte Mümtaz'ın zihnî hayâtı durmuş gibi olur (s. 321).

Romanda kendisi için zaman zaman: "Ben zayıf adamım!" (s. 325); "Ben müdâfaasız adamım!" (s. 326) diyen Mümtaz'a, bir bakıma aklı ve dengeyi temsil eden İhsan: "Mesûliyetini taşıyacağın fikrin adamı ol!" (s. 322) der. Mümtaz için gerçekten bir ağabey ve bir yol gösterici durumundaki İhsan, tabiî arada Suad'ı da unutmamamız lâzım, Mümtaz'ın Nuran'la yaşadığı aşk tecrübesini sanki olgunlaşmak için tarikatlardaki çile müddeti gibi görür. Mümtaz'ın Nuran'la yaşadığı aşkı yepyeni bir hayâta başlamak için bir nevi olgunlaşma sürece olarak ele alır ve yeğeninin artık içinde yaşamakta olduğu buhrânı atlatarak ayaklarının yere basmasını ve gerçek hayâta dönmesini ister.

Daha önce de belirttiğim gibi, her ne kadar romanın dördüncü ve son bölümü Mümtaz'ın adını taşımaktaysa da, bence roman doğrudan doğruya Mümtaz'ın çıkmazlarının ve huzursuzluğunun; kişisel mutluluğu ile toplumsal sorumluluğu arasında bocalamasının hikâyesidir. Bir entelektüel kimliğe sâhip olan Mümtaz'ın iç çatışmaları, aynı zamanda Cumhûriyet Türkiye'sinin kültürel problemleriyle de kesişmektedir. Mümtaz, esas îtibâriyle genel planda memlekette yaşanmakta olan kültür çatışmasını, roman boyunca bir tür iç çatışma olarak yaşamaktadır.

Tanpınar'ın diğer romanları gibi farklı yorumlara açık bir yapıya sâhip olan *Huzur*, bir tarafıyla Mümtaz'ın şahsında, yıkılan Osmanlı İmparatorluğu'nun arkasından boşlukta kalmış ve belli bir dünya görüşünü benimseyememiş Cumhûriyet devri aydınlarının çıkmazlarını ve dramını anlatmakta, başka bir tarafıyla da yazarın geçmişe ve geçmişin güzelliklerine olan hayranlığıyla birlikte "kaybolan şeyler"e karşı duyduğu iştiyâkı dile getirmektedir. *Huzur* üzerine müstakil bir çalışması bulunan Zeynep Bayramoğlu'nun da işâret ettiği gibi, romandaki kahramanların en büyük korkusu, yeni hayat şartları içinde eski kültürün kaybolup gitmesidir. Mümtaz bu korkuyu: "Biz zincirin son halkalarıyız!" diyerek dile getirir. Romanda, bir yandan geleneksel kültürün kaybından doğan ıstırap, diğer yandan kaybolanın yerine yenisini koyamamanın verdiği sıkıntı birçok yerde kendisini hissettirir.[6]

Huzur hakkında yapılan değerlendirmelerde, başta Mehmet Kaplan olmak üzere romanda doğu-batı, gelenek-modernlik çatışması üzerinde durulurken,[7] Fethi Naci de romanın doğrudan doğruya Türk edebiyâtının en güzel aşk romanlarından biri olduğunu söylemiştir.[8] Berna Moran ise, merkezinde kahramânı Mümtaz'ın

---

[6] Zeynep Bayramoğlu, *Huzursuz Huzur ve Tekinsiz Saatler*, İstanbul 2007, s. 183.

[7] "Bir Şâirin Romanı: *Huzur*" (I-II), *İ. Ü. Türk Dili ve Edebiyâtı Dergisi*, C. XII, İstanbul 1962, s. 33-86; C. XIII, İstanbul 1964, s. 29-42; ayrıca bk. *Türk Edebiyâtı Üzerinde Araştırmalar*, C. II, İstanbul 1987, s. 361-425.

[8] "Huzur", *Yeni Dergi*, sayı 102, Mart 1973, s. 22-31; *100 Soruda Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme*, İstanbul 1981, s. 70-81.

yer aldığı toplumsal bir huzursuzluğun romanı olduğunu ifâde ederken,[9] Orhan Okay kader karşısında insan irâdesinin aczinin dile getirildiği husûsu üzerinde durmuştur.[10]

Huzur'un yayımlanması üzerine romanın yazarıyla yapılan bir röportajda, insanın bütünüyle sorumluluk olduğunu söyleyen Tanpınar, *Huzur*'un esas tezinin de, huzursuz bir dünyâda yaşamakta olan insana kendisinden ve kâinattan sorumlu olduğunu hatırlatmak olduğunu belirtir.[11]

*

Birbirinden farklı değerlendirmelere uygun son derece zengin bir yapıya sâhip olan *Huzur*'un,[12] roman tekniği bakımından da birtakım yenilikler getirdiği üzerinde durulmuştur. Yazarın, romanda yer alan bütün kahramanları doğrudan doğruya Mümtaz'ın bakış açısıyla anlatması ve eserde asıl çerçeveyi oluşturan olayı yirmi dört saat gibi bir zaman süresi içine sığdırması da, modern batılı romancılarınkine benzer bir teknik yenilik kabul edilmiştir.[13]

Ayrıca Mehmet Kaplan, Berna Moran ve Zeynep Bayramoğlu Tanpınar'ın, *Huzur*'un kompozisyonu için müzikal bir formu göz önünde bulundurduğunu öne sürmüşlerdir. Mehmet Kaplan, romanın kompozisyonunu anlamak için ses ve mûsıkî unsurunun bir anahtar vazîfesi gördüğünü söylerken,[14] romanın dört bölümünden ilkinin sıkıntılı, ikincisinin neşeli, üçüncüsünün melankolik, son bölümün ise çok sıkıntılı olmasına dikkat çeken Berna Moran, *Huzur*'daki bu yapının, daha çok bir batı müziği formu olan senfoniyi

---

[9] "Bir Huzursuzluğun Romanı: *Huzur*", *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış*, C. I, İstanbul 1983, s. 275-284, 291-296.

[10] *Bir Hülyâ Adamının Romanı. Ahmet Hamdi Tanpınar*, İstanbul 2010, s. 329-340.

[11] *Mücevherlerin Sırrı* (haz. İlyas Dirin, Turgay Anar, Şaban Özdemir), İstanbul 2002, s. 205, 211.

[12] Ahmet Hamdi Tanpınar'ın doğumunun 100. yıldönümü dolayısıyla Handan İnci ile birlikte hazırladığımız Tanpınar hakkında 75 yazarın 100 yazısından meydana gelen *Bir Gül Bu Karanlıklarda-Tanpınar Üzerine Yazılar* (İstanbul 2002; 2. b. İstanbul 2008) adlı kitapta *Huzur*'la ilgili çeşitli değerlendirmeler yer almaktadır.

[13] *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış*, I, s. 270-274.

[14] "Bir Şâirin Romanı: Huzur", *Türk Edebiyâtı Üzerinde Araştırmalar*, C. II, s. 420-425.

hatırlattığını ifâde etmiştir.[15] Zeynep Bayramoğlu da, doğrudan doğruya *Huzur*'u konu edindiği çalışmasında, romanla Beethoven'in "Opus 132 La Minor Yaylı Sazlar Kuartet"i arasında bir ilişki kurmuştur.[16]

Bütün bunlardan ayrı olarak Tahir Abacı *Yahyâ Kemal ve Ahmet Hamdi Tanpınar'da Müzik* (İstanbul 2000) adlı çalışmasında, diğer eserleriyle birlikte *Huzur*'da batı ve klasik Türk mûsıkîsinin etkilerini; Erdoğan Erbay *100. Yılında Tanpınar'ın Huzur'unda-Mûsıkînin Büyülü Dünyâsı* (Erzurum 2001) adlı eserinde, romanı doğrudan doğruya klasik Türk mûsıkîsi açısından; Nesrin Tağızade Karaca da *Ahmet Hamdi Tanpınar ve Mûsıkî* (Ankara 2005) adlı çalışmasında romanın yapısının batı müziği yanında Dede Efendi'nin Ferahfezâ Âyini ile de uyum sağladığı üzerinde durmuşlardır.

Fatma Tüysüzoğlu ile Tolga Bektaş ise, hazırladıkları incelemede bütün bu yaklaşımlardan biraz farklı olarak, Tanpınar'ın, *Huzur* romanı dâhil olmak üzere, diğer bütün eserlerinde klasik Türk mûsıkîsine oldukça geniş şekilde yer vermiş olmasından hareket ederek, romandaki müzik formu ile Dede Efendi'nin "Ferahfezâ Mevlevî Âyini" arasında sıkı bir ilişki bulunduğunu örneklerle ortaya koymuşlardır.[17]

---

[15] *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış*, I, s. 231-232.

[16] *Huzursuz Huzur ve Tekinsiz Saatler*, s. 40-49, 83-102.

[17] "Ferahfezâ Mucizesi: *Huzur*", *Kitaplık*, sayı 63, Temmuz-Ağustos 2003, s. 103-111; *Bir Gül Bu Karanlıklarda-Tanpınar Üzerine Yazılar*, 2. b., İstanbul 2008, s. 690-703.

Bir Bahar Sağanağı Beklerken*

Selim İleri

Veliddin Paşa Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girdiği gün fücceten ölmüş. Zâten önceki olaylar bu fücceten ölümü usul usul hazırlamış. Meselâ Şirket vapurunun genç kaptanı ille yalının yakınından -değdi değecek- geçermiş ve vapurdakiler hep bir ağızdan haykırışıyorlar: "Kahrolsun müstebitler!"

Vardır öyle Boğaz'ın durgun günleri, sesler erimez, deniz kırışıksız, yaz almış başını gitmiş. Tabiî haykırışma, "Kahrolsun Veliddin!" aksisedâlarla sürdükçe sürüyormuş. Paşa artık deniz tarafında oturamaz olmuş. Odalardan odalara kaçıyor, bahçede koruda kuytularda saklanıyor.

Hareket Ordusu İstanbul'a hangi mevsimde girmişti?

Yalı sonra el değiştirmiş olmalı. Fakat enkāza dönüştüğüne göre senelerden beri Kandilli ortasında metruk. Birinci dereceden târihî esere girdiği için yıkamıyorlarmış. Bir iki yangın teşebbüsü işe yaramamış.

Sâhibi kim diye sordum, cevap veremediler. Sâdece lokantanın adı Veli Paşa Restaurant; hakîkaten acıklı. Deniz üstüne taraça kurmuşlar, dediğim gibi kayıkhâneden bozma. Kalan bahçede ihtiyar manolya ağacı, henüz çiçek açmamış. Siz burayı kimlerden kirâladınız diye sordum; cevap veremedikleri gibi âdeta kaçıştılar. Bunun üzerine ben de Veliddin Paşa'yı, 31 Mart'ı, Hareket Ordusu'nu filan uydurdum. Çünkü bunlar hep böyle hikâyeler.

Ne var ki, hakîkat payını da unutmamak lâzım: Sanki bir yerler-

* Değerli edebiyatçımız Selim İleri'ye, yazmakta olduğu ve henüz adını dahi koymadığı romanından bir bölümü, mecmuamızın kırkıncı yıl özel sayısında bizlerle paylaştığı için teşekkür ediyoruz.

den hatırlıyorum…

Çapaçulluklar yüzünden hakîkî sanat eserleri mahvolmuştur. Mahvoluşu en iyi bilenlerden İffet Hanımefendi Sevdâ rolüne bürünmüş. Beni yanından kovuyor, Jigolo kılıklı oğlana gülüyor gülüyor! Demek İffet Hanımefendi de mahvoluşlar arasındadır.

Halbuki aynı İffet Hanımefendi Sevdâ rolüne bürünmediği günlerde, hakîkî İffet'ken, "İçinde yaşayacak asâlet sâhipleri kalmamışsa, yalılar, köşkler, konaklar göçüp gitsin!" demişti.

Gerçi pek öyle olmadı: Üçer beşer, yeni sâhipleri restore ettiriyorlar. Bize de vapurla geçip giderken bu berbat restorasyonlara avanak avanak bakmak düşüyor. Ne yapalım…

Mâziden gelen mütemâdî bir şikâyet sesi duyuyorum. Acaba neden şikâyet ediyor?

Bu "nihilizm"i çözmek zor olacak. Kâğıt parçasında –sararmış yazılıydı: "Yırtıcı güz rüzgârlarına benzeyen katı, sert bir nihilizmde doğu-batı, eski-yeni, dün-bugün, hepsi dağılıp gidiyordu. "Benim elyazım! Gençliğimde yeşil mürekkep kullanırdım. (Câhide'ye mektuplarım yeşil mürekkeple yazılmıştır.) Yeşil mürekkeple yazmışım ve böcek kabuğu yeşil solmuş. Çağla yeşili olup çıkmış.

Dün, bugün var da, niye yarın yok? Yarından büsbütün ümîdimi daha o zaman mı kesmişim?

Elyazım ama, ne zaman yazmışım, neyin, nelerin tesiri altında kalarak yazmışım, çıkaramadım. Kâğıt parçasını –sararmış- dün, Jülide annemin çeyizinden kalma abanoz büfenin alt gözünde buldum. Alacalı, damarlı kırmızılarına bayıldığım mercan kaşıklarımız vardı bir zamanlar; mercan kaşıkları arıyordum. Kararmış gümüş çatal bıçak, irili ufaklı kaşıklar, herhalde hiç kullanılmamış paslı lokum keseceği, helva çekici, fakat mercan kaşıklarımız yok! Tabiî çok üzüldüm.

Bu çekmeceyi çekmeyeli kim bilir kaç sene geçmişti. Kepçeden, yumurta çırpacağından ahçı çatallarına, herhalde yine hiç kullanılmamış rozbif, jambon bıçaklarına, neler yoktu ki… Mutfak edevâtında bile ikilik! Çekmeceler çekmeceler…

Jülide annem alafranga kadındı ama, kuyu kebabını, kuzu çevirmeyi rozbife asla değişmezdi. Kâğıt parçası, lekelenmiş, cennet

benekleri basmış ızgara spatulasının altından çıktı.

Dediğim gibi, dünden beri nihilizm meselesi başımı ağrıtıyor. Niçin yırtıcı güz rüzgârlarına benziyormuş? Nazmi Ziya'nın bilmem ne kahvesi –Ali'nin kahvesi mi, Mehmet'in kahvesi mi resimlerinden biri baştan aşağı sonbahardır, fakat yırtıcı rüzgârlar esmez. Çardaktan sararmış asma yaprakları fışkırıyor, dökülüyor. Resim, tatlı, şeftâli kabuğu renkleriyle bezenmiştir:

Yeşiller –son yeşiller– uçuk ve çok az, bol sarılar, ince, damar kızartılar, belli belirsiz pembeler. Yırtıcı güz rüzgârları daha esmemiştir, güzel bir gündür.

Halbuki benim elyazımda endîşe koşuşturmuş. Lugatları karıştırdım: Hiçlik, yokluk, reddediş. Cemiyetin fert üzerindeki hiçbir etkisini, baskısını kabul etmeyen düşünce sistemi. Bütün siyâsî düzenleri inkâr ediş. Ahlâk konusunda yerleşik hiçbir kuralı, değeri kabul etmeyiş. Her türlü hakîkat (vérité) karşısında hakîkat tanımazlık. Bir çeşit anarşizma. Çarlık Rusyası'nda ortaya çıkan inkârcı, ihtilâlci hareket.

Acaba hangisi, yırtıcı güz rüzgârları gibi dağıtan, sürükleyen, kasıp kavuran? Besbelli, daha da ağrıtacak, sızlatacak.

Sonra niye böyle yazmışım? Gerçi fazla yadırgamadım. Hattâ rûhuma, aklıma yakın geldi. İçimdeki dinmez sıkıntıyı, sızıyı hafiflettiğini bile söyleyebilirim. Sanki azıcık hafifledi. Anarşizmayla birlikte bir şeyler hâlâ değişir zannediyorum. En çok da cemiyet baskılarını reddediş hoşuma gidiyor.

Cemiyet eşittir düzen eşittir rejim. Cemiyetin tesiri, baskısı hayâtımızı karartır, içimize sı..r; fakat bunu kendimize bile îtiraf etmekten kaçınırız: Kim?! Ben mi cemiyete boyun eğeceğim?!

Az önce, ne olur ne olmaz endîşesiyle, kâğıt parçasını yine spatulanın altına sakladım.

Daha çocukken ilgilerim türlü türlü yönlereydi. Siyâsetten habersiz değildim. Mitinglere, meydanlarda haykıranlara katılmamış olsam da, gönlümdeki isyânı ben bilirim.

Korkuyorum.

Ali'nin Veli'nin kahvesi değil, Koç Kahvesi'nin resimlerini yapmış.

Korkuyorum. Kâğıt parçasını –zâten sararmış- yırtmam lâzım. Fakat o zaman bu sayfaları da kopartıp atmam, ortadan kaldırmam gerekecek.

İnsanın kendi kendine, kendi kendisiyle konuşması iyidir. Kimse canınızı yakamaz. Kırılsanız, üzülseniz bile, bu bir sırdır. Sizinle sizin aranızda kalır, kimsenin haberi olamaz. O zamanlar ilâhemi herkese söylediğim için, herkes benimle alay etmişti. Alçakça istihzâlarını anlayamamış, böcek kabuğu yeşili mürekkeple yazdığım mektuplardan pasajlar bile okumuştum: İlâhem, dudaklarına konduracağım bûseyi benden esirgeme! İlâhem, seni ateşli öpücüklere boğmak istiyorum! Sen her gece benimsin!.. Aşkımı herkese söylediğim için herkes öğrenmiş ve tefe koyup çalmışlardı. Fakat sırrımı saklasaydım…

Bugün gökyüzü bulutlu ve hava çok boğucu. Havada yağmur sıkıntısı; fakat bir türlü yağamıyor.

Defterlerde (günce, jurnal) hava durumundan söz açmanın meteoroloji incelemelerine büyük faydası dokunur. Bir yerlerde okumuştum: Mevsimlere göre günlerin mâzideki hava durumunu bile (öğrenen) meteorologlar tahminlerinde daha az yanılıyorlarmış ve bu yüzden eski günlükleri (jurnal) tararlarmış. Jurnallerimizde hakîkaten hava durumuna sık sık yer veririz. Bilhassa Sezar buna çok dikkat etmiştir.

İnsanoğlunun kaç bin yıllık ihtiyâcı; herhalde Sezar da önceki defterini araştırarak havaların nasıl gideceğini tahmin etmeye çalışıyordu.

Caesar'ı vururlar.

Caesar: Sen de mi Brutus? Öyleyse yıkıl Caesar!

Câhidem Julius Caesar'da ıskatacı kadınlar figürasyonuna çıkmış, çöküş dönemi de öyle başlamıştı.

Hava boğucu.

Bu yeni deftere yazdıklarımı başa dönüp okudum ve câmi meselesini teferruatıyla açıklamaya, deftere işlemeye karar verdim.

(Gerçi, bugünün câhil, bön nesline Reji İdâresi'ni anlatmaya karar vermişim.)

Rumelihisarı'na her gidişimde, hisarı geçip, biraz yürüyüp, çay-

hâneler, çay bahçeleri, köfteci, antikacı, lokantalar –içkili-, köşedeki, iskelenin karşısı, yokuş başındaki câmiyi, her defâsında Mehmed Şahâbeddin Paşa'nın yaptırttığı küçük câmi, semt câmii zannederdim. Çünkü târif tam orasıydı. Yol târifinin orası olması gibi, gördüğüm câmi de tasvir edilen câmiye tıpatıp benziyordu.

Ne var ki, Mehmed Şahabeddin Paşa Câmii demiyorlar, Hamam Câmii diyorlar. Hamam nereden çıkmıştı, belli değil. "Civarda bir hamam var mı?", "Hayır, yok." Biraz araştırınca, semtin ihtiyarları –gel de Yahyâ Kemal'i anma– Ali Pertek Câmii dediler. Paşa'yı bilen yoktu. Gerçi Ali Pertek'in de kim olduğunu bilmiyorlar. Tabiî, hayal kırıklığı oldu; hem de tesiri uzun süren bir hayal kırıklığı.

Son ümidim bitişikteki çeşmeydi. Kronikte yazıldığına göre, çeşme Mehmed Şahabeddin Paşa'nın hayratındanmış. Halbuki –semtin ihtiyarlarına güvenilirse- Arpacı Çeşmesi'ymiş ve zâten yokuşlu sokağın adı da Arpacı Çeşmesi Sokağı.

Yahyâ Kemal, bu Kanlıca'nın ihtiyarlarını her nedense pek mühimser. "Lakin bilirsiniz ki" diyor, "bu şiir cevheri pek nâdir bir şeydir; okkayla, batmanla bulunmuyor." Acaba neyle bulunuyor? Neyle bulunduğunu söylemiyor ama, "Kanlıca'nın ihtiyarlarına dâir bir mısrâ bâzan Kanlıca'da bulunuyor" demiş. Kanlıca'da bulunuyormuş ve "bütün vatan olabiliyor"muş. Peh peh… Ne tevâzu!

Akşam: Bir bahar sağanağı beklenirken yağmur şöyle bir serpiştirdi.

Vaktiyle eski yazı öğrenseydim, kitâbeyi okuyabilirdim.

Jülide annem, "Nedir o kargacık burgacık, eciş bücüş yazı! Biz çok çektik; sen öğreneceksin de ne olacak!" derdi.

Gāliba bir kitâbe de yoktu. Gidip bakmaya üşendim, yol gözümde büyüdü. Eskiden kuş kanadıyla gidiverirdim.

Hava bunaltıcı.

'Ufukların iştiyâkı Var Nûra'
Mumdan Elektriğe İstanbul Geceleri

Beşir Ayvazoğlu

Âlemde ziyâ kalmasa halk etmelisin, halk! (Mehmed Âkif)
Ufukların ebedî iştiyâkı var nûra (Tevfik Fikret)

Mehmed Âkif'in peşine takılıp eski İstanbul'un kasvetli, karanlık ve ıslak gecelerinden birine dalmaya ne dersiniz? Hani, Âkif bir akşam eve dönüp de "yâr-ı kadîm"i Seyfi Baba'nın evinde hasta yattığını öğrenince yağmura ve sokaklardaki çamur deryâsına aldırmaksızın "sopa sağ elde, kırık camlı fener sol elde" yola koyulur. Sokak, bütün gün yağan yağmurdan âdeta küçük bir nehre dönüşmüştür. Şâir, çamura batmamak için varla yok arası kaldırımın nasılsa su yüzünde kalmış taşlarında seke seke ilerlemektedir. Ne var ki biraz sonra bu taşlar tükenir ve şâir sulara yakamozlar saçan feneriyle birlikte bir süre yüzmek zorunda kalır. Neden sonra ayaklarını basabileceği bir zemin bulunca çevreyi gözden geçirmeye başlayan Âkif, kör kandilinin sokakta ölgün ışıklar düşürerek gösterdiği içler acısı manzaraları sıralamaya başlar. Işıklar kâh sıvasız bir duvara çarpmakta, kâh bir mezarda karar kılmakta, kâh damı göçmüş bir evin altında koşmakta, kâh harap bir mescidin üstünden aşmaktadır. Bâzan sapa yerlerde dolaşır, bâzan görünüşlerinden hiç de iyi niyet taşımadıkları anlaşılan adamlara sataşır. Fener, yufka yürekli şâire yerle bir olmuş evleri, saçakların altına sığınmış güya uyuyan evsizleri, terk edilmiş bîçâre kadınları ve çocuklarını, gündüz dilenip gece yol kesenleri, kātilleri, derbederleri, serserileri bir bir gösterir. Göstereceği daha çok şey vardır, fakat o bîçâre de birkaç damla rahmet suyu içiverince son nefesini verir. Birden derin bir korkuya kapılan şâir, artık yolunu körler gibi sopasının yardımıyla bulmak zorundadır. Bereket versin, o sırada karşıdan üç fener belirir; bir yere

sapmadan dosdoğru yürürlerse, ışıklarından yararlanmak için peşlerine düşen şâiri Seyfi Baba'nın evine kadar götüreceklerdir. Âkif, sonunda evi bulup aralık bırakılmış kapıdan içeri girer, Seyfi Baba'nın loş ve kasvetli odasında etrâfı görebilmek için yolda sönen fenerini yeniden yakmaya çalışır:

Şu fener yansa deyip bir kutu kibrit çaktım.
Hele son kibriti tuttum da yakından yüzüne,
Sürme çekmiş gibi nûr indi mumun kör gözüne!
O zaman nîm açılıp perde-i zulmet, nâgâh,
Gördü bir sahne-i uryân-ı sefâlet ki nigâh
Şâir olsam yine tasvîri olur bence muhâl!

Midhat Cemal Kuntay'a inanmak gerekirse, Âkif, *Seyfi Baba* manzûmesinde, fener ışıklarının etrâfı parça parça aydınlatarak acı gerçekleri gösterdiği bölümü, Alphonse Daudet'nin *Jack* adlı romanından ilhamla yazmıştı. Bu romanın kahramanlarından olan zenci çocuk, bir gece yatılı okulun koğuşunda kendi kendine ölür. Hemen yanında yatan iki çocuk, onun öldüğünü anlamaz veya kapıldıkları korku yüzünden uyuduğunu farz ederek çıkar giderler. Çocukların koğuşu terk ederken kapağını kapadıkları ocaktaki ateş bir süre sonra alev alır ve ışığı koğuşta dolaşıp eşyâyı birer birer aydınlatmaya başlar. Ateş sonunda ısıtabileceği kimsenin kalmadığını anlayınca kendisini o kadar seven bu küçük zenci gibi sönüp gider.

*

Safahat benim gecelerimi dolduran kitaplardandı; Âsım'ı kim bilir kaç defa okumuşumdur. Türkçeyi kullanmadaki şaşırtıcı mahâreti, samîmiyeti, ahlâkı, inanmışlığı, kendi kendisiyle zekice alay edişi ve doğru bildiğini en yüksek perdeden söyleme cesâretinden ötürü Âkif'e hayrandım, hâlâ da hayranım. Onun dünya görüşüne düşman oldukları için peşinen mahkûm ettikleri ve sıradan bir kitap gibi okudukları *Safahat*'ta aradıklarını bulamayanlar, bu müthiş kitaptaki zenginliklerin de farkına varamıyorlar. *Safahat* bence Osmanlı inkırâzının romanı olarak okunmalıdır. Şâirleri âdeta dilsiz-

leştiren bu derin inkıraz, asıl ifâdesini Âkif'in sâdedil realizminde ve yorgun bir sesle mırıldanan değil, öfkeyle haykıran, çâresizce çırpınan, isyan eden gürül gürül Türkçesinde bulur.

Sokakta kırık camlı fenerden taşarak sefilliklerimizi gözler önüne seren ışıklardır *Safahat*. Eğer dikkat edilirse, Âkif'in aydınlık (ışık, nur, ziyâ) ve karanlık (zulmet, zindan) kelimelerini sâdece mecâzî değil, sık sık hakiki anlamlarında da kullandığı görülecektir. Kendi çağının Türkiye'sini iki anlamda da karanlık bulan Âkif, geceyi seviyor, fakat daha medenî şartlarda yaşanabilmesi için en iyi şekilde aydınlatılması gerektiğini düşünüyordu. Geceleri ışıl ışıl mekânlarda bulunmaktan hoşlandığı, *Berlin Hâtırâları*'nda Alman kahvelerini, *Said Paşa İmamı*'nda da bir Mevlid gecesi kandillerle tepeden tırnağa donatılmış sultan yalısını anlatırken kapıldığı çocuksu coşkunluktan anlaşılmaktadır:

Coşar âvîzeler artık köpürür kandiller;
Bu ışık çağlayanından bütün âfâk inler!
Yalının cephesi: Ülker gibi, baştanbaşa nûr;
Nîm açık pencereler reng ü ziyâdan mahmûr.
Al, yeşil, mâvi fenerlerle donanmış kıyılar;
Serv-i sîminler atılmış suya, titrer par par.

Âkif, elbette sâdece sultan yalılarında değil, kendi deyişiyle "bu ışık yoksulu yurd"un bütün evlerinde böyle ışıl ışıl gecelerin yaşanmasını arzuluyordu; fakat Galata ve Beyoğlu batakhânelerinden ışıkların köpürüp taşmasına tahammülü yoktu. Avrupa'dan ilmi ve fenni getirecek idealist Türk gençliğini temsil eden çakırpençe bir genç olarak tasarladığı Âsım, Birinci Dünya Harbi yıllarında, bir gün, sırf kumar masalarını aydınlatmak için her hafta bir sandık gazyağının yakıldığını öğrendiği bir kumarhâneyi basar. Babası, yâni Köse İmam onun bu kānunsuz hareketini eleştirince, millet "evlerde ışıksız bunalırken", böyle bir israfa dayanamadığını söyleyen Âsım, kumarhânedeki petrolü sandık sandık taşıyarak bakkala teslim ettiğini, onun da herkese "gülyağı gibi miskal miskal" dağıttığını anlatır. Böylece sokaktaki zulmet üç gün boyunca

sinmiştir. Âsım'ın ağzından dökülen şu mısrâ, aslında Âkif'in bütün ülke için hayal ettiklerini veciz bir biçimde ifâde eder:

Ne donanmıştı sokak, doğrusu şehrâyindi!

*

Âkif'in bir ara derin bir ümitsizliğe kapıldığı, *Berlin Hâtırâları*'ndaki bâzı mısrâlarından anlaşılmaktadır. Arkamızda mâzi denen azap geceleri vardı, önümüzde gelecek denen dalga dalga seraplar... Ne gökte yıldıza benzer ufacık bir ışıltı, ne yerde göz kadar olsun bir ışık görünüyordu. Her yer karanlıktı. Hâlbuki Âkif, Balkan Harbi sırasında yazdığı *Hakkın Sesleri*'nde, geleceği karanlık görerek azmi bırakanlara öfkeyle şöyle haykırmıştı:

Karşında ziyâ yoksa, sağından, ya solundan,
Tek bir ışık olsun buluver... Kalma yolundan.
Âlemde ziyâ kalmasa halk etmelisin, halk!

Öyle anlaşılıyor ki, Avrupa'ya giden bütün Türk aydınlarının yaşadığı büyük şaşkınlığı Âkif de yaşamış, batıyla aramızdaki mesâfenin artık kapatılamayacağı endîşesine kapılarak "leyle-i memdûd"un, yâni uzun gecenin göklerimizi hiç terk etmeyeceğini düşünmeye başlamıştı. *Berlin Hâtırâları*'nda Almanlara mübalâğalı bir dille hayranlık ifâde etmesi başka türlü nasıl açıklanabilir? Bu manzûmenin özellikle "Değil mi ki Alman'sın; o halde fikr ile vicdâna sâhip insansın!" gibi lâfların geçtiği bölümlerini ne zaman okusam, ona saygım ve hayranlığım ciddî sarsıntılar geçirir. Hele Berlin kahvelerinden birini öyle bir anlatışı vardır ki, koca Âkif'e hiç mi hiç yakışmaz:

Bu, kahve... Öyle mi? Lâkin hakikaten hayret!
Fezâ içinde fezâ... Bir harîm-i nûrânûr,
Ki âsumân-ı kerîminde bin güneş manzûr!
Ne selsebîl-i ziyâ karşımızda cûşa gelen,
Ziyâ değil, seherin rûhudur taşıp dökülen.
Leyâle karşı o tûfân-ı fecri görmelisin:
Hudâ bilir şaşırırsın, donar kalır hissin!
Neden böbürleneyim ben de öyle oldumdu;

Ziyânın ölçüsü aklımda, çünkü, bir parça mumdu!
Bizim hesab ile milyonlar oynuyor arada...
İdâre kandili mikyâsı pek güdük burada!

*

Mehmed Âkif'in Berlin'i ziyâret ettiği târihte, bütün Avrupa şehirlerinde havagazından elektriğe çoktan geçilmiş bulunuyordu. Işıl ışıl aydınlatılmış cadde ve sokaklar, öteden beri bu şehirleri çeşitli vesîlelerle ziyâret eden Türk aydınlarının dikkatini ve hayranlığını çekmiştir. İlk defa 1812 yılında Londra'da denenen ve 1820'den sonra bütün Avrupa'da yaygınlaşan havagazından bizde ilk söz eden, Paris Sefâreti Başkâtibi Mustafa Sâmi Efendi'dir. 1840 yılında yayımlanan *Avrupa Risâlesi*'nde, Londra'nın yabancıları çok rahatsız eden sisli havasını anlatırken, şehrin gündüzleri bile, Avrupa'nın her yerinde olduğu gibi, "gaz tâbir eyledikleri kandiller"le aydınlatıldığını, gecelerin de bu kandiller sâyesinde gündüzden farksız olduğunu yazar.

Avrupa şehirlerini görenler arttıkça, İstanbul'un karanlık geceleri yüzünden devlete yöneltilen eleştiriler de artacak, bu eleştirilerin önünü kesmek için ev ve dükkânların önlerine geceleri sâhipleri tarafından birer kandil asılması yolunda çıkarılan fermanlardan da sonuç alınamayacaktır. Bunun üzerine sokakları o târihte sulu gaz denilen gazyağıyla aydınlatma imkânları araştırılır ve sonunda iş, Heres adında bir yabancıya ihâle edilir (1864). *Takvim-i Vekāyi*'de halka duyurulan bu ihâleye göre, sokaklarda, Zaptiye Nezâreti tarafından belirlenen yerlere dikilecek fener direklerindeki gaz lâmbaları Heres'in şirketinde çalışan görevlilerce yakılıp söndürülecek ve Heres lâmba başına ayda 22.5 kuruş alacaktı. Bu arada, evlerde gözleri yoran titrek mum ışıkları yerini yavaş yavaş düz şişeli, abajurlu veya fânuslu gaz lâmbalarının daha parlak ışıklarına terk etmeye başlamış, şamdanlar tavan aralarına kaldırılmış, hattâ bazı evlerde duvarlara gaz kokusunu ince bir boruyla dışarıya atacak

camlı dolaplar yapılmıştı.[18] Artık bâzı pencerelerden mum ışığına göre daha parlak ışıklar taşıyordu, ama bu, insanların sokaklarda önlerini görmelerini sağlayacak bir ışık değildi. Hâlâ resmî tebliğlerle halkın ev ve dükkânlarının önünde kandil yakmaları isteniyordu.

İstanbul'da, havagazıyla aydınlatılan ilk mekân, Sultan Abdülmecid tarafından yaptırılan Dolmabahçe Sarayı'dır. Devletin batılılaşma irâdesini güçlü bir biçimde zihinlere nakşeden bu Avrupâî saray, pâdişâhın bile terk etmek istediği bir kültürü ve yaşama tarzını temsil eden Topkapı Sarayı gibi kandillerle ve mumlarla değil, lâmbalarında havagazının yandığı, tavanlara sâbitlenmiş yıldız kümeleri gibi ışıldayan, Bohemya, Baccarat, Murano ve İngiliz kristallerinden yapılmış göz kamaştırıcı âvizelerle aydınlatılmalıydı.

Dolmabahçe Gazhânesi, bugün İnönü Stadyumu'nun bulunduğu sâhaya 1853 yılında inşâ edildi. Üç dört yıl sonra gazhânenin üretim fazlası Cadde-i Kebir ve Yüksek Kaldırım'a, daha sonra Tophâne-i Âmire Caddesi, Tâlimhâne, Saraçhâne ve Pangaltı'na ulaşarak buralardaki hayâtı daha da Avrupâîleştirmiştir. Ne var ki İstanbul'un çok büyük bir kısmı, özellikle "Türk İstanbul" hâlâ karanlıklar içindedir ve hâlâ Avrupa şehirlerine yolu düşenler, ışıklara boğulmuş caddelerde hayranlık krizleri geçirmektedirler. Sultan Abdülaziz'in Avrupa seyahati sırasında, heyette bulunanların, muhteşem karşılama törenleri vesîlesiyle daha da şâşaalı bir biçimde aydınlatılan şehirlerde yaşadıkları şaşkınlık ve hayranlık kolayca tahmin edilebilir.

Sultan Abdülaziz'e Fransa ve İngiltere seyahatlerinde refâkat edenlerden biri olan Ömer Fâiz Efendi, *Ruznâme*'de, Avrupa'nın geceleriyle bizim gecelerimizin birbirine hiç benzemediğini söyler; bizde güneşin batışıyla biten günlük hayat orada sanki yeni başlamaktadır. Çünkü evler ve sokaklar, taş kömürü yakılarak elde edilen havagazının nur huzmeleriyle gündüz gibi apaydınlıktır. Tuna

---

[18] Sadri Sema, gaz lambası için türküler bile yakıldığını söyler ve bunlardan birinin hatırladığı bir mısrâını nakleder: "Yârim gelecek diye çifte fânuslar yaktım".

nehri yoluyla dönerken uğradıkları Varna'da, limanı kendileri için baştanbaşa kandiller, fenerler ve meş'alelerle donatılmış görünce, Ömer Fâiz Efendi'nin yanındaki arkadaşına söyledikleri, aslında Ziyâ Paşa'nın "diyâr-ı küfr-mülk-i İslâm" mukāyesesinin bir başka ifâdesidir: "Bu sarı renkli ışıklarla bizim Paris ve Londra'da, hele Kobkenç'de Ren nehri üzerinde gördüğümüz havagazı ışıkları arasında ne kadar fark var değil mi?"

Avrupa şehirlerindeki gece hayâtının Ömer Fâiz Efendi'yi cezbeden bir tarafı daha vardı: Opera, bale ve tiyatro gösterileri, konserler, insanların bir araya gelerek hoşça vakit geçirdikleri dernekler, kulüpler... Ya bizde? Bu sorunun geniş cevâbı, Nâmık Kemal'in *Mukaddime-i Celâl*'inde ve *İbret* gazetesinde 1873 yılında yayımlanan ünlü "Tiyatro" makālesindedir: Üstâda göre, bizde kahvelerin açıldığı târihe kadar gündüzler çalışma, geceler inzivâ vakti olarak biliniyor, geceleri helva sohbetlerinde nâdiren bir araya gelen insanlar da vakitlerini lâklâkiyatla ve -doğru dürüst târih ve hikâye kitaplarımız olmadığı için- Battal Gāzi gibi hikâyeler okuyarak harcıyorlardı. Gerçi, tütün ve kahvenin yaygınlaşması üzerine, şehrin ötesinde berisinde açılan kahveler, insanların bir araya gelerek vakit geçirme ihtiyâcını az çok gidermişti; fakat buralarda ortaya çıkan bâzı gece eğlenceleri ve Zuhuri Kolu, iki anlamda da "edeb"-den mahrum olduğu için, aklı başında insanları üzüp câhillerin ahlâkını bozmaktan başka işe yaramıyordu. Sonunda Güllü Agop Efendi, Gedikpaşa'da Osmanlı Tiyatrosu'nu açtı da, zavallı halk tiyatro nedir öğrendi! Bu tiyatro her bakımdan kusurlu olsa da, Karagöz ve Ortaoyunu gibi halkın terbiyesini bozan oyunlara ve geceleri hapishâneye benzeyen evlerdeki sıkıcı hayâta elbette tercih edilirdi.

Saray ve çevresi öteden beri tiyatroya âşina ise de, Müslüman halka da hitap eden bir tiyatro için, Nâmık Kemal'in ismini zikrettiği Güllü Agop'u beklemek gerekiyordu.

Bütün bu gelişmeler, batıya kapılarımızı bütünüyle açan Tanzîmat'la birlikte ayrı bir hız kazanacaktır. Gedikpaşa'da Tiyatro-yı Osmânî'nin açılması sâdece tiyatro târihimizin önemli olaylarından

biri değildir; bu tiyatroyla, Müslüman halka Nâmık Kemal'in çok önemsediği Avrupâî gecenin kapıları aralanır. Nâmık Kemal, tiyatrosu, operası, opereti, konseriyle, Avrupâî bir gece hayâtının yaşanabilmesi için sokaklarda aydınlatmanın şart olduğunu da elbette biliyordu. *İbret* gazetesinde 1872 yılında çıkan "Tanzifât ve Tezyinât" başlıklı yazısında, Avrupa görmüş bütün aydınların o devirde çeşitli şekillerde ifâde ettikleri bellibaşlı eleştirileri birbiri ardınca sıralarken bu sebeple çok öfkeliydi:

"Gündüzleri sokak nâmında olan bu mezlakalardan ubûra mecbûriyet nedir? Sırat köprüsünü dünyâda mı geçeceğiz? Geceleri sokaklarda, caddelerde meşhûd olan zulmet nedir? Zulümât-ı kabri dünyâda mı göreceğiz? Kendini geçindirmeğe muktedir olanlar ömrünü bahtiyarâne geçirmek için diyâr-ı ecânibe gidiyor. Onlara bedel gecelerimizde zulmet var. Herkes nısf-ı ömrünü atâlet ve inzivâ içinde itlâf ediyor."

*

Aydınlatılmış şehir, Tanzîmat aydınlarının ve sonrakilerin nazarında, *medeniyet* ve *terakki* demekti; *ışık, nur, ziyâ*, artık sâdece aklı, ilmi ve fenni temsil ediyordu. Şinâsi, İstanbul'un aydınlatılıp temizlenmesine dâir makālesinin hemen başına yerleştirdiği beyitte, eski alışkanlıkla, kalbi hikmet ve irfan güneşiyle aydınlatmaktan söz eder. Aslında onun nazarında *münevver*, kalbi değil, kafası aydınlanmış adamdır. Mustafa Reşid Paşa için yazdığı kasidelerden birinde, renkler nasıl güneş ışığında görülebiliyorsa, güzel ve çirkinin de birbirinden sâdece akılla ayırdedilebileceğini söyler. Açıkçası, Şinâsi bizde modern medeniyeti hür aklın eseri olarak gören ilk aydınlanmacılardandır.

İngilizlerin *enlightenment*, Fransızların *claircissement* dedikleri aydınlanma felsefesini ve aydınlanma çağının genel karakterini Tanzîmatçıların ne kadar anladıkları ve ne kadar aydınlanmacı oldukları ayrı bir tartışma konusudur. Aslında birbirinden çok farklı felsefî yaklaşımların karmaşasından başka bir şey olmayan aydınlanma, dünyâya aklı hâkim kılarak, insanlığı, köleleştirici bütün inançlardan, mitlerden, hurâfelerden kurtarmak, bütün bunların

kaynağı olduğu düşünülen kurulu düzene başkaldırmak anlamına geliyordu. Kilisenin dogmalarına karşı aklın zaferini îlân eden ve bütün bir XVIII. yüzyılı kuşatan aydınlanma çağı (le siècle de lumiére), *ilerleme* kelimesiyle özetlenebilecek pratik sonuçlarını XIX. yüzyılda devşirmiştir. Şehirlerin havagazıyla, daha sonra elektrikle aydınlatılması bu sonuçlardan sâdece biriydi.

Sadullah Paşa, "On Dokuzuncu Asır" manzûmesinde "Münevver eyledi ezhânı intişâr-ı ulûm" mısrâında bir bakıma yeni çağın entelektüelini târif ediyordu. Arapça *nur* kelimesinden gelen ve daha sonra *aydın* şeklinde Türkçeleştirilen *münevver* kelimesini *intellectuel* karşılığı olarak ilk defa kimin ne zaman kullandığını bilmiyorum. Şemseddin Sâmi'nin *Kāmûs-ı Türkî*'sinde bu anlam belirtilmediğine göre, *münevver,* yeni anlamını daha yakın zamanlarda kazanmış olmalıdır. M. Baha'nın 1912 yılında basılan *Yeni Türkçe Lügat*'inde *münevver*in bu anlamı, "İlim ve mârifeti, tecrübesi çok, terbiye ve tahsil görmüş, mâlûmatlı, açık fikirli" şeklinde kaydedilir. Niyazi Berkes'e göre, *maârif* kelimesi, zamanla eğitim anlamı kazanmış olmakla berâber, önceleri medresenin temsil ettiği ilim anlayışının karşısında, yeni ve farklı bir anlayışı ifâde ediyor, hattâ *aydınlanma* anlamına geliyordu. *Münevver* kavramı da bu terimin arkasından, bir bakıma onun tamamlayıcısı olarak doğmuştu.

Tanzîmatçılardan ve daha sonraki nesilden saf aydınlanmacı oldukları iddia edilebilecek iki isim vardır: Şinâsi ve Tevfik Fikret. İkisi de, yazdıklarından hareketle hüküm vermek gerekirse, deisttir. Ancak ikisinde de, aydınlanma, derinliğine kavranmış bir felsefe değil, kuru bir retoriktir. *Nur ve ziyâ* kelimeleri Fikret'te de aklı, modern ilim ve fenni temsil eder. *Tenevvür* kelimesini ise aydınlanma karşılığı olarak kullanan Fikret'in *Sabah Olursa* adlı şiirindeki şu mısrâlar, bu kelimeleri bir araya getirmiş olması bakımdan dikkat çekicidir:

Ufukların ebedî iştiyâkı var nûra.
Tenevvür... Asrımızın işte rûh-ı âmâli;

Silin bulutları, silkin zılâl-i ahvâli
Ziyâ içinde koşun bir halâs-ı meşkûra.

Münevverin görevi, Tevfik Fikret'in *Halûk'un Vedâı* şiirinde, İskoçya'ya gönderdiği oğlu Halûk'a öğüt verirken açıkça söylediği gibi, Avrupa'dan aydınlanma felsefesini ve bu felsefenin sonuçları olan pozitif bilimleri ve teknolojiyi getirmekti:

Sen bu menhelde kalma, sıçra, atıl,
Bir ziyâ kârbânı bul ve katıl.
Gez, dolaş kâinât-ı efkârı,
-Dâimâ önde, dâimâ yukarı!-
Pür-tehâlük hayât u kuvvetden
Ne bulursan bırakma: San'at, fen,
İ'timad, i'tina, cesâret, ümîd,
Hepsi lâzım bu yurda, hepsi müfîd.
Bize bol bol ziyâ kucakla getir;
Düşmek etrâfı görmemekdendir.

Fikret, *Promete* şiirinde de gelecekteki Türk gençliğine seslenir; milletin ışığa susamış geleceğinin bu meçhul elektrikçisine Avrupa'daki ilerlemenin sebepleri üzerinde düşünmesini, Tanrılardan ateşi çalarak insanlığa armağan eden o mitolojik kahramânı, Promete'yi dâima önünde hissederek ilerlemesini ve ilim, sanat, fikir adına, rûhu, idrâki, benliği besleyip milletin miskinliğini giderecek ne bulursa alıp getirmesini tavsiye eder. Bu "meçhul elektrikçi", bu "meş'al-i irfanla mücehhez fikr ordusu, feyz ordusu, nûr ordusu" bir gün elbette cehâlet karanlığını yırtıp geceye nihâyet verecektir.

*

Boğaziçi elektrikle Abdülaziz'in Avrupa'dan dönüşünde düzenlenen ve üç gün üç gece süren donanma sırasında, yâni 1867 Ağustos'unun başlarında Fatma Sultan'ın yalısında tanışmıştır. Sermet Muhtar Alus da Keçecizâde Fuad Paşa'nın projektörünün bir 19 Ağustos'ta Feneryolu'nda İstanbul'un gözlerini kamaştırdığını söyler.

İstanbullular hiç şüphesiz elektrikten haberdardı. İlk defa Dâ-

niş adında bir yazar, *Mecmua-i Fünun*'da 1863 yılı başlarında yayımlanan "Kuvve-i Elektrikiyye" adlı makālesinde elektrikten söz etmişti. Avrupa'daki teknolojik gelişmeleri yakından tâkip eden Ahmed Midhat Efendi ise elektrik lâmbasını ilk defa Marsilya limanında, daha sonra Stokholm'de, Şarkiyatçılar Kongresi'nin yapıldığı şatoda gördü ve hayranlığını *Avrupa'da Bir Cevelan* (1890) adlı eserinde anlattı.

Ne var ki "meçhul elektrikçi"nin o günlerde işi zordu; Osman Nuri Ergin'e göre, Sultan Abdülhamid, son zamanlarda Şam ve Selanik gibi bâzı vilâyet merkezlerinde elektrik tesisatına izin vermiş olmasına rağmen İstanbul'da güvenlik gerekçesiyle bu yeni teknolojiye geçilmesini istemiyordu. Yasak, İkinci Meşrûtiyet'in îlânından sonra kalktı ve Belçikalı bir şirkete imtiyaz verildi. Sözleşmeye göre, elektrik tesisatı 1913 yılı Haziran'ında tamamlanacaktı. Ne var ki Silahtaraağa'da inşâsına başlanan fabrika, Balkan Harbi ve büyük bir sel felâketi yüzünden 1914 Mart'ında tamamlanıp işletmeye açılabilmişti. Önce evlere elektrik verildi. Cadde ve sokakların elektrikle kısmen aydınlatılması ancak 1920-1921 yıllarında mümkün olabilmiştir. Dolmabahçe Sarayı'na gelince: Halit Ziyâ'ya göre, Sultan Reşad gözlerindeki bir ârıza yüzünden fazla parlak ışıktan hoşlanmadığı için başından îtibâren Dolmabahçe Sarayı'nın elektrikle aydınlatılmasına izin vermedi. Çırağan Sarayı yangınının bir elektrik kazâsından çıkmış olabileceği ihtimâli onun bu karârındaki ısrârının sebeplerinden biriydi. Hâlbuki sarayın elektrik tesisatı büyük bir dikkat ve özenle kurulup bütün odalar ve salonlar muhteşem avizeler ve şamdanlarla donatılmış, iş sâdece elektrik vermeye kalmıştı.

Ahmet Haşim, İstanbul'da cadde ve sokakların elektrikle yeni yeni aydınlatılmaya başlandığı günlerde yazdığı bir yazıda, elektrik ışığının dünya hakkındaki tasavvurumuzu değiştirdiğini söyler. Medeniyetleri kendine has bir mantıkla aydınlanma araçlarına göre tasnif eden şâire göre, meş'ale ışığı vahşetten sonra ilk medeniyet merhalesini, kır ve avcılık medeniyetini temsil ediyor; yağ veya gaz lâmbası ise, meş'aleyi tâkip eden bütün medeniyetlerin merkezin-

de, rahatın, sükûn ve samîmiyetin timsâli hâlinde yanıyordu. Bu ilk iki devirde mîmârînin gündüz görünmesi esastı; güneş ışığında gökyüzüne taştan kasideler gibi yükselen âbideler, meş'ale, kandil ve gaz lâmbası gecelerinde şekilsiz karanlık yığınlar hâlinde görünürdü. Gaz lâmbası devri insanlarını "ruhlarının süflî alâkalardan tecerrüdü îtibâriyle insandan ziyâde an'anevî şâir enmuzecine daha yakın" bulan Hâşim'e göre, henüz elektrik ışığına geçmedikleri için ruhları henüz değişmemiştir ve bu "onların bütün şerefi, bütün kuvveti, bütün güzelliği ve bütün asâletidir."

Hâşim'e göre, güneş mîmârisini elektrik medeniyeti öldürdü. Gündüz gözüyle bakıldığı zaman, düz, geometrik ve anlamsız görünen elektrik devri mîmârîsi kendini ancak geceleri ışıktan nakışlarıyla gösterebilir. Kısacası, Hâşim'e göre modern mîmârî "leylî"-dir, yâni geceye hastır. Gaz lâmbası medeniyetinde gece gündüzden güzeldi; ay duyularla kavranamaz, yıldızlar gözle görülemezdi; başka bir deyişle, onlar astronomi ilminin nesneleri değil, hayal ikliminin büyüleyici güzellikleriydi.

Tevfik Fikret'in meçhul elektrikçisi zaferini îlân edince İstanbul'un bütün gecelerini donanma gecelerine benzetip ışığın kimyâsını ve gecenin büyüsünü bozan elektrik, iki ışık kaynağına güç yetirememişti: Güneş ve ay. Onlar Necip Fâzıl'ın dediği gibi "ezelden iki İstanbullu"ydu ve ışıktan kumaşlarını sonsuza kadar keyiflerince dokumaya devam edeceklerdi.

1960'ların Düşünce Yumağını Çözerken

Prof. Dr. Ahmed Güner Sayar

1960'lı yıllara Türkiye, iktisâdî sistem meselesini bir çözüme kavuşturamamış olmanın yarattığı huzursuzlukla girdi. Henüz kırklı yıllarını sürdüren genç Cumhûriyet'in Osmanlı'dan devraldığı iktisâdî mîras, zihniyet (insanın madde karşısındaki tutumu) ve yapı (kapitalizmin korumacı iktisat politikaları), olması gereken rasyonel iktisâdî birey (insan) ile iktisâdî hürriyetçiliği (ekonomik sistem) tutarlı bir çözüme kavuşturamamıştı. Üretimde ve tüketimde demokratizasyonun başarılamamış oluşu, 'evvela doymaları gerek' çözülmesi âcil bir mesele olarak Türkiye'nin entelektüel iklimine damgasını vuruyordu.

1960 standartlarıyla söz konusu tıkanıklığı aşmak, iktisâdî geriliğe çözüm bulmak için havada çarpışan reçeteler içinde en radikal olanı mevcut iktisâdî yapının iktisâdî eşitliğe transformasyonu savunan sosyalist akımlardan geldi. Kısaca, bu düzen değişmeliydi. Mâsum talebe hareketlerinden kuvvet alan Marksizmin pervâsız yürüyüşü, muhtemel bir fırtınaya dâvetiye çıkartırken, sâdece üretim araçlarında kolektivizmi işâretlemekle kalmıyor, Cumhûriyet Türkiyesi'nin Osmanlı'dan devraldığı kültürel akarsuları da kurutmayı hedefliyordu. Ancak bu noktada, tek başına sosyalizmin yükselen trendine haksızlık etmeyelim. Daha "Türk solu" filizlenmeden önce, plansız programsız dünyevîleşme uygulamaları, 1960 öncesinde DP iktidârı döneminde sâdece merkezi İstanbul'da birer Türk mührü olan düz damlı, bodur minâreli ecdâd yadigârı 60 kadar mescidi yol açıyorum bahânesiyle yıkmıştı. Buna yıkılan çeşme, namazgâh ve ni'mel-ceyş kabirlerinin silinmesini de katacak olursanız, maddîleşme sürecini ahistorik bir eksene oturtmakta bir beis görmeyen hedonist-kapitalist tipolojisi ile mâzi tahripkarlığında Marksist görüşü sâhiplenenlerin bir yerde bu-

luştuğu görülmektedir. 1960 öncesindeki bu tabloya yüksek bir bilinçle feryad etmiş üç İstanbul âşığını tanıyalım: Yahyâ Kemal Beyatlı, Ahmed Süheyl Ünver ve Ekrem Hakkı Ayverdi. Akl-ı selim sâhiplerinin tamâmiyle tek bir adeseden Türkiye'nin geleceği için iktisâdî bir çözüme odaklanmaları tahrip edilen kültür mîrâsı yanında, bâzı damarları tıkanan zevk-i selim küresinden de habersiz oldukları görülüyordu. İbnülemin Mahmud Kemal İnal'ın haklı sonlamaları, şiirde ve mûsıkîde görülen çözülmeler Cumhûriyet'e yansımıştı. Buna rağmen, Cumhûriyet döneminde dînî bir mîmârî üretilememişti. Mezarlıklar perîşandı. Mûsıkîdeki zevksizlik bir başka vahim tabloyu sergiliyordu. Eski şiirin rüzgârı esmez olmuş, şâir sahneyi terketmişti. 20. yüzyıla emperyal bir dil olarak giren Osmanlıca, yerini klan dili hâline gelmiş, can çekişen bir Türkçe'ye bırakmıştı. Kalb-i selim, kendi varlığını kişisel çıkarın asosyal hâline dönüştürdüğü insanla temassız bir alana terkedilmişti. Tesbih tâneleri dağılmağa yüz tutmuş, imâme maddîleşen kültürsüz bir rotaya çevrilmişti. 1970'lere uzanan Türkiye'yi bir iki fırça darbesiyle yarımyamalak ortaya koyan bu tesbitler, nisbî anlamda doğru olsa bile eksiktir.

Türkiye'nin o yıllarda kültürsüzlüğe ve târihsizliğe sürüklenişinden en fazla tedirginlik duyanlar o günün gençliği değil, Osmanlı'nın son kuşağını şereflendirmiş yaşları 70'e varan münevverleriydi. Onların gözünde gençlik, -özel bir vurgu ile 68 kuşağı- kalbiselimden bîhaber, zevk-i selimden nasipsiz, bir kısmı Coca Cola/ fast food kültürüne, fakat dişe dokunur kısmı ise sâdece dünyâda cenneti (iktisâdî eşitliği) vâdeden metafizik tuzağa yönelmiş insanlardı. Onların bu gidişine, bir dalgakıran olmak düşüncesiyle, 1970 yılında bir avuç sorumlu insan bu topraklarda devam eden 900 yıllık mâziden güç alarak târihi sürekliliğin inşâsı için bir adres göstermenin zarûretine inandılar. Kubbealtı Akademisi Vakfı bu ihtiyaçtan doğdu, *Kubbealtı Akademi Mecmuası* da o kubbenin altında vücut bulan faaliyetlerin yanında, kültürel bir birlikteliğin düşünen kafası, mâzi kayıtlarının arşivi, konuşan dili oldu. Şimdi rahmet-i rahmâna kavuşmuş ilk kuşak yazarlardan Ekrem Hakkı Ayverdi, Sâmiha Ayverdi, Nihad Sâmi Banarlı, Orhan Seyfi Orhon, Tahsin Banguoğlu

kalemlerinin ucuna basarak sâhip oldukları kültür birikimini bu mecmuanın sahifelerine taşıdılar. İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi'den bâzı profesörlerin –Muharrem Ergin, Faruk Kadri Timurtaş, Ankara'dan Abdulkadir İnan, Şükrü Elçin– de yazılarıyla bu dergiye destek oldular. *Kubbealtı Akademi Mecmuası*'nda uzun soluklu yazılar da çıktı. Mesela, Uğur Derman'ın yayınlanmasına öncülük ettiği Mehmed Âkif Ersoy'un Mâhir İz'e yazdığı mektuplar ile rahmetli Profesör Ali Yardım'ın üç sayı sürmüş mühim çalışması, 'Asabiyet, Milliyetçilik Demek midir?' bu cümledendir.

Geriye dönüp bakınca, Akademi Mecmuası'nda çıkan yazıların aydınlığında, aradan geçen 40 yılın muhâsalası olarak eleğin üzerinde bir kaç cevherin kaldığını söyleyebiliriz. Evvela; *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, önündeki engelleri sabırla aşmayı başarmış, durduğu kapıyı muhâfaza etmiş, başlangıç ilkelerinden tâviz vermeden kurucularından aldığı meşaleyi bugünlere taşımıştır. Bu hâliyle *Akademi Mecmuası*, uzun soluklu olmayı başarmış ciddî bir dergi olma hüviyetini de tasdik ettirmiştir. İkinci olarak; Akademi Mecmuası, gündelik hayâtın aman vermeyen çile ve sıkıntıları karşısında yenik düşmüş insanımızı târih ve çevre şuuruyla bu topraklara paydalamıştır. Dünyevî hırs ve heyecanların un ufak ettiği insanlar için de bu dergi, kalb-i selim ve zevk-i selim arayışlarına açılan bir penceredir. Bu pencereden bakanlar, aziz üstad Yahyâ Kemal Beyatlı'nın tevcihiyle cetlerin mağfiret ikliminde soluklanma imkânına kavuşmuşlardır. Nihâyet, bu dergide çıkan yazıların ortak paydası, Türkleri bu topraklarda köksüzleştiren, ruhlarını maddenin yaptırım gücüyle dolduran, âidiyetsiz ahistorik—hedonist kimliklere dönüştürenlere karşı rûhî-mânevî iksir sunan limanlar olmasıdır. İhtimal ki, 40 yılın hülâsası da bu olsa gerektir! İrfan hayâtımıza *Akademi Mecmuası*'nı kazandıran dünün bu mübârek insanlarını hayırla ve rahmetle anarken bu derginin ileriye dönük neşriyâtıyle Türklüğün bu topraklarda metafizik realizme dayalı haklı beklentisi olan ikinci bin yıl için de katkılarını sürdüreceği inancındayım.

Prof.Dr. Şeyma Güngör ile Mülâkat

Mehmet Nuri Yardım

Bugün Türkiye'de en uzun ömürlü kültür sanat dergileri arasında *Kubbealtı Akademi Mecmuası* da bulunuyor. Ne yazık ki, iyi niyetlerle ve hazırlık yapılmadan çıkarılan dergiler kısa bir süre sonra kapanmaktadırlar. Bir çok hazırlık boşa gitmekte, heyecanlar sönmekte ve yeni başlayan bir hizmet akāmete uğramaktadır. Bir derginin yayın hayâtında 40 yıl son derece mühimdir. Bu her dergiye nasip olmayan bir büyük tâlihtir. Bugün ülkemizde 40 yılını aşmış bir kaç dergi var sâdece. Halbuki bir 'mektep' olarak kabul edilen dergiler nesillerin yetişmesinde büyük rol almakta, geçmişten geleceğe köprü olmaktadırlar. Bu mânâda *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Ocak 1971 târihinde neşredilen ilk sayısıyla büyük bir boşluğu doldurmuş, kısa zamanda ilim ve edebiyat dünyâsının aranılan bir yayın organı olmuştur. Bu irfan hizmeti 40 yıldan beri mecmuamızın sayfalarında devam etmektedir. *Kubbealtı Akademi Mecmuası*'nın mayasında büyük hizmetleri olanlar arasında, bugün İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyâtı Bölümü'nde öğretim üyesi olan Prof. Dr. Şeyma Güngör de bulunuyor. Sayın Prof. Şeyma Güngör ile *Kubbealtı Akademi Mecmuası*'nın mâcerâsını konuştuk.

Mehmet Nuri Yardım: *Kubbealtı Akademi Mecmuası'nın ilk yazı işleri müdürüsünüz. Bize 1971 yılının Ocak ayında yayına giren mecmuanın o dönemini ve heyecânını anlatır mısınız? Mecmua nasıl bir ihtiyaçtan doğdu ve ilk sayısı nasıl karşılandı?*

Şeyma Güngör: 1970'li yıllar değerli bâzı akademisyen ve sanatkârların Türkçe'yi kurtarmak için ciddî hamle yaptığı senelerdi.

Meseleye bir akademik kurum zihniyeti ve sistemi içinde yaklaşan bir grup seçkin şahsiyet, aynı sene Dil ve Edebiyat Akademisi kurma düşüncesini hayâta geçirme çalışmalarına başladılar. Bu ana gāyeyi gerçekleştirmek amacıyla önce dilde, ilimde, fikirde ve güzel sanatlarda tamâmiyle akademik ve millî hizmet vermek üzere Kubbealtı Akademi Cemiyeti'ni kurdular. 2 Mart 1970'de faaliyete geçen bu dernekte kısa zamanda tezhip atölyesi açıldı, mûsıkî, dil, edebiyat, sanat ve târih seminerleri başlatıldı. Bu seminerlerin amacı milletimizi ebediyyen ayakta tutacak kudretteki millî temelleri tanıtmak ve bu yolla yeni âlimler, fikir adamları ve sanatkârlar yetişmesine hizmet ederek, özlenen yarınlara kavuşmamızı sağlayacak zemini hazırlamaktı. Söz konusu seminerler kısa zamanda büyük alâka gördü. Bu başarı üzerine, dil ve edebiyat bölümleri hâlinde şekillenen Akademi İlmî Heyeti mensupları, tamâmen ilmî mâhiyette büyük bir Türk dili lugatı hazırlama, edebiyat bölümü ise bir mecmua çıkartma karârı aldılar.

Soldan sağa: Prof. Dr. Şeyma Güngör, Zeynep Uluant ve Mehmet Nuri Yardım

Şeyma Güngör: Banarlı'nın en önemli özelliklerinden birisi çalışma disiplini idi. Emirler yağdırmaz, sesini yükseltmezdi ama isteklerinin en kısa zamanda ve en iyi şekilde yerine getirilmesini beklerdi. Ben 1965 yılından îtibâren Banarlı'nın yanında çalıştığım için onun mîzacını ve beklentilerini öğrenmiştim. Hocama büyük hürmetim ve sevgim vardı. Elimden geldiği kadar onu yormadan, yapılması gerekenleri onun beklentileri doğrultusunda yerine getirmeye gayret ederdim. Zannederim o da benim çalışmalarımdan memnundu.

Mecmuanın çıkartılma karârı alındıktan sonra, hatırladığım kadarıyla hazırlık safhası çok uzun sürmedi. Muhtemelen, hocanın zihninde bir mecmua modeli zâten vardı. "Kubbealtı" kelimesini müşahhas halde ifâde eden o özel kapak dahi, Aydın Yüksel Beyefendi'nin elinden pek çabuk çıktı ve Banarlı tarafından da çok beğenildi. Bütün ön hazırlıklara rağmen mecmuanın belli bir forma kavuşması birkaç sayı sürdü.

Kubbealtı Cemiyeti'nin ve onun neşriyat organı *Kubbealtı Akademi Mecmuası*'nın gāyesi; "...yeni Türk nesillerinin, her adımı millî ve insânî köklere dayanan ve tıpkı târihteki büyüklük asırlarımızda ulaştığımız üstün seviyeye, bir defâ da asrımızda ulaştıklarını görmek gibi mes'ut bir hedef gözetmek"ti. (Banarlı, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, 1972, S.1, s.5)

Mehmet Nuri Yardım: *İlk sayı nasıl karşılandı, ne gibi yankılar uyandırdı. Hâtırâlarınız eşliğinde bize o günleri yaşatır mısınız?*

Şeyma Güngör: İlk sayı beğenildi tabiî, bununla birlikte nasıl karşılandığını ayrıntılarıyla hatırlayamıyorum. Müsâade ederseniz size bunun en önemli sebebini anlatayım. Daha önce de söylediğim gibi Hoca o kadar titiz bir insandı ki yayımlanan herhangi bir kitap veya makālede tek kelime hatta bir harf yanlışını bile âdeta olay hâline getirirdi. Baskıya geçmeden önce defâlarca tashih yapmamıza rağmen, o zamanki teknik şartlar sebebiyle, ne yazık ki böyle hatâların önüne geçilemezdi. Fetih Cemiyeti'nde yeni yayın, gelenekselleşmiş "Kitap Takdim Töreni" ile tanıtılırdı. Böyle bir toplantıda

önce Fetih Cemiyeti Başkanı Ekrem Hakkı Ayverdi söz alır, ardından Enstitü Müdürü Nihad Sâmi Banarlı yeni çıkan neşriyâtı tanıtan bir konuşma yapardı. Daha sonra müzik ve ikram ile tören sona ererdi. Ayverdi tez canlı bir kimseydi. Kitabın bir an önce basılıp sunulması taraftarıydı. Banarlı ise meşhur titizliği ile basımı epeyi geciktirirdi. İşte böyle bir ortamda, neşriyat âlemine tanıtılacak olan kitap/kitaplar henüz ciltlenmeden formalar hâlinde, belirlenen sunum târihinden bir veya birkaç gün önce gelirdi. Hoca büyük bir ciddiyetle formaları önüne alır. Şöyle bir göz gezdirirken hatâyı/hatâları görüverir, yan odadan beni çağırır. Çekmecesini açar, içinden cetvelini çıkartır, hatâların altını kırmızı kalemle çizer, formaları bana uzatırdı. Böyle bir durumda konuşmaya, kelimelere gerek yoktur, Banarlı ile çalışan bir kimse hocanın bu davranışıyla ifâde etmek istediğini mutlaka anlamış olmalıdır.

İşte bu psikolojinin gerginliği içinde gözünüz ve gönlünüz o hatâya öyle takılırdı ki, her yayının takdiminde "Ol mâhiler ki derya içredir deryâyı bilmezler" misâlince, kitap veya mecmua nasıl karşılandı, başkaları ne dedi, bunlarla ilgilenmeniz mümkün olmazdı. Önemli olan görevin tam yerine getirilip getirilmediği idi. Harf hatâsını görememekle görev yerine getirilmemiştir, bunun verdiği mahcûbiyet ve endîşe başka şeylerle ilgilenmenizi engellerdi. Durum *Kubbealtı Akademi Mecmuası* için de aynıydı. Zannederim bu sebepten olsa gerek mecmuanın ilim ve sanat dünyâsındaki yankılarını hatırlayamıyorum.

Mehmet Nuri Yardım: *İlk sayılarda kimler yazıyordu, daha ziyâde hangi konular hakkında makāleler yayımlanıyordu?*

Şeyma Güngör: Mecmuanın yazarlarını üçe ayırmak mümkündür. Vefat etmiş önemli yazar/şâirler, yaşayan seçkin yazar /şâirler ve kābiliyetli gençler. Nihad Sâmi Banarlı'nın birinci derecede önem verdiği millî unsur Türkçe olduğundan mecmuanın ilk sayısının ilk yazısını, Yahyâ Kemal'in "Bugünkü Türkçe" başlıklı makālesine ayırmıştı. Bu parçada yer alan; "Bizi ezelden ebede kadar bir millet hâlinde koruyan, birbirimize bağlayan bu Türkçe'dir, bu bağ öyle

metin bir bağdır ki vatanın hudutları koptuğu zaman bile kopmaz, hudutlar aşırı bizi birbirimize bağlı tutar; Türkçe'nin çekilmediği yerler vatandır, ancak çekildiği yerler vatanlıktan çıkar, vatanın kendi gövde ve rûhu Türkçe'dir." satırlarının milletimiz tarafından idrak edilmesi Hoca'nın en büyük idealiydi. Dergide Türkçeden başka Türk edebiyâtı, Türk mîmârîsi, Türk kültürüyle ilgili yazılara da yer veriliyordu.

Kubbealtı Akademi Mecmuası'nın Türk edebiyat ve kültür târihi açısından gerçekten önemli yeri vardır. Çünkü bu mecmuada yayımlanan bâzı araştırmalar ve fikir yazılarının yanında, dergide ilk defa neşredilen yazı ve şiirler edebiyat târihi açısından kaynak niteliğine sâhiptir. Meselâ Fâruk Nâfiz Çamlıbel'in "İsimsiz Kıta'lar"ı ilk defa *Kubbealtı Akademi Mecmuası*'nda yayımlanmıştı.

Mehmet Nuri Yardım: *Mecmuadaki göreviniz ne kadar sürdü?*

Şeyma Güngör: Zannederim iki yıl kadar devam etti. 1974 yılının ilk sayısından îtibâren yazı işleri müdürlüğüne Özden Hanım'ın getirilmesi uygun görüldü. Bunun sebebini hocama hiç sormadım. Zâten bu, Banarlı âdâbına uygun bir davranış olmazdı. 1973 yılı sonlarında evlenme hazırlığı içindeydim. O günlerde işleri mi aksattım, yoksa hocam işten ayrılırım diye mi düşündü veya başka bir sebep mi vardı, bilemiyorum.

Mehmet Nuri Yardım: *Çalıştığınız dönem içinde başta Nihad Sâmi Bey olmak üzere Sâmiha Ayverdi, Ekrem Hakkı Ayverdi ve İlhan Ayverdi ile de zannediyorum temaslarınız oluyordu. Bize yakından tanıdığınız bu dört şahsiyet hakkında bilgi verir misiniz? Ana hatlarıyla ne gibi husûsiyetler taşıyorlardı?*

Şeyma Güngör: Sorularınız içinde en zoru bu. Bu dört şahsiyeti birkaç satır içinde anlatabilmek benim ifâde imkânımın çok üstünde. Âcizâne şunları söyleyebilirim:

Nihad Sâmi Banarlı ile tanışmak hayâtımın dönüm noktasıdır. Hocama vefâtına kadar dokuz sene hizmet ettim. Onun gibi müstesnâ bir zâta hizmet etmek benim için hem şeref hem büyük mutluluktur. Bu duygularımı ömrüm boyunca gururla taşıyacağım. Ba-

narlı, milletini şuurla seven, hayâtını milletinin mensuplarına hizmet için samîmîyetle adayan ender insanlardan birisiydi.

Saâdet Onat'la berâber Fetih Cemiyeti'nde çalışmaya başladığımız günlerde cemiyete derin bir hüzün hâkimdi. Bu üzüntü ve endîşenin sebebini sorduğumuzda Sâmiha Ayverdi Hanımefendi'nin hasta olduğunu söylediler. Biz henüz kendisini şahsen tanımamıştık ama o keder ortamı bu zâtın yalnız yazar olmaktan çok fazla niteliğe sâhip olduğunu ve cemiyet mensupları için çok farklı anlam taşıdığını farketmemizi sağladı. Çok şükür Hanımefendi o hastalığı atlattı ve bizler kendisini tanıma imkânı bulduk. Sâmiha Ayverdi cemiyete sıklıkla gelip gitmezdi. Ben Banarlı ile çalıştığımdan Sâmiha Hanım'a yakın olma imkânım olmadı. Bir yazar, fikir ve irfan sâhibi olarak özellikleri mâlum. Kendisi ile ilgili müşâhedemi tek cümlede ifâde etmem gerekirse; davranış, konuşma ve giyimiyle dâima ideal bir İstanbul Hanımefendisi niteliklerini koruyan, örnek bir şahsiyet olduğunu söyleyebilirim.

Ekrem Hakkı Ayverdi'nin de bir fikir adamı ve mîmar olarak özellikleri herkes tarafından bilinmekte. İstanbul Fetih Cemiyeti Reisi'miz Ekrem Bey'i sorarsanız aceleci, heyecanlı, neşesi ve öfkesi Kara Mustafa Paşa Medresesi'nin kubbelerinde yankılanan, fizikî yapısı ve giyimine gösterdiği titizliğiyle dikkati çeken bir Beyefendiydi.

İlhan Ayverdi benim çalıştığım yıllarda oldukça gençti, onu Ekrem Bey'in eşi olarak tanıyorduk. Güleryüzlü, uzun boylu, güzel bir hanımdı. Üniversitede aynı bölümden mezun olmamız gāliba aramızda yakınlığın doğmasına sebep olmuştu. Önceleri Fetih Cemiyeti'deki çalışmalara katılmamasına rağmen, Kubbealtı Cemiyeti kurulduktan sonra medreseye daha sık gelmeye ve kültürel faaliyetlerde bizzat görev almaya başladı. O çalışmaları ömrü boyunca sürdürdü. Kubbealtı mensuplarının en önemli ideallerinden olmasına rağmen, ömürleri vefa etmediği için devam ettiremedikleri sözlük çalışmasını o sürdürdü. Bugün elimizde tuttuğumuz üç ciltlik *Misâlli Büyük Türkçe Sözlük* İlhan Hanım'ın yıllarca tükenmeyen sabr ü sebâtının eseridir.

Mehmet Nuri Yardım: *Kubbealtı Akademi Mecmuası ismiyle müsemma bir dergi olarak yayına başlamış ve bugüne gelmiştir. İlk günkü misyonu bugün de devam ediyor. Bu misyonun mâhiyetinden bahseder misiniz?*

Şeyma Güngör: Mecmuanın misyonu özellikle dînî ve millî konularda araştırma, fikir ve sanat eserleri yayınlanmasını sağlamaktı. Bu misyon bugün de devam etmekte.

Mehmet Nuri Yardım: *İlk sayıda yer alan Nihad Sâmi Bey'in kaleme aldığı bir beyannâme var. Bu beyannâme hangi maksatla ve niçin kaleme alındı, ne gibi tepkiler doğurdu?*

Şeyma Güngör: Mecmuanın ilk sayısında Banarlı tarafından yazılan "Başlarken" başlığını taşıyan önsözün ardından, yine Nihad Sâmi Banarlı tarafından kaleme alınan ve on dört sayfa devam eden bir "Beyannâme" yer almaktadır. Yayımlanması planlanan mecmuaları bir bütün olarak düşünürsek, bu beyannâme o bütünde amaçlanan temel gāyenin, bu gāyeye ulaşılması için tâkip edilmesi gereken şartların dile getirildiği "giriş" yazısıdır.

Bu yazılı açıklamada, mecmuanın neşredilmesine sebep olan problem açıkça ortaya konulmuş, dünya fikir, sanat târihinden verilen misallerle desteklenerek meselenin önemi pekiştirilmiştir. Ardından çözüm için gereken teklifler tek tek maddeler hâlinde dile getirilmiş ve açıklanmıştır.

Banarlı bu beyannâmesinde, elli yıla varan bilgi, görgü ve tecrübe sonucunda elde ettiği kanaatini, ana hedefini dile getirmişti.

Hoca yazıyı, büyük emek, heyecan ve ümitle kaleme aldı fakat ne yazık ki, *millî beyanname* diye de isimlendirilmesi mümkün olan bu metin, Banarlı'nın beklediği tesirin çok altında alâka gördü.

Mehmet Nuri Yardım: *Mecmua bu yıl 40'ncu yılına girdi. Hazırlık yılını da sayarsak tam 41 senelik bir emekten söz ediyoruz. Bugün mecmuada neşredilen bir çok ilmî makāle üniversitelerde referans olmuş durumda. Mecmua bugün de muhtevâsıyla ilim ve edebiyat âlemine geniş hizmetler vermektedir. Bu misyonun devâmı için neler yapılmalıdır, tavsiyeleriniz nelerdir?*

Şeyma Güngör: Dikkatimi çeken başlıca üç konuya temas edebilirim. 40 senedir amacından sapmayan bu mecmua bir çok niteliğiyle ideal özelliklere sâhip olmasına rağmen, yeterince geniş çevreye ulaştığı kanaatinde değilim. Yurt içinde ve özellikle yurt dışında daha geniş okuyucu kitlesine ulaşılabilse, yazı kadrosu yerli, yabancı sanatkârlar ve akademisyenlerin katılımı ile genişletilse, büyük emekle çıkan derginin etki sâhası da genişler düşüncesindeyim. Ayrıca mecmuanın harf ve satır aralıklarını biraz daraltırsanız estetik özelliğini kaybetmeden, bir sayıya daha fazla veya daha uzun yazı konulabilir. Dikkatimi çeken bir konuya daha temas etmek istiyorum. Herhalde mecmuaya modern bir görünüş vermek amacıyla belli bir sayıdan îtibâren, değerli tasarımcımız Ersu Pekin Beyefendi tarafından dizayn edilen kapak tasarımı tercih edilmiş. Yepyeni bir kapak yerine daha önce Aydın Yüksel Beyefendi tarafından tasarlanan kapak bir kaç çizgi değişikliği ile yenilenseydi, hem Kubbealtı geleneği devam ettirilmiş hem de isim ve görünüş kapakta birleşmiş olurdu, dersem sayın mecmua idâresi beni haklı mı bulur yoksa nostaljik duygular sebebiyle böyle düşündüğüm sonucuna mı varırlar, bilemiyorum.

Mehmet Nuri Yardım: *Kubbealtı Akademi Mecmuası bir vakıf organı. Ama gerek Türkçe, gerek edebiyat ve gerekse târih gibi sosyal konularda, millî konularda hassâsiyet sâhibi genel okuyucu kitlesine ulaşabilmiş bir dergi. Bu tür dergilere toplumumuzda ne ölçüde ihtiyaç var?*

Şeyma Güngör: Türkiye'de dergi yayını ve etkileri konusunda araştırmaya dayanan bir kanaate sâhip değilim. Bununla birlikte fikir, araştırma ve sanat hayâtında dergilerin dünya çapında çok önemli etki bıraktığı bilenen bir durumdur. Bizim fikir ve edebiyat târihimizde de şüphesiz bunun örnekleri var. Son yıllarda Türkiye'de neşredilmekte olan dergiler küçümsenmeyecek sayıda olmakla birlikte fikirde, sanatta ve akademik hayatta önemli hamlelere sebep olan mecmuaların varlığından söz etmek oldukça güç. Bununla berâber özellikle akademik sâhada uluslararası endekslere geçen

önemli araştırmaların neşredildiği dergilerin sayısının gün geçtikçe artması sevindirici bir durum.

Muhterem hocam Banarlı'nın "Beyannâme"de ifâde ettiği gibi biz, geçmişi târihin bilinmeyen devirlerine kadar uzanan, bu uzun zaman boyunca, gelecek için yol gösterecek çok önemli isimler yetiştirmiş, çok önemli olaylara imzâ atmış bir milletin mensuplarıyız. Âcizâne kanaatime göre en büyük eksikliğimiz tanıtım. Milletimizin niteliklerini kendi gençlerimize ve dünyâya gerçek özellikleriyle tanıtmakta başarılı olduğumuzu söylemek mümkün değil.

Kendimizi tanıyalım, mutlu ve huzurlu bir gelecek için iyi, olumlu niteliklerimizi devam ettirelim, onlardan yeni sonuçlar çıkartalım. Buna karşılık hatâlarımızdan ibret alalım ve onlardan uzak duralım. Günümüz iletişim araçlarının şuurlu kullanımı bize bu yolda faydalı olacak kanalların başlıcalarındandır. Dergiler de bu söz konusu iletişim araçları arasında önemli yerini hâlâ korumaktadır.

Bana o günleri hatırlattığınız, duygu ve düşüncelerimi ifâde etme imkânı verdiğiniz için çok teşekkür eder, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*'nın nice uzun yıllar, başarılı çalışmalarına devam etmesini temenni ederim.

Mehmet Nuri Yardım: *Ben de çok teşekkür ederim hocam.*

Şehzâde Câmii*

Y. Mîmar Özcan Ergiydiren

Kānûnî Sultan Süleyman devri Osmanlı târihinin en güçlü devridir. Siyâsî ve askerî zaferlerin yanında ilim ve sanat da göz kamaştırıcı eserler vermiştir. Fevkalâde bir devlet adamı, büyük bir kumandan olan Kānûnî 16. asrı benzersiz kılan birbirinden güçlü şâirler arasında yer alacak seviyede bir sanatkârdı. Fâtihlerin torunu, büyük zaferlerin sâhibi, gazâ neşvesiyle coşkun, derin bir îman ve hassas bir rûha sâhip olup dîvan şiirinin bütün inceliklerine vâkıf olan bu cihangir pâdişâha ancak Sinan gibi bir mîmar yaraşırdı. Öyle bir devirdi ki eğer Sinan olmasaydı başka Sinanlar zuhûr ederdi.

Sinan, üç kıt'aya kol atmış geniş ülkelerde, sonsuz ovalarda, tükenmez çöllerde fetih ordularıyla yürümüş, büyük nehirler geçmiş, yüce dağlar aşmış; binlerce yıldan arta kalan çeşitli medeniyetlerden, iklimlerden, inançlardan doğan yapıları, mâbedleri, harâbeleri ibret gözüyle temâşâ etmişti. Yeniçeri Ocağı'nda nice çileler çekmiş, Sultânın sâdık bir bendesi olmuş, yaşı kemâle erdiği bir demde pâdişah onu devletin baş mîmârı, "Sermîmârân-ı Hâssa" yapmıştı.

Ve şimdi, güzelliğe âşık bu cihangir hükümdâr ondan, şânına lâyık bir câmi yapmasını istiyordu.

Asırlarca yaşayacak büyük bir mâbed yapmak fırsatı çok nâdir ele geçer. Buna nâil olan mîmârın ne büyük heyecan duyduğunu, ne ağır bir sorumluluk hissettiğini ve en güzel mâbedi yapmak arzusuyla günler ve geceler boyu nasıl bir doğum sancısı çektiğini tahmin edebiliriz. Ayrıca hükümdârın –mal sâhibi üstelik pâdişah- tas-

* Ölçüler ve târihler "İ. Aydın Yüksel-Osmanlı Mîmârîsinde Kānûnî Sultan Süleyman Devri" kitabından alınmıştır.

vibini almak, onun neyi hayâl ettiğini anlayıp arzu ve niyetine uygun bir proje hazırlamak mecbûriyeti vardır. Böyle bir imkâna kavuşan mîmar, bu imkânı bir daha elde edemiyeceği için, bütün dehâsını ortaya koyup bir şâheser yaratmak ister.

Külliye ne kadar geniş olursa olsun, câmi, merkez yapı olduğundan, daha büyük, daha göz alıcı, etrâfa hâkim bir yapıdır. Hiç şüphesiz mîmar kendinden öncekileri aşmak; gerek inşâ tekniği gerekse mîmârî bakımdan daha mükemmele erişmek ister; buna mecburdur.

Böyle bir projenin ilk basamağı ise kubbe planının nasıl olacağıdır. Bu seçim yapılmadan projenin hazırlanması mümkün değildir. Bütün unsurlar buradan doğar ve buna göre gelişir.

Kānûnî'nin emri Sinan için Allah'ın çok büyük bir lûtfuydu; amma nasıl ne yapacaktı, nasıl bir plan seçecekti? Önünde muazzam kubbesi ve iri gövdesiyle Ayasofya ile Fâtih ve Bayezid câmileri vardı. Kimbilir belki o, kaç zamandır böyle bir fırsatı bekliyordu; belki de her şeyiyle mükemmel bir mâbedi, zihninde çoktan inşâ etmişti.

Bu, hem mîmarlık, hem mühendislik bakımından ideal bir çözüm olan, dört filayağı üstündeki dört kemere oturan, 19 m. çapında, 37 m. yüsekliğinde orta kubbe ve onun etrâfındaki dört yarım kubbeden oluşacak bir terkipti ve 30 yıl kadar evvel küçük çapta tecrübe edilmiş bir plandı. Kubbenin düşey yükünü kemerlere ve filayaklarına, yan basıncını yarım kubbelerden dış duvarlara aktaran bu sistem aynı zamanda mekânın tamâmını kavrama imkânı verecek; insan, zeminden kubbeye kadar yek nazarda gördüğü yapıyla rûhen bütünleşecekti.

Pâdişah onuncu seferine çıkmadan, inşaat başlamış, 1543 Haziranında duâlarla mihrab temeli atılmış, beden duvarları yükselmişti. Henüz altı ay olmadan Kasımın ilk günlerinde, Şehzâde Mehmed Manisa'da ansızın vefat etti. Hurrem Sultan'dan doğan dört erkek çocuğun en büyüğüydü; Hükümdar onu hepsinden fazla seviyor ve tahtının vârisi olarak düşünüyordu.

Kānûnî'nin çok değer verdiği ve ihsanlara gark ettiği şâir Hayâ-

lî, Şehzâde Mehmed ve Selim'in sünnet düğününde:

Erişip Şâha lûtf-ı Rabbânî
Oldu sûr-ı saâdete bânî

İki şehzâdesini sünnet eder
Tuttu zevk u sürûr erkânı

mısrâlarıyla başlayan bir kasîde ile Pâdişâhı tebrik etmiş, bil'âhare "Sultan Muhammed (Mehmed) Han" Manisa'ya, "Sultan Selim Han" Karaman'a gönderilince bir kasîde daha yazmıştı:

İki servi revan etti yine gülzâr-ı Osmânî
Sa'âdet gülşeninin her biri verd-i handânı

Yıkılmış gönlü ma'mûr oldu Mağnisa-yi mehcûrun
Karaman tahtının şimdi oturdu yerine cânı

Kānûnî Sultan Süleyman Han seferden dönüp ordu ile Edirne'-ye geldiğinde yirmi iki yaşındaki Mehmed'in vefat haberini aldı. Yine bir zaferle dönen Hükümdar acısını:

Şehzâdeler güzîdesi Sultan Mehemmedim

diye içli bir mersiyeyle dile getirdi. Ve Hayâlî de ona katıldı:

Mâtem etsin taht-ı Mağnisa'daki yaylaklar
Ol sa'âdet gülşeni hâk-i lâhidde yazlar

Bende vü şâh olmadı azâd elinden â felek
Dâd elinden â felek feryâd elinden â felek

Kederli hükümdar oğlunun, yapılmakta olan câmiin avlusuna defn edilmesini istedi; belki *"Oğluma öyle bir türbe yap ki Firdevs'den nişan versin"* demiş ve Sinan sür'atle cennet âsâ bir türbe inşâ etmişti.

İstanbul'a getirilen şehzâdenin cenâze namazı 16 Kasımda Bayezid câmiinde kılınarak defnedildi.

Halkın hâfızasında bir masal kahramânı gibi yaşayan ve tâlihsiz ölümüyle mahzun bir çehreye bürünen genç şehzâde artık, rengârenk çinilerle süslü bu bahçede, dünyâda sâhip olamadığı ve şimdi

sandukasının üstünde duran tahtının gölgesinde uyumaktaydı. Bir müddet sonra İstanbul halkı, Sultan Süleyman'ın kendi adına yaptırmaya başladığı ve henüz tamamlanmadığı hâlde, güzelliğiyle gözler kamaştıran bu yapıya Şehzâde Câmii adını vermişti.

Sinan aynı yıllarda, Kānûnî'nin kızı Mihrimah Sultan'ın Üsküdar'daki câmiini de yapıyordu. İkisi de 1548 yılında ibâdete açıldı. Acaba hangisi önceydi? Herhalde Şehzâde Câmii…

Câmi, medresesi, tabhânesi, kervansarayı ve mektebiyle bir külliyedir. Sinan, Haliç cephesini kapatan Bozdoğan kemerini yarıya kadar yıktırıp önünü açmış, suyun akışını da bir sifon tertibiyle halletmişti.

Bütün İstanbul halkını hayran eden câmiin asıl şaşırtıcı tarafı dış cephesiydi; büyük fakat zarif, süslü fakat sâde. Sinan, burada ilk defa yan cepheyi bambaşka bir şekilde ele alır. Ayasofya içine kapanıktır, Fâtih'de cephe düz bir yüzeydir, Bâyezid'de ise dağınıktır. Şehzâde'de yan cephe bir dantel gibidir. Sinan ışığı ve gölgeyi mûsıkî nağmeleri gibi kullanmış, yepyeni bir ritmle sıraladığı pencerelerle bir şâheser yaratmıştır. Minârelerdeki süslemeler ve saçaklar-

daki lâleli dendanlar esere tatlı bir güzellik verir. Kimbilir, belki de Sinan buna, Şehzâdenin ölümünden sonra karar vermiştir.

Çiniler bahçesinde uyuyan Şehzâde sanki bir bahar sabahı uyanıp kalkacak, bir kasra benzer bu mâbedin avlusunda, servilerin gölgesinde güller ve lâleler arasında gezinecek ve câmiin aydınlık kubbeleri altında hülyâlara dalacaktır. Bu yapı, her çizgisiyle, hayâlhânemizi renklendiren bu genç ve tâlihsiz Şehzâde'ye ne kadar benzer!

*

Uzun yıllar, asırlar geçince Kānûnî'nin bu câmii Şehzâde Mehmed'in vefâtından sonra, onun adına yaptırdığı rivâyeti hâfızalarda yer tutmuş, böyle söylenmiş, böyle yazılmış. Üstad Yahyâ Kemâl der ki: *Süleymâniye'nin varlığını Şehzâde Mehmed'in ölümüne borçluyuz. Eğer yaşasaydı Şehzâde Câmii'nin adı Süleymâniye olacak ve Kānûnî*

başka bir câmi yaptırmayacaktı.

Şehzâde Câmiinden sonra defâlarca tekrarlanan dört yarım kubbeli sistemin bâzı kusurları da vardır. Sinan, bunları nasıl izâle etmiş, sonrakiler ise neden farkına varmamış? Bu araştırılması gereken bir konudur.

Bir Târih- Bir Kitap

Okçuluk Kitabı

(Telhîs-i Resâilât-ı Rumât)

Dr. İ. Aydın Yüksel

Ne hevâ ve ne kemân ve ne kemankeş, ancak
Erdiren menziline tîri, nidâ-yı ***Yâ Hak***
Şeyh Gālib

OKÇULUK KİTABI/*Telhîs-i Resâilât-ı Rumât*, Mustafa Kânî Bey-1252/1836 (Asıl metin ve günümüz Türkçesi ile) Hazırlayanlar: Prof.Dr.Kemal Yavuz–Prof.Dr.Mehmet Canatar Editör: İ. Aydın Yüksel, Yay: İstanbul Fetih Cemiyeti, Târihi Okçuluk Enstitüsü Yay. No.1. İstanbul – 2010

Bu gün İstanbul'da "Okmeydanı" diye bir yer olduğu hemen herkes tarafından bilinmektedir. Fakat ne yazık ki artık Okmeydanı'nın sâdece adı kalmış görünüyor. Hattâ, daha da ileri gidersek, gelecekteki belediyelerin bizimle târih arasında köprü kuran eski isimleri değiştirme hastalığının hışmına uğrayarak Okmeydanı isminin bile kaybedileceğinden korkulur. Bir zamanlar yiğit kemankeşlerin menzil taşlarıyla dolu olan ve bir nevi kudsiyet izâfe edilen bu yerde bu gün "ok"la ilgili pek az şey bulunmaktadır. *Attığın zaman sen atmadın, fakat Allah attı*[19], âyet-i kerîmesi ve Hz. Peygamberin teşvik edici hadis-leriyle ok ve yaya ve atıcılığı bir kudsiyet izâfe edilmiş ve yukarıdaki âyet-i kerîme kemankeşlerin bir nevi atıcılık sırrı hâline gelmiştir.

Halbuki Okmeydanı'nın daha 1950'lere kadar çok farklı bir yer olduğu anlaşılıyor. O sırada çok yaşlı ve hasta olan hattat ve okçu merhum Hezârfen Necmeddin Okyay'ın (1883-1976) -takrîbî 1960-ların sonlarında olacak- bana Okmeydanı'na bir zamanlar abdestsiz

[19] Kur'ân-ı Kerîm, Enfal, 17. âyet.

ayak basmadıklarını hüzünle nakletmiş olduğunu hatırlamaktayım. Halbuki bu gün uzun mesâfe atışında erişilen uzaklığın neredeyse 2.5-3 katına varan, yâni 1281.5 gez[20] = 845 mt. mesâfeye atışlar yapılan bu târihî mekânın, değil sâdece basit olarak korunması, bizce tebcil edilmesi gerekirdi.

Okmeydanı bilhassa 1950'den sonra gecekonduların istilâsına uğramış, yağmalanmış, çok çeşitli teşebbüslere ve hatta kararlara rağmen Okmeydanı Atıcılar tekkesi yok edilmiş, âminin bir tek minâre kāidesi, Şeyh Hamdullah'ın iri menzil taşı ve bâzı evlerin bahçelerinde, duvarlarında az sayıda menzil taşları kalmıştır. Fâtih Sultan Mehmed'in kurduğu, temlik ve vakf ettiği ve daha sonra II. Bayezid'in ve diğer pâdişahların titizlikle koruduğu bu târih bergüzârı artık bugün kurtarılamaz hâle gelmiştir. İstanbul Fetih Cemiyeti de bir târihte İstanbul sevdâlısı olduğunu ve yabancı vakıfların sâhiplerine teslim edildiğini söyleyen devrin başbakanına bir mektup göndererek, Fâtih Sultan Mehmed'in bu çok önemli vakfının da kurtarılması ve millete iâdesinin gerektiğini hatırlatmışsa da maalesef herhangi bir netîce alamamıştır. Zâten, Zeugma, Efes vs. gibi yabancı antik kültürler için feryat koparanlar içinse böyle bir mesele olmadığı anlaşıyor[21].

Üç bin yıllık tahmin edilen târihimizde çok önemli bir savaş ve spor faaliyetimiz olan Türk okçuluğunun da -diğer milletlerin hemen her sâhada yaptığı gibi- yeniden bir spor ve kültür olarak ihyâsının gerekmekte olduğuna inanıyoruz. Bunun için de önce bu sâhada okçuluk hakkında yazılı kaynakların günümüze aktarılması, böylece bilgilerin yenilenmesi ve hatırlanması gerektiğini düşünmekteyiz. İşte, her zaman nâdîde kültür eserlerimizin ilim, kültür ve sanat hayâtımıza kazandırılmasını en ön planda tutan İstanbul

---

[20] Gez, takrîbi 66 cm. olan ve okçulukta kullanılan uzunluk ölçüsü.

[21] Okmeydanı ve Türk Okçuluğu hakkında muhtasar olarak bk: Fazıl İsmail Ayanoğlu, *Okmeydanı ve Okçuluk Târihi*, Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1974; Ünsal Yücel, *Türk Okçuluğu*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay. Ank.1999, s. 68-88; Özbay Güven, *Türklerde Spor Kültürü*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay. s.133-141, İst..1999; Osman Selim Kocahanoğlu, *Sultan II. Mahmud Devri ve Tütk Kemankeşleri*, Temel Yay., İst. 2005; Mehmed Zeki Kuşoğlu, *Türk Okçuluğu ve Sultan II. Mahmud'un Ok Günlüğü*, Ötüken Yay. İst. 2006; M.Şinasi Acar, *İstanbul'un Son Nişan Taşlan*, Arkeoloji ve Sanat Yay. İst. 2006;

Fetih Cemiyeti, Sultan II. Mahmud'un Mustafa Kânî Bey'e yazdırttığı ve yukarıda künyesi verilen bu çok önemli eseri uzun gayretler ve çalışmalardan sonra nihâyet tam ve eksiksiz olarak yayınlamış bulunmaktadır. Umulur ki, son zamanlarda merak ve ilgi emâreleri görülen bu konuda çalışma yapanlara bir faydalı olur.

Yine aynı büyük sanatkâr Necmeddin Okyay'ın bu eser için *"Yeryüzünden Türk okçuluğu ortadan tamâmen kalksa bile Kânî Mustafa Bey'in Türk okçuluğu hakkında yazdığı eser, Türk ok ve okçuluğunun tekrar ihyâsı için kâfidir"* dediği Uğur Derman Bey tarafından nakledilmiş olduğunu benim gibi bir çok kimse hatırlayacaktır.

Mustafa Kânî Bey, Enderûn-ı Hümâyûn peşkir ağalarından Mehmed Ağa'nın oğludur. Doğum târihi kesin olarak bilinmemektedir. Enderunda tahsil ve terbiye görmüş, Sarıkçıbaşı, kahvecibaşı ve mâbeyinci olmuştur. Vazîfe ile Mısır'a gönderilmiş, bir ara azledilmiş, fakat affa uğrayarak çeşitli vazîfelerde bulunduktan sonra Meclis-i Vâlâ âzâsı, daha sonra da Evkaf nâzırı, Defter emîni, Ziraat Meclisi reisi, Duhan Gümrüğü emîni, 1266 yılı Cemâziyelâhiri /14 Nisan-12 Mayıs 1850'de vefat etmiştir[22]. Kaynaklara göre, şâir, orta derecede bir hattat olduğu rivâyet edilir[23].

Mustafa Kânî Bey, aldığı emirle bu sâhada daha önce yazılmış eserleri inceliyerek ve o sırada henüz yaygın bir şekilde faaliyette olan okçuluk târihi, terminolojisi, yay ve ok yapım tekniklerini araştırarak eserini hazırlamış ve eser, devrinin meşhur hattatı Yesârî-zâde'nin talebesi Kazasker Mustafa İzzet Efendi (1801-1876) tarafından hurda tâlikle 1232/1836 yılında yazılarak pâdişâha sunulmuştur. Yazma eser daha sonra Sultan Abdülmecid zamânında İstanbul Matbaa-i Âmire'sinde 1263/1847 de basılmıştır. Bu baskıda yazma eserde bulunan resimlere ilâve olarak ok ve yayla ilgili bir levha da ilâve edilmiştir.

Batının bir hayli zaman ilgisini çeken Türk okçuluğu ve *Telhîs-i Resâilât-ı Rumât,* bilinebildiği kadarıyla ilk olarak Joachim Hein tarafından *Bogenhandwerk und Bogensport bei den Osmanen, Der Islam*

---

[22] Mehmed Süreyya, *Sicil-i Osmânî*, IV.c., İstanbul Matbaa-i Âmire s. 74

[23] *Târih-i Lutfi*'den naklen Mehmed Canatar, zikredilen eser, s. 204,

XIV. 1925, s.289-360; XV. 1926, s.1-78, 233-294 sahifelerinde incelenerek Almanca olarak tanıtılmıştır. Bundan başka Paul E. Klopsteg *Turkish Archery and The Composite Bow,* Evanston, Illinois 1934, 1947, 1987 târihlerinde bu sâhada yayın yapmıştır. Türkiye'de ise Ünsal Yücel, *Türk Okçuluğu* (Ed: Dursun Ayan) Ank.1999 isimli eserinde risâle'den bir hayli faydalanmış ve eseri tanıtmıştır. Bu sâhada yazı ve araştırma yapan zevâtın hemen ilk başvurduğu kaynak Mustafa Kânî Bey'in eserinin olduğu görülmektedir.

Telhîs-i Resâilât-ı Rumât, yazma olarak bilinen tek nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphânesi, Nâdir Eserler Bölümü Türkçe Yazmalar kısmında T.6891 numarada kayıtlıdır. 13x22 cm. ölçülerinde ve 166 varak ve her sahifede 23 satır bulunmaktadır. Kırmızı meşin deri üzerine altın yaldızlı çiçekli mıklepli cilt hâlindedir. Hurda tâlikle yazılmış ve her sahife altın cetvellidir. Kitabın sonunda yedi sahifede ok ve yay yapımı ile ilgili âletler resmedilmiştir. Sahifeler sonradan kurşunkalemle numaralandırılmıştır. Çok ağdalı ve ağır bir Osmanlı Türkçesi ile yazılmış ve cümleler çok uzun tutulmuştur.

Eser önce Prof. Dr. Mehmet Canatar tarafından Latin harflerine çevrilmiş, terim ve tâbirler yeri geldikçe dipnotlarıyla zenginleştirilmiştir. Canatar ayrıca bir indeks ilâve etmiştir. Fakat daha sonra metnin daha iyi anlaşılabilmesi için bugünkü Türkçeye çevrilme lüzûmu hissedilmiş ve bu sâhanın uzmanı olan Prof. Dr. Kemal Yavuz Bey bu işi üstlenmiştir. Her iki değerli, müdekkik ilim adamının yoğun ve ağır mesâîsi kitabın metinlerinden ve hacminden belli olmaktadır.

Telhîs-i Resâilât-ı Rumât, bir mukaddime ve dört ana bölüm ve bir son bölümden meydana gelmiştir. Eserin mukaddime kısmında *Telhîs-i Resâilât-ı Rumât*'ın yazılış sebebi anlatılmış, Mustafa Kânî Bey Sultan II. Mahmud'u övgülerle yüceltmiş ve duâlar eylemiştir. Bunun ardından Hazret-i Peygamber'in okçuluk ve atıcılıkla ilgili kırk hadîs-i şerîfi Arapça aslı ve tercümeleriyle ve bunlara dâir rivâyet ve menâkıplarla verilmiştir. Yazar bundan sonra eserin bölümlerini ele alarak açıklamıştır.

Eserin birinci bölümünde ok ve yayın başlangıcı, okçuların pîri Sa'd bin Ebî Vakkas, Hazret-i Peygamberin zamânındaki ok atan

belli başlı sahâbeler, daha önceleri ve sonraları okçulukla uğraşanlar, okçuluğun faydaları, yarışmalar, okçulukta yer alan belli başlı sınıflar ele alınarak anlatılmıştır.

İkinci bölümde, okçuluğa başlama, atıcılığın sırları, kabza tutma, oku ne şekilde atmak gerektiği, puta ve hava menzil usulleri ve bunların şartları, ok, yay ve kiriş, sağ baş parmaktaki atış yüzüğü, (zehgîr-zihgîr veya şast), bilek siperi, kabza sargısı ve nasıl kullanılacağı anlatılmaktadır.

Eserin üçüncü bölümü daha çok Sultan II. Mahmud'a ayrılmış, onun okçuluk meşkine başlayışı, kabza alması, attığı menziller, bâzı diğer okçuların menzilleri, çeşitli yarışlar anlatılmıştır.

Dördüncü bölümde ise, okçuluk sanatı, yay ve ok çeşitleri ve yapımları, çile, sinir, tutkal, deri, ağaç ve bunun gibi îmâlatta kullanılan her malzemenin temin edildiği yerler, cinsleri, özellikleri, çam ve kayın ağaçlarının çeşitleri, desenleri, menzil taşları, menziller ve bunaâ bir çok şey uzun ve teferruatlı olarak anlatılmaktadır.

Kitabın sonundaki bölümde ise, yay ve ok yapımı ile ilgili muşamba, yağ, boya ve bâzı usuller anlatıldıktan sonra çeşitli menzilleri, önce Sultan II. Mahmud'un, Sultan Murad'ın, III. Selim'in menzillerini ve sonra da diğer meşhur eski ve yeni okçuların isimleriyle lodos, poyraz, yıldız, kıble ve keşişleme menzillerini zikreder.

Kitabın en sonunda da daha önce belirtildiği gibi ok ve yay yapımı ile ilgili bâzı âletlerin renkli resimleri verilmiştir.

Telhîs-i Resâilât-ı Rumât bu durumda, bu son dönemde okçulukla uğraşanlar için, bir okçuluk târihi ve îmâlât rehberi olması yanında, Sultan II. Mahmud'un bu meslekle yakın ilgisini görecekler, o asırdaki günlük hayâta, Okmeydanı âdab ve erkânına, fıkhî ve tıbbî bilgilere, çeşitli vak'alara, yârenliklere ve hattâ şakalara ve pek çok hâdiselere şâhit olacaklardır.

Son olarak âdeta bugünü bir kerâmet gibi görerek verdiği emir ve buyrukla artık yok olan bir meslek ve kültürün yeniden ihyâsı yolunu açan Sultan II. Mahmud Hân'ı ve Kânî Mustafa Bey'i ve Hattat Mustafa İzzet Efendi'yi rahmetle anmaktayız.

Nerde

Er. Cihan

nerde cânân, cânân nerde
nerde dermân, dermân nerde
özler gönül, gönül özler
nerde sultân, sultân nerde?

tesellî yok, yok tesellî
bağlıdır âşıkın dili
kimseye erişmez eli
nerde rahmân, rahmân nerde?

yanar içim, içim yanar
bir yara ki durmaz kanar
susamışım nerde pınar
nerde ummân, ummân nerde?

bir haber yok, yok bir haber
hasretin ölümden beter
yeter şâhım, şâhım yeter
nerde ihsân, ihsân nerde?

gece gündüz, gündüz gece
okuyorum hece hece
her dal çiçek bir bilmece
nerde suphân, suphân nerde?

aç kapını, kapını aç
işte kulun sana muhtaç
aşk derdine yok mu ilâç
nerde lokmân, lokmân nerde?

ihsânı sonsuzdur hakkın
bil ki sana senden yakın
özüm, cânım deme sakın
nerde ken'an, ken'an nerde?

1972

Mânâ Prozodisi

Fırat Kızıltuğ

Prozodi kelimesi batı müziğinden geçen ve müzik terminolojimize yerleşen, karşılığı da bulunamayan veya uydurulamayan bir kelimedir.

Kısaca, melodinin (nağmenin) kelimelerin hece yapısına ve vurgusuna uygun olması, bir müzik kuralı olarak, zarûridir. Hece yapısına uymayan müzik eserleri kusurlu sayılır.

Mûsıkîdeki bu olayı, edebiyattaki aruz uygulamalarına benzetebiliriz. Söylenen mısrâ, bâzen aruz kalıbına uygun olmaz. Edebiyat ilminde, "Zihaf" ve "İmâle" diye adlandırılan bu olay, eğer mânâ vazgeçilemeyecek kadar sanatlı ise, güzelliğinin hatırına böyle imâle ve zihaf kusurları görmezlikten gelinir. Hatta kusur bile sayılmaz ama yine de şiir sanatında zihaf ve imâle tavsiye edilmez.

Mûsıkî eserleri bestelenirken, prozodi dikkate alınarak uygulamanın yapılması husûsunda en fazla yayın yapan zat Hüseyin Sadettin Arel'dir.

Mûsıkî dünyâmızda Arel'ciler diye adlandırılan gruplar ve müzisyenler vardır. Arel'cilerin en belirli özelliği, Türk mûsıkîsi eğitimi yanında, batı müziği kurallarını da bilmeleridir. Arel ekolü mensupları, okurken, çalarken ve bestelerken, değişik tarzda hareket ederler. Eserler, tamâmen Arel'in vazettiği notalama sistemine, nazariyat öğretisine göre kaydedilir.

Eğitim kurumlarındaki müfredat, korolardaki meşkler, kullanılan notalar, hep Arel prensipleri öngörülerek hazırlanır ve uygulanır.

Her şeyde olduğu gibi Arel'cilerin içinde de ayrı düşüncelere sâhip olanlar vardır. Bir kısmı hiç tâviz vermeden üstâdın prensiplerini uygular.

Bir kısmı ise, hem Arel'cilerle dirsek temâsını sürdürür, hem de muhâliflerinin çevresinden ayrı düşmemeğe özen gösterir.

Bir grup Arel'ci ise, işine geldiği gibi, hattâ bâzen yanlışlıklarını gizlemek, sûret-i haktan görünmek, allâme geçinmek, günü kurtarmak adına hareket eder.

Bu üçüncü türün mârifeti kendinden menkul mensupları, bir klik kurdular. Fikirlerine uygun bestekâr da buldular. İcrâcı, sâzende ve hânendeler peylediler. Resmî kurumlarda da, su başlarını tuttular.

Bürokrasi ve sekretaryayı da unutmadılar. Kalın, kalın ağırlığı fazla, palavrası bol, muhtevâsı eksi sonsuz prozodi kitapları (!) kaleme aldılar.

Özellikle TRT müzik dâiresinin bir birimi, gökten yağar gibi dökülen beste yığınlarını inceleyip, repertuara uyup uymadığının karârını verecek mercî hâline geldi.

Sonuç: Bir sürü saçma laftan oluşan otuz bine yakın şarkı ki, ancak çöp imhâ merkezlerinde işe yarayabilir. Bu şarkılar, söylenemez, geleceğe kalamaz, mûsıkî sanatımızı temsil edemez, zamâna direnç gösterip târihî nitelik kazanamaz.

Peki, bu faaliyet neden icrâ edildi?

Neden devam ettiriliyor?

Zâten bestekârlar, beyazcam neşesinde, oynanabilecek eserler yapıyorlar. Sanatçı geçinenler de şarkı söylemiyor, şarkıyı oynuyorlar. Dinleyici de dinlemiyor. El çarpma şamatası eşliğinde, kuaförünün mahallede görünmesi için stüdyolarda sıra kapıyor.

* * *

Mûsıkî eserlerinde çok önemli bir öğe daha vardır ki, en azından bendeniz, hiçbir yayında görmedim. Hocalarımızdan da duymuşluğumuz yok. Bahsedeceğim konunun ismini de belki ilk olarak ben koymuş olacağım.

Belki benden evvel fark eden veya dile getirenler olmuştur ama ilk defa yazıldığına emin olabilirsiniz.

Konumuzun adı: Mânâ Prozodisidir.

Yahyâ Kemal Beyatlı'nın iki rubâîsinden, Münir Nurettin Sel-

çuk, bir muhayyer şarkı bestelemiştir. İnancımıza göre bu şarkı, Münir Bey'in en güçlü eseridir. Ayrıca Yahyâ Kemal şiirinden bestelenmiş, bir sürü lüzumsuz eser içinde üstad şâire en yakışan bestedir.

Çepçevre bahar içinde bir yer gördük,
Ferhad ile Şirin'i berâber gördük,
Baktık geceden fecre kadar ellerde;
Yıldızlara yükselen kadehler gördük.

Kıt'anın son mısrâ'ının "yükselen" kelimesi bestelenirken üstâd bestekâr mânâ prozodisine en mükemmel örnek teşkil edecek bir beste tarzı kullanmıştır. "Len" hecesini, nevâ sesinden başlatarak, bir dörtlük notalarla, hüseynî, eviç, gerdâniye, muhayyer perdesine kadar, beş sese dağıtmış ve muhayyerde asma karar yapmıştır. Okuyan ve dinleyenin hayâlinde, "göklere uzanan bir mânevî âlemde, hasret ve hicran duygularının çağrışımları, yüksek hazların titreşimlerinin canlanması, idrâki, hem düşünce, hem de kalbe inebilen hassâsiyetler boyutunda sağlanmıştır.

Eserin tesiri inanılmaz derecede güçlü kılınmıştır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, geleceğe mükemmel bir nümûne ve ders niteliği kazandırılmıştır.

Sadettin Kaynak'ın hicaz makāmında "*Enginde yavaş, yavaş günün minesi soldu*" mısrâ'ı ile başlayan şarkısı da başlı başına bir mânâ prozodisi nümûnesidir.

Daha şarkının başında bestekâr "enginde" kelimesini müziklendirirken "en" hecesini kısa tutmuş, "gin" hecesini üç dörtlük uzunluğunda, bir hüseynî perdesiyle müziklendirmiştir.

Böylece "engin" kelimesinin çağrıştırdığı, uzunluk, genişlik, derinlik ve yükseklik boyutları müzikle de ifâde edilmiştir. Mısrânın devâmındaki kelimelerin hepsi, taşıdığı kavramların dışında çağrıştırdığı duyguları da mûsıkîye aktararak devam etmiştir. Böylece Sadettin Kaynak, üzerinde düşünülebilecek, analiz edilebilecek ve örnek alınacak bir eseri, Türk Mûsıkîsi kültürüne armağan etmiştir.

Eskiden dillerde bir denizci şarkısı vardı.

Bir gemim var üç direkli heyâ mol heyâ mol
Çerisi arslan yürekli heyâ mol heyâ mol

Bu türkünün "heyâ mol" tekerlemesi dört adet sesle müziklendirilmiştir. İnsanda kuvvetli bir kürek çekme duygusu uyandırır. Kürek çeken kayıkçının, geriye yaslanarak suya daldırdığı, öne eğilerek sudan çıkardığı anda yaptığı hareket, müzikle kuvvetli biçimde ifâde edilmiştir. O kadar ki, kendinizi dalgalar üstünde yaylanır vaziyette hissedersiniz.

Sözlü eserlerde olduğu gibi saz eserlerinde de tasvirî mûsıkî öğeleri mevcuttur. Arel'in Oyuncu Kız isimli parçasını icrâ ederken, rakseden bir oyuncu gözünüzün önünde canlanır. Tasvir o kadar kuvvetlidir ki, rakkāsenin dönerken eteklerinin toplanıp çözülmeleri, bir film sahnesi gibi hayâlinizde canlanır.

Fransız şiirinde "Onomatopée" tâbiri vardır. Mısrâların kuruluşunu meydana getiren kelimelerdeki hece sesleri, anlatılmakta olan olayı âdeta seslendirir. Bu uygulama Türk şiirinde de vardır. Yahyâ Kemal,

Tenha yolun ortasında rüzgâr
Teşrin yaprakları ile oynar

Sonbaharda hazan yapraklarının rüzgâr önündeki savrulma hareketi olayından çıkan sesleri, "teşrin" kelimesindeki "ş" ve "rin" heceleriyle tınlar.

Sanki yanı başındaymışçasına ıssız sokağı, gecenin ilerlemiş saatindeki tenhâlığı, o ortamın kendine has seslerini yaşarsınız.

Tevfik Fikret'in

Küçük muttarit muhteriz darbeler
Saçaklarda camlarda pür ihtizaz

mısrâları, yağmurun saçınızı ıslatmışçasına yakınınızda yağdığını hissettirir. Bestekâr böyle bir şiir besteleyecekse, mânâ prozodisini dikkate alıp, eserinin şiirin havasını ve akıcılığını yansıtması gerekir.

Uygulamalarda kusurlu bir icrâ şekli daha devam ettirilmekte-

dir.

Mustafa Sunar'ın Sultânıyegâh makāmında bir şarkısı vardır.

Aşkın karanlık yolunda kaç yıldır yalnız kaldım.
Bir haber yok, bir yolcu yok, her taraftan bunaldım.

Beste dokuz sekizlik aksak usûlündedir. İcrâcılar bu şarkının mânâsına ve prozodisine aldırmadan şakır şakır bir oyun havası edâsıyla okumaktadırlar. Daha doğrusu şarkının canına okumaktadırlar.

Tıpkı "*Düriyenin güğümleri kalaylı*" şarkısını okur gibi.

Halbuki şarkıda büyük iç burukluğu, hasret, şikâyet vardır.

"*Bir haber yok, bir yolcu yok, her taraftan bunaldım*."

Mısrâ'ı hiç oyun havası neşesinde icrâ edilebilir mi?

Sonuç olarak, mûsıkî eserlerimize yeni boyutlar kazandırarak icrâ etmekle, mûsıkîmizin ifâde gücünü daha ilerilere götürürüz. Bir de "Yorum ve anlatım" konusu vardır ki, gelecek yazılarımızdan birini de bu konuya ayıracağız.

Osmanlı Fetvâları

H. Necati Demirtaş

I - Türklerin İslâmiyeti Kabûlü

Türkler Müslüman Araplarla ilk olarak III. Halîfe Hz. Osman (644-656) döneminde karşılaştılar. Fakat taraflar arasında yoğun temaslar ancak Emevîler zamânında özellikle Abdülmelik (685-705) ve onun oğulları el–Velîd (705-715) ile Hişâm'ın (724-743) hilâfetleri döneminde Îran'dan sonra Horasan ve Mâverâünnehir bölgelerinin fethiyle gerçekleşmiş olmalıdır.

Bu münâsebetle Buhâra, Semerkant, Taşkent, Fergana, Kaşgar gibi Türklerle meskûn şehirler bir süre Arap hâkimiyeti altında yaşadılar.

Türkler, Müslüman Araplarla karşılaştıklarında İslâm dîninin ne olduğunu sorgulamaya, tanımaya ve öğrenmeye başladılar.

Elbette Türkler dinsiz bir kavim değildi. Onların da kendilerine has bir dinleri vardı.

Oğuzlar, Gök-Türkler (552-745) yılları arasında Orta Asya'da hüküm süren büyük Türk hânedânı) zamânında olduğu gibi Şamanizm'e bağlı bulunuyorlardı.

Şamanizm'de de her şeye gücü yeten (kādir-i mutlak), her yerde hâzır, hiçbir şeye benzemeyen ve hiçbir şekilde tasvir edilemeyen, sonsuz bir Gök-Tanrı inancı vardı.[1]

Gök-Tanrı bu vasıfları îtibâriyle İslâmiyetin ulûhiyet anlayışına çok yaklaşıyordu. Ayrıca Şamanizm'de de âhiret hayâtına inanılıyordu. Hal ve hareketlerine göre "uçmak (cennet)" ve "tamu (cehennem)" insanlar içindi.

---

[1] Dr. Osman Turan, *Selçuklular Târihi ve Türk–İslâm Medeniyeti*, Boğaziçi Yayınları, Sekizinci Baskı, İst. 1999, s. 63.

Ancak Oğuzlar, bu benzerliklerine rağmen İslâmiyeti hemen kabul etmediler. Emevîler devrinde (661-750), İslâmiyeti tanıdıkça önce ayrı ayrı kişiler, sonra küçük gruplar hâlinde İslâm'a girdiler. Abbâsîler devrinde (750-1258), IX. asır ortalarında dostluk ve özellikle askerî hizmet ilişkileri şeklinde ortaya çıkan yakın temaslar sebebiyle büyük topluluklar hâlinde Müslümanlığı kabul ettiler. Özellikle Halîfe Me'mun (813-833) ve Mu'tasım (833-842) dönemlerinde Mâverâünnehir (Amu Deryâ'nın doğusunda kalan ve Amu Deryâ ile Sir Deryâ nehirlerini ve yukarda isimleri geçen Türklerle meskûn şehirleri de içine alan) bölgesi halkı çoğunlukla İslâmiyeti benimsediler.

X. ve XI. asırlar boyunca Türkler arasında İslâmlaşma devam etti ve Türklerin bütün bir millet olarak İslâmlaşmaları üç asrı aşan bir zaman dilimi içinde yavaş yavaş gerçekleşti.[2]

Kesin olmamakla berâber bir rivâyete göre ilk medreseler Halîfe Me'mûn'un Horasan vâliliği sırasında Türkistan ve Horasan bölgelerinde kuruldu. Medrese ve zâviyelerin kuruluşu İslâmiyetin Türkler arasında yayılmasında önemli bir rol oynadı.

Târihen sâbit bir vâkıa olarak ilk medrese fakîh ve muhaddis Ebû Bekr Ahmed b. İshak e's–Sübkî (ö: 342/954) tarafından Nişâbur'da kurulan "Dârü's–Sünne veya Dârü'l-Hadis"dir. Buradan yetişen yüzlerce öğrenci halk içinde İslâm'ın fahrî öğretmenliğini yaptı.

750'de Abbâsîler iktidâra geldiklerinde Batı Türkistan'da büyük bir askerî güçle karşılaştılar. Bu güç Çinlilerdi. Batı Türkistan'da uzun bir süredir Müslüman Türklerle Çinliler arasında rekābet ve nüfuz mücâdelesi vardı. Mâverâünehir'de üstün durumda bulunan Araplar'ın Batı Türkistan'a akınlar yapmaları oralarda yurt tutmuş olan Türk beyliklerini rahatsız etti. Bunlardan bir kısmı Çinlilerden yardım istedi. T'ang hânedânına mensup imparator Hiuan–Tseng (713-755) fırsatı değerlendirmeyi denedi. Batıya doğru yürüyen Çin ordusu Taşkent'i ele geçirdi. Bu defa Türkler Müslüman Araplardan yardım talebinde bulundular. Horasan vâlisi Ebû Müslim, Zi-

[2] Dr. Nesimi Yazıcı, *İlk Türk İslâm Devletleri Târihi*, T. Diyânet Vakfı Yayınları, Ankara 2004, s. 30.

yad b. Sâlih kumandasında güçlü bir orduyu Çinlilere karşı gönderdi.

Çin ve Müslüman orduları 751'de Talas'ta (bu günkü Alma-Ata şehri yakınlarında) karşı karşıya geldiler. Savaşın beşinci günü Göktürkler'in bir boyu olan Karluklar'ın arkadan saldırmaları ile Çin ordusu büyük bir hezîmete uğradı ve pek çoğu esir düştü.

Talas Savaşı'nın Türk ve İslâm târihi açısından bir çok olumlu sonuçları oldu. Fakat bu sonuçların en önemlilerinden biri hiç şüphesiz Müslümanların, Çinli esirlerden kâğıt yapmayı öğrenmeleriydi. Böylece ilk defa Çin dışında, Semerkant'ta bir kâğıt îmâlathânesi kuruldu. Bunu daha başkaları izledi. Bağdat'ta ilk kâğıt îmâlathânesi Hârun Reşid'in hilâfeti zamânında 794'de açıldı. Kâğıdın bollaşması kitap yazılmasını ve kitabın sayıca çoğalmasını kolaylaştırdı. Bu sûretle ilk kitapçı dükkânları ortaya çıktı.

Gelişmeler elbette bununla sınırlı kalmadı. X. yüzyılın ilk yarısından îtibâren Abbâsî Devleti'nin hükümran olduğu topraklar üzerinde, halkı ve yöneticileri Türk olan İtil (Volga) Bulgar Hanlığı (922), Karahanlılar (945), Gazneliler(963), Selçuklular(1040), Harizm-şahlar (1097) gibi Türk–İslâm devletleri kuruldu.

1- Bulgarlar

Attilâ'nın 453'de ölümünden sonra Hun Birliği çözülmüş, birliğe dâhil kavimlerden Bulgar Türkleri Karadeniz'in kuzeyinde uzanan bölgelerde siyâsî oluşumlar meydana getirmişlerdi. Bunlardan bir kısmı Tuna'nın kolları arasında ve Basarabya bölgesinde yerleştiler. Tuna Bulgarları adını aldılar. Bir kısmı da İtil (Volga) boylarında yurt tuttular.

Tuna Bulgarları Hazarların baskısı ile Asparuh Han yönetiminde Balkanlar'a indiler, burada Bizans kültürü altındaki Slavlarla karıştılar. Slavlar'ı devlet hizmetine aldılar ve onlarla evlilikler yaptılar. Slavca konuşmaya başladılar. Omurtag (Kartalcık) Han ile başlayan Slavlaşma Boris Han zamânında (852-889) hızlanarak devam etti. 864'de resmen Hıristiyanlığı kabul ettiler. Sonuçta tamâmen Slavlaşarak dillerini ve milliyetlerini unuttular.

İtil (Volga) Bulgarları ise X. asrın ilk çeyreğinde Yıltavar oğlu

Almış Han yönetiminde İslâmiyeti kabul ederek doğu Avrupa'da Türk-İslam kültürünün temsilcisi oldular. Bağdat halîfesine elçi göndererek İslâm'ı öğretecek din ulemâsı ve câmi inşâ edecek mîmarlar istediler. Câmiler, mescidler yaptılar ve adâlet dağıtacak kadılık teşkilâtı kurdular.

2 - Karahanlılar

Menşe îtibâriyle Karluklar'dan gelen Karahanlılar, hâkimiyet alanı, doğu ve batı bütün Türkistan'ı kaplayan büyük bir devlet kurdular. Bilge Kül Kadir Han tarafından 840'ta kurulan Karahanlı Devleti, onun oğlu Oğulçak Kadir Han zamânında, adı geçen hükümdârın yeğeni Satuk Buğra Kara Han b. Bezir'in 333/944-945'de Müslüman olması ile İslâmlaşma yoluna girdi. 900-910'da doğduğu tahmin edilen Satuk Buğra Han, amcasına karşı giriştiği taht mücâdelesini kazandı ve aynı zamanda Türkler arasında İslâmiyet'i yaymak için büyük çaba harcadı. O kadar ki bu sebeble kendisine "el–Mücâhid", "el–Gāzi" unvanı verildi. Satuk Buğra Han 344/955'de vefat etti ve Kaşgar yakınlarındaki Artuç'a defnedildi. Satuk Buğra Han'ın yerine geçen oğlu Mûsa Tonga İlig (İlig Buğra) Han da babasının yolunda yürüdü. Bundan sonra Karahanlı tahtına Satuk Buğra Han'ın diğer oğlu Baytaş Arslan Han oturdu. Bu sonuncu hükümdar zamânında bütün Karahanlı Devleti, İslâm dâiresine girmiş oldu.

İslâmî eğitim ve öğretim için ülkede ilk medrese, batı Karahanlılar bölgesinde Tamgaç Buğra Karahan İbrâhim (1046-1067) tarafından Semerkant'ta kuruldu. Organize bir eğitim kurumu hüviyetinde olan bu vakıf medresenin vakfiyyesinde uzun yıllar yaşayabilmesini sağlamak amacıyla müderrisler, öğrenciler ve diğer görevliler için yeterli mâlî kaynaklar öngörülüyordu.

Karahanlı hükümdarları "Mezâlim Mahkemeleri"ne bizzat başkanlık ediyorlardı. Bununla berâber kendilerine vekâlet etmek üzere bir kadıyı da görevlendirebiliyorlardı. Şer'î dâvâlara "Kādi'l-kudat (Kadılar kadısı)" nâibi durumundaki kadılar bakıyorlardı.

Karahanlılar Devleti, Karahıtaylar'ın 1212'de Semerkant'ı zabt

ve Karahanlı hükümdarlarını katletmeleri ile sona erdi.

3 - Gazneliler

Gazneliler de Afganistan ve Kuzey Hindistan'ı içine alan bir bölge üzerinde kurulan ve iki asırdan fazla yaşayan bir Sünnî İslâm-Türk Devleti kurdular.

Bu devlet, Îran'da hüküm süren Sâmânîlerin hizmetine girmiş bir Türk olan Alptegin tarafından kurulmuştur. Alptegin, bir köle idi; fakat zekâ ve kābiliyeti ile devlet kademelerinde hızla yükseldi. Sâmânî hükümdârı Nuh b. Nasr (943–954) saltanatı döneminde "Hâcibü'l-Hüccab (Hassa ordusu kumandanı)" oldu. Adı geçen hükümdârın halefi Abdülmelik (954-961), nüfûzu giderek artan Alptegin'den çekinerek onu hükûmet merkezi Buhâra'dan uzaklaştırmak gereğini duydu ve Horasan'a vâli tâyin etti.

Abdülmelik'in vefâtı ile yerine geçen Mansur b. Nuh (961-976), başına buyruk bu vâliyi hizâya getirmek için Horasan'a bir ordu sevk etti. Fakat Alptegin, Sâmânî ordusunu mağlûb etmeyi başardı. Alptegin, bununla da kalmadı Gazne'deki yerli hanedânı ortadan kaldırarak Gazneliler Devleti'nin temellerini attı.

Alptegin 963'de vefat etti. Yerine geçen oğlu Ebû İshak İbrâhim fazla bir varlık gösteremedi. Devlet yeniden Sâmânîlere bağlanmak zorunda kaldı. Fakat devlete en güvenilir kumandanlardan biri olan Sebüktegin hâkimdi. İbrâhim'in ölümünden sonra, Gazneliler tahtına oturan Sebüktekin kısa zamanda büyük fetihler gerçekleştirdi ve hâkimiyet alanını Kābil nehri boyunca Peşâver'e kadar genişletti. Bu sûretle İslâmiyeti Hindistan'a kadar götürmüş oldu.

Sebüktekin 997'de öldü. Yerine önce oğlu İsmâil fakat sonra Mahmud (998) geçti. Mahmud iyi bir eğitim görmüş, fıkıh konusunda uzmanlaşmış, babası ile pek çok sefere katılmış ve kendisini her cihetten çok iyi yetiştirmiş biriydi. Hindistan'a tam on yedi sefer yaptı, 1030'da 61 yaşında ebediyet âlemine göçtüğünde devletinin sınırları Azarbeycan'dan, Hindistan'ın yukarı Ganj vâdisine, Orta Asya'da Hârizm'den Hind Okyanusu'na uzanıyordu.

Ancak Sultan Mahmud'un yerine geçen oğlu Mes'ud , adâletsiz

ve düşüncesiz uygulamaları ile devletin giderek gücünü kaybetmesine yol açtı.

Gazne dışında, Pencap'ta 583/1187 târihine kadar saltanat süren Sultan Husrev Mâlik, Gazneliler'in son hükümdârı oldu. Husrev Mâlik ile oğlu Bahram Şah, Hindistan'ın yerli emirlerinden ve Guri Hanedânı'ndan Mu'izz el-Din tarafından Balarvan kalesine götürülerek orada 587/1191'de öldürüldü.

Gazne'de Sultan Mahmud tarafından kurulmuş dört medrese vardı. Bunlar bâzı büyük İslâm ulemâsının isimlerini taşıyan Beyhâkîyye, Saîdiyye, Ebû Said el-Esterebâdî ve Ebû İshak el-İsfereyenî medreseleri idi.

Gazneliler devletinde de adâlet işleri kādi'l-kudâta bağlı kadılar tarafından görülüyordu.

4- Selçuklular

Selçuklu Devleti Oğuzlar tarafından kuruldu. Oğuzların Kınık boyuna mensup Dukak, Oğuz Yabku Devletinde sü-başı (ordu kumandanı) idi. Müslüman olmuştu. O, ölünce oğlu Selçuk genç yaşına rağmen babasının mevkîine getirildi. Fakat bir süre sonra bilinmeyen bir sebeble Oğuz Yabkusu ile arası bozuldu. Oradan ayrılmak gereğine inandı. Başta Kınık boyu mensubları olmak üzere Oğuzlardan meydana gelen belli bir toplulukla, geçim kaynakları at, deve, koyun ve sığır sürüleriyle Türkistan'ın Yengi-Kent bölgesini terk etti; Mâverâünnehir (Aral Gölü'ne döküken Amu-Deryâ ile Sir-Deryâ nehirlerini kapsayan bölge)den gelen Müslümanlarla meskûn bir şehir olan Cend havâlisine (Sir Deryâ nehrinin solunda, Kızıl-Orda şehrine yakın bir bölgeye) göçtü. Buraya yerleşti. Halkını İslâmiyeti kabûle teşvik etti ve sonuçta 200.000 çadır halkı, yâni birkaç milyon insan 349/960 senesinde burada topluca Müslüman oldu.

Bu bölgede yerleşen, Selçuk, Oğuz Yabkusu ile ilişiğini kesti ve bağımsız bir yönetim kurdu. Kendisi de "Melikü'l-Gāzi Selçuk b. Tukak" unvânını aldı. Ölen oğlu Mikâil'in oğulları, yâni torunları Tuğrul ve Çağrı Beyleri dikkat ve îtinâ ile yetiştirdi. Karahanlılar'a

karşı Sâmânîler'e yardım etti. Sâmânîler de ona Buhâra ile Semerkant arasında bir yurt verdi. Fakat Selçuk bu yurda göçmeden Cend'de öldü ve orada defnedildi.

Selçuklular 1035'de Ceyhun'u (Amu Deryâ'yı) geçip Gazneli toprağı olan Horasan'a girdiler. Merv, Serahs ve Ferava çölü bölgesinde yerleştiler. Gazneli Sultan Mes'ud'a bir mektup yazarak askerî bir hizmet karşılığı bu toprakların yurt olarak kendilerine verilmesini istediler. Gazneli Hükümdârı bu talebi sâdece reddetmekle kalmadı aynı zamanda Beg-Toğdi kumandasında büyük bir orduyu Selçuklular üzerine gönderdi. Çağrı Beg kumandasındaki hafif ve son derece hareketli süvâri gücünden oluşan Selçuklu kuvvetleri, ağır Gazne ordusunu Hisâr-ı Tak mevkîinde tam bir hezîmete uğrattılar. Hem büyük bir zafer, hem de büyük ganîmet kazandılar.

Ancak Selçuklular ile Gazneliler arasındaki mücâdele daha yeni başlıyordu. 1038'de Selçuklu kuvvetleri ile Gazneli ordusu Serahs önlerinde bir kere daha karşı karşıya geldiler. Selçuklu süvârileri, vur-kaç tekniği ile Gazneli Ordusu'nu yıprattılar ve sonunda bozguna uğrattılar. Zafer kazanıldıktan sonra eski bir Asya geleneğine uygun olarak vilâyetler üç reis arasında taksim edildi. Tuğrul Beg, Devletin hukūkî ve fiilî reisi olarak Nişabur'a, Çağrı Beg Merv'e, İnanç Yabku da Serahs'a sâhib oldu. Böylece Horasan'da Gazneli hâkimiyeti sona erdi ve en önemlisi târih sahnesine yeni bir devlet doğdu: Selçuklu Devleti.

Tuğrul Beg üç gün sonra bir süvâri alayı ile Nişâbur'a girdi. Şehrin ileri gelenlerini ve âlimleri kabul etti. "Dîvan-ı Mezâlim" de oturup halkın şikâyetlerini dinledi. Şehrin kadısı ile görüştü ve ona:

"Biz yabancılarız, bizden nasihatlerinizi esirgemeyiniz!" diyerek büyüklük gösterdi.

Tuğrul Beg, hükümdar olarak adına hutbe okuttu ve "e's-Sultânu'l-Muazzam" unvânını aldı.

Yeni devletin hükûmet merkezi Nişabur idi.[3]

Fakat Selçuklular ile Gazneli Sultan Mes'ud arasındaki mücâde-

[3] Dr. Osman Turan: *A.g.e.*, s. 99.

le henüz bitmemişti. 18 Ramazan 430/15 Mayıs 1038'de 100.000 kişilik Gazne ordusu ile 20.000 süvâriden oluşan Selçuklu ordusu Serahs önlerinde üçüncü bir defa daha karşılaştılar. İlk aşamada Gazneli saldırılarına mukāvemet edemeyen Selçuklular çöle çekildiler. Kendilerini tâkip edemeyen ve çöl harekâtına alışık olmayan Gazne ordusunu vur-kaç tekniği ile yıpratmağa koyuldular. Sultan Mes'ud sıcakları geçirmek üzere ordusu ile Herat'a döndü. Bir süre savaşa ara verildi. Selçuklular bu sırada bir yandan Nişabur, Merv ve Nasa taraflarını yeniden hâkimiyetleri altına alırlarken bir yandan da Harizm-şahlarla anlaşarak Ceyhun (Amu-Deryâ) bendlerini açtırdılar ve Oğuzların Horasan'a göçlerini sağladılar.

Sultan Mes'ud 13 Safer 431/12 Kasım 1039'da yeniden harekete geçti ve Tuğrul Beg'i yakalamak amacı ile Nişâbur'a girdi. İki ordu son defa "Dandanakan"da (Merv şehrinin güney–batı bölgesinde)" karşılaştılar. Üç gün "kıyâmet kopar" gibi bir savaş oldu ve sonuçta Gazne ordusu çöktü, eriyip yok oldu. Artık bir büyük imparatorluk olmak için Selçuklular karşısında ciddî sayılabilecek hiçbir engel kalmamıştı. Fetihlere devam olundu. Bağdat'taki Abbasî Halîfesi Kāim Bi-Emrillâh ile iyi münâsebetler geliştirildi.

Fakat Tuğrul Beg, oldukça yaşlanmış ve sağlığı bozulmuştu. 8 Ramazan 455/Eylül 1063'de yetmiş yaşında olduğu halde Rey şehrinde vefat etti. Yerine Çağrı Beg'in oğlu Alp Arslan geçti.

Alp Arslan, Tuğrul Beg'in vezîri Âmidü'l-Mülk'ü azlederek yerine Nizâmü'l-Mülk'ü getirdi. O, Malazgirt zaferi (1071) ile Türklere Anadolu'nun kapılarını açtı. Gerçekten de az zamanda çok işler başardı. 10 Rebiülevvel 465/Ekim 1072'de öldüğü zaman ancak 42 veya 43 yaşlarında idi. Ondan sonra Selçuklu tahtına Melikşah (1072-1092) oturdu. Nizâmü'l-Mülk'ün vezirliği onun saltanatı sırasında da devam etti. Melik-Şah'ın saltanatı zamânı, Selçukluların en parlak dönemi oldu. O, her tarafta barışı sağladı ve âdil bir idâre tesis etti.

Selçuklular devrinde Türkistan ve özellikle Harizm'de (Urgenç veya Cürcan şehri etrâfındaki bölge) çok canlı bir fikir hayâtı vardı. Akla ve hür düşünceye dayanan Mu'tezile mezhebi burada son de-

rece yaygındı. Hatta ünlü müfessirlerden Fahreddin Râzî (1149-1209) Harizm'in merkezi Aral Gölü'nün güneyindeki Urgenç'e (Cürcan) gittiği zaman ilmî münâzaraların ve Mu'tezile mezhebinin[4] bu derece yaygın oluşuna hayret etmişti. Çarşı ve pazarlarda her şey konuşuluyor ve tartışılıyordu. Taassub gösteren ve kaba sözler sarfedenler hoş görülmüyordu.

Selçuklu sultanları, emir ve beyleri; ilim, edebiyat ve sanatın hâmisi olarak büyük hizmetler yaptılar. Bir çok ilim, fikir ve sanat adamının yetişmesine imkân sağladılar. Tuğrul Beg'den îtibâren İslâm dünyâsının pek çok yerinde câmi, medrese, kütüphâne, tıb mektebi, hastahâne, imâret, zâviye ve kervansaraylar yaptılar. Vakıf medreseler kurdular. Müderris ve öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılayarak eğitimi parasız hâle getirdiler.

İlk Selçuklu medresesi Tuğrul Beg zamânında Nişâbur'da kuruldu. Alp Arslan zamânında 459/1067'de Bağdat'ta Nizâmiye medreselerinin inşâsına başlandı ve hızla bitirildi. Bunu İsfahan, Rey, Merv, Belh, Herat, Basra, Musul gibi büyük merkezlerde yapılan medreseler tâkip etti. Medreselerde İslâmî ilimler yanında riyâziye, hey'et, tıb ve felsefe gibi dersler de okutuluyordu. Her medresenin ve şehrin bir kütüphânesi vardı.

Selçuklu İmparatorluğu'nun kurulması ile Müslüman kavimler

---

[4] Mu'tezile; ayırmak, uzaklaştırmak anlamına "azl" kökünden gelir. Mu'tezile uzaklaşan, ayrılıp bir köşeye çekilen demektir. Mu'tezile mezhebi II. (VII.) yüzyılın başlarında kurulmuştur. Rivâyetlere göre i'tizal (ayrılış), oldukça ilginç bir olayla başlamıştır. Kuvvetli seciyyesi, zühd ve takvâsı, ilmi belâgati, medenî cesâreti ve bütün Basra mutasavvıflarının şeyhi olmakla ünlü tâbiinden Hasan-ı Basrî (el-Hasan Ebi'l-Hasan el-Basrî: 642-728) câmide ders okuturken, dışardan biri ona şöyle bir soru yöneltir: "Bâzıları büyük günahlardan birini işleyen kâfir olur; bâzıları da kâfire tâatin yararı olmaz, mü'mine de mâsiyyet zarar vermez; diyorlar. Biz, bunlardan hangisine inanalım?" Ders halkasındaki öğrencilerden Vâsıl b. Atâ, hocasının vereceği cevâbı beklemeden ayağa kalkar ve: "Büyük günah işleyen fâsıktır. Onun yeri küfür ile îman arasında bir yerdir. (el-menzile beyne'l-menzileteyn) der ve câmide ayrı bir köşeye çekilerek kendi fikirlerini takrire başlar. Bunun üzerine Hasan-ı Basrî: "Vâsıl bizden ayrıldı!" sözleriyle durumu tesbit eder. (*İslâm Ansiklopedisi*: M.E.B. Yayınları İst. 1950, C. V, s. 315 ve C. VIII, s: 756).
Fakat yeni araştırmacılar Mu'tezile mezhebinin Hasan-Basrî'nin vefâtından sonra Vâsıl B. Atâ (öl:131/748) ve Amr b. Ubeyd (öl: 144/761) tarafından kurulduğu kanaatini ileri sürmektedirler (*T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, C. 31, s. 39)

arasında büyük bir kültür alış verişi oldu. Türklerin doğudan batıya göçleri bir çok ilim adamının ve tasavvuf erbâbının Anadolu'ya gelmesini sağladı.

Farsça önem kazandı. Devlet yazışmalarında kullanılan Farsça giderek şiir ve edebiyat dili oldu. Türkçe ise ancak Osmanlılar devrinde devlet dili olabildi.

5- Harizm veya Harezm-şahlar

Hârizm-şahlar Devleti; doğuda Mâverâünnehir, batıda Oğuzlar ülkesi, güneyde Horasan dağları, kuzeyde yine Türk toprakları ile çevrili bir bölgede kuruldu. Bu bölge Kuteybe b. Müslim'in Horasan vâliliği sırasında bir vilâyet olarak önce 712'de Arap-İslâm devletine; sonra da Sâmânîler'e bağlanmış idi. Bir süre yarı bağımsız Me'-munîlerin yönetiminde kalan bölge Gazneli Mahmud'un (998-1030) istilâsına uğradı ve ilk defa buraya Harizm-şah unvânı ile bir vâli tâyin edildi. Aynı bölge 1043'de Selçuklular tarafından ele geçirildi ve onlar tarafından atanan vâlilerce yönetildi. Bu vâlilerden Anuştigin oğlu Kutbüddin Muhammed (1097-1127), Selçuklulara bağlı bir vâli olarak zekâsı, dirâyeti, dürüst ve âdil yönetimi ile hem hânedânın hem de Harizm-şahlar Devleti'nin kurucusu oldu.

Kutbüddin Muhammed'in ölümüyle yerine geçen oğlu Atsız, Selçuk Sultânı Sencer'in sarayında yetişmiş ve iyi eğitim görmüş biriydi. Önce sultana sadâkatini sürdürdü fakat sonra isyan etti. Sultan Sencer, Atsız'ı te'dib amacı ile büyük bir ordu hazırlayarak üzerine yürüdü. Mağlûb olan Atsız kaçtı (1138). Sultan Sencer çekilince, Atsız'ın ülkeyi yeniden ele geçirmesi pek zor olmadı.

Sultan Sencer'in 1141'de Semerkant yakınlarında, Katvan'da Karahıtaylar'a yenilmesiyle tâlih Atsız'dan yana döndü. Bağımsızlığını ilân eden Atsız, Horasan üzerine yürüdü ve Sultan Sencer'in hükûmet merkezi Merv'i zabtetti. 1142'de Nişâbur'u aldı ve burada adına hutbe okuttu. Ancak devran umduğu gibi gitmedi. Azimli ve mücâdeleci bir hükümdar olan Sultan Sencer kendini toparladı ve yeniden saldırıya geçti. Harizm'e çekilmek, bütün aldıklarını geri vermek ve Selçuklu hâkimiyetini tanımak zorunda kalan (1143-

1144) Atsız 30 Temmuz 1156'da vefat etti.

Atsız'ın vefâtı ile yerine oğlu İl Arslan geçti ve Sultan Sencer'in Mayıs 1157'de vefâtı ona bağımsızlık yolunu açtı.

İl Arslan da Mart 1172'de vefat etti. Karahıtaylar'ın yardımını alan Alâeddin Muhammed Tekiş Harizm-şah oldu. Alâeddin Tekiş, Irak Selçukluları'nı ortadan kaldırdı ve tahta oturmasında yardımlarını gördüğü Karahıtaylar'ı da yenmeyi başardı. Horasan ve Türkistan bölgesine hâkimiyetini kabul ettirdi. Kendisini artık Selçukluların mîrasçısı olarak görüyordu.

İl Arslan'ın halefi Alâeddin Muhammed zamânında Harizm-şahlar devleti Çu havzasından Hind Okyanusu'na, Kafkaslardan Bağdat'a uzanan büyük bir imparatorluk olmuştu. Fakat "her teâlinin bir zevâli" vardı ve felâket kapıda beklemekteydi.

Bu sırada Moğolistan'da, başında Cengiz Han'ın bulunduğu güçlü bir devlet ortaya çıkmıştı. Cengiz Han iyi ilişkiler kurmak ve iyi devlet arasında ticâreti geliştirmek amacı ile Alâeddin Muhammed'e bir elçi heyeti gönderdi. Bu heyet Mâverâünnehir'de, 1218'de onun tarafından kabul edildi. İki taraf arasında malların serbestçe mübâdelesine imkân veren bir andlaşma yapıldı. Bu andlaşma gereği Harizm'den Moğolistan'a giden kervan çok iyi bir kabul gördü. Cengiz Han da Harizm'li tüccarlarla gidecek bir Moğol kervanı hazırlanmasını emretti. Bir Moğol elçilik heyeti de bu kervana eşlik edecekti.

Kervan Sir Deryâ kenarında Harizm'in sınır şehri Otrar'a geldiğinde buranın vâlisi İnalcık tarafından durduruldu. Kaçabilen bir kişi dışında kāfiledekilerin hepsi öldürüldü ve bütün mallara el konuldu. Katliâm haberini alan Cengiz Han, bir elçi heyeti göndererek katliâmı gerçekleştiren vâli İnalcık'ın kendilerine teslimini istedi. Sağlam ve eğilmez görünmek telâşı içinde Alâeddin Muhammed ise seçeneklerin en kötüsü ile, elçileri öldürmekle cevap verdi. Artık iki taraf arasında savaş kaçınılmazdı.

Ve Cengiz Han sürati ve aman vermeyen stratejisi ile üç-dört ay içinde Mâverâünnehir'deki Harizm-şahlar Devleti'nin en önemli şehirlerini ele geçirdi. (Mart 1220).

Harizm-şahlar Devleti bundan sonra tam bir yıkılma sürecine girdi ve son Harizm-şah Celâleddin'in bütün çabalarına rağmen târih sahnesinden silindi.

Harizm-şahlar Devleti'nde de kazâ fonksiyonu kadılar eliyle îfâ edilmekteydi. Devlet merkezinde "Akdâ'l-Kuzat" unvânı ile ilim ve fazîletiyle ünlü bir Başkadı" vardı. Ülke genelinde kadıların tâyin, terfi, teftiş ve azil işleri ona âitti. Evlenme-boşanma, nafaka, mîras, alacak-verecek, dâvâlarına bakan kadıların maiyyetinde nâib, kâtip gibi görevliler bulunuyordu.

Kazaskerler de ordu mensublarının şer'î dâvâlarına bakıyorlardı.

Harizm ülkesinde sünnî mezhebi hâkimdi. Bu bölgede din ulemâsı, dînî konuları taassubtan uzak ve objektif bir biçimde tartışabiliyorlardı.

Seyyidlere büyük saygı gösteriliyordu.

Müderrisler, vâizler, imam ve hatibler, medrese talebeleri ehl-i sünnet inancının muhâfızları idi.

Dînî hayat içinde tarikatlerin de önemli bir rolü vardı. Hânkahlarda topluca yaşayan tasavvuf erbabı veya dervişler de halk üzerinde etkili idiler. Tarîkatların mürid sayısı elbette hânkahlarla sınırlı değildi. Etkileri asırlar boyu devam eden Sûfîlerden Hâce Ahmed Yesevî (öl: 562/1166), Abdü'l-Hâlik Gucdüvânî (öl: 575/1179) veya 617/1220), Necmeddin-i Kübra (öl: 618/1221), Yusuf el-Hemedânî (öl: 535/1140) gibi şöhretli sûfîlerin pek çok mürîdi vardı.

6- Osmanlılar

Büyük Selçuklular, 1071 Malazgirt zaferinden sonra aşiretleri kısım kısım Anadolu'nun bâzı yörelerine iskân ederlerken Oğuzların sağ kolu olan Günhan kolunun Kayı Boyunu da I. Alâüddin Keykûbad (1219-1236) zamânında Ankara'nın batısındaki Karacadağ bölgesine yerleştirmişlerdi. Fakat Kayılar burada kalmadılar. Ertuğrul Gāzi'nin kumandanlığında zabt ettikleri Söğüt ve Domaniç havâlisini yurt tuttular.

680/1281 veya 687/1288'de vefat eden Ertuğrul Gāzi'nin yerine aşiret beyliğine seçilen ve Selçukluların uç beyi olan Osman Bey, Yarhisar, Bilecik ve İnegöl'ü ele geçirdi (1299). Koyunhisar muhâre-

besinde (1302) müttefik Rum kuvvetlerini yendi ve Bursa'nın batısındaki Kite Hisarı da aldı. Fakat orada durmadı. İznik ile İzmit yolu üzerindeki Karahisarı da alarak İznik'i sıkıştırmaya başladı. 1313'de Osman Bey'in sâdık dostu Harmankaya hâkimi Köse Mihal Bey müslüman oldu. Onun da sefere iştirâki ile Mekece, Akhisar, Geyve, Gölpazarı beyliğe katıldı. Osman Gāzi Nikris hastalığından muztaribdi. Bursa'nın 1326'da Orhan Gāzi tarafından fethinden sonra ölen Osman Gāzi, Bursa'da Gümüşlü Künbed'e defnedildi.[5]

Pâdişahlar ve fetihler birbirini izledi. XVI. yüzyılda, Kānûnî Sultan Süleyman Han'ın saltanatı zamânında "Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye", muhtelif milletlerin, din ve mezheblerin Türk hâkimiyeti altında yaşadıkları, üç kıtaya yayılmış bir cihan imparatorluğu oldu. Devletin hükümranlığı altı yüz seneden fazla sürdü. Târih sahnesinde rol alan Türk-İslâm devletlerinin şüphesiz en uzun ömürlüsü o oldu. O, bir misyon yüklenmişti. Fetihlerin amacı çalakılıç memleket zabt etmek değil "îlâ-yı kelimetullah (Allah'ın kelimesini yüceltmek)" idi. Bununla berâber fetholunan hiçbir ülke halkı din değiştirmeye (ihtidâya) zorlanmadı. Herkes kendi din ve inancında serbest bırakıldı. Sâdece adâlet ve insaf ölçüleri içinde her yıl belli bir mikdar vergi (cizye) ödemekle mükellef kılındı.

II- Fetvalar Hakkında Genel Düşünceler

"Memâlik-i Osmâniyye"de yâni Osmanlı ülkesinde de fıkıh dediğimiz İslâm hukūku uygulanıyordu. Kadılar hükümlerini, şeyhülislâmlar ve müftiler fetvâlarını hep fıkha göre veriyorlardı. Demek oluyor ki fıkıh Türk-İslâm âleminde IX. asrın ilk yarısından, XX. asrın ilk çeyreğine kadar 1000 seneden fazla bir zaman uygulama alanı buldu. Binlerce, on binlerce, hattâ milyonlarca hüküm ve fetvâ verildi. Belli kaynaklara dayanan bir inanç ve düşünce sisteminin kısa ve öz ürünleri olan fetvâlar bir dönemin fert ve toplum hayâtını, insanın kendi öz yarârı söz konusu olduğunda ortaya koyduğu davranış tarzını, düşünce belirtmeleri bakımından son derece il-

---

[5] İsmâil Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Târihi*, T.T.K.Y. Üçüncü Baskı, Ank. 1972, C. I, s. 97; Dr. Nesimi Yazıcı, *İlk Türk-İslâm Devletleri Târihi*, T.D.V. Yayınları, Ank. 2004, s. 30

gi çekicidir. Bunlar bu gün bize çok şey öğretebilir ve hattâ mukāyeseli hukuk alanında zengin bir veri tabanı oluşturabilir.

III- Fetvâların Özellikleri

Fetvâlar, mahkeme kararları veya îlâmları gibi "Lâzimü'l-icrâ ve'l-infaz (maddeten icrâsı, yerine getirilmesi mutlaka gerekli)" hükümler değildir. Onlar müeyyidelerini (yaptırımlarını) daha ziyâde insanın vicdânında bulan, uyulmadığı takdirde mânevî sorumluluk yükleyen, bu bakımından uyulması ve riâyet edilmesi gereğine inanılan, bir çok zaman fertler arası uyuşmazlıkları çözen, mahkemelerin işini azaltan, hattâ bâzı zamanlar mahkemelere yol gösteren, tamâmen, fıkhî, şer'î, kısa, öz ve mücerret (soyut) çözümlerdir.

Hukūkî olaylar o kadar mücerret bir "mes'ele" hâline getirilmiştir ki gerektiği yerlerde "Zeyd, Amr, Hind, Bekir, Zeynep" gibi klişeleşmiş erkek ve kadın isimleri kullanılmıştır.

Bu mücerret çözümlerin hemen hepsinde sağlam bir hukuk mantığı vardır. Fetvâ sâhipleri gerçekten kaynakları iyi bilen, İslâmî ilimleri özümsemiş, yaşadıkları zamanlarda ilim, ahlâk ve fazîletleriyle ünlenmiş, yıllarca müderrislik ve kadılık yapmış insanlardır. Onlar sanıldığı gibi örümcek kafalı bir takım câhil ve benciller gürûhu değildir. Elbette her meslek grubunda olduğu gibi onların içlerinde de bu târife uygun, rüzgâra göre eğilip bükülen, menfaat peşinde koşan, ilmi ve dîni istismar edenler olmuştur. Fakat ezici bir çoğunlukla ilmiye mensubları doğruluğu, ahlâk ve fazîleti, hak ve adâleti kendilerine rehber edinmiş kimselerdir. Fetvâlar onların hem doktrin hem de uygulama alanında kazandıkları bilgi ve tecrübelerin baha biçilmez ürünleridir. Bunlar unutulmamalıdır ve târihin karanlıklarında kaybolup gitmemelidir.

IV- Fetvâların Bilinmesindeki Faydalar

Eski fetvâların bilinmesinde pek çok fayda vardır. Çünkü fetvâlar:

1- Hukuk târihi ve mukāyeseli hukuk açısından engin bir kaynak oluşturur ve o zamânın yürürlükteki hukuk kāidelerini ve bun-

ların müeyyidelerini aksettirir;

2- Sosyolojik bakımdan verildikleri devrin fert ve toplum hayâtından zamânımıza kesitler yansıtır, özellikler sunar;

3- Dil ve edebiyat bakımından verildikleri devrin lehcesini, kitābet usûlünü (sakkini), Türkçenin nasıl kullanıldığını, cümlenin gramatikal yapısını, Arapça ve Farsça terkib ve ibâreler yanında (meselâ teganni etmek, müzik yapmak, şarkı söylemek anlamında ırlamak gibi) öztürkçe kelimelerin de yer aldığını gösterir;

4- İnanç, ibâdet ve ahlâkta uyulması gerekli kuralları ve makbul sayılan davranış biçimlerini açıklar.

Elbette fetvâların faydaları bunlardan ibâret değildir. Fakat bunlar bile onların ihmal edilmemesi gerekli bir kültür hazînesi olduğunu belirtmesi bakımından yeterlidir.

V- Faydalandığımız Kaynak Kitaplar

İşte biz, bu duygu ve düşüncelerle aczimize bakmadan çetin fakat oldukça zevkli bir işe koyulduk. Kütüphânelerimizde pek çok fetvâ kitabı oduğunu tesbit ettik. Bu durumda çalışmamızı sınırlamak ihtiyâcını hissettik. Üzerinde çalıştığımız fetvâları aşağıda isimlerini açıkladığımız kitaplardan aldık:

1- İlmiye Salnâmesi

Kitabın mukaddimesinde ifâde edildiği gibi "Halîfe-i rûy-i zemîn, kurretü'l-u-yûn-i mü'minîn ve şehinşâh-ı ma'delet–karîn e's-Sultan İbni's-Sultan el-Gāzi Mehmed Reşâd Hân-ı Hâmis Hazretlerinin" salatanâtı zamânında "Meşîhat-ı Ulyâ Mektubculuğu ma'rifetiyle tertib ve Dârü'l-Hilâfet'ül-Aliyye'de 1334'de tab' ve neşr olunan" bu güzel eserde 123 şeyhülislâmın "terceme-i halleri" ve el yazıları ile örnek fetvâları vardır. Hem burada verilen bilgilerden, hem de örnek fetvâlardan yararlandık.

2- Câmiü'l-Fetavâ

Süleymâniye kütüphânesinde, Es'ad Efendi bölümünde 3727

numarada kayıtlı 20x12 cm. boyutlarında, cildi hayli yıpranmış, siyah mürekkebi rutûbet sebebiyle bir çok yerde dağılmış, varakları yer yer lekelenmiş, rik'a hattı ile yazılmış bu kitap isminden de anlaşıldığı gibi bir fetvâ mecmuasıdır. Değişik isimlere âit fetvâların bir araya getirilmesinden oluşmuştur.

Yazmanın 10. sayfasında "Harrarahü'l-fakîr Ahmed b. Süleyman b. Kemal, u'fiye a'nhümü'l-melikü'l-müteâ'l" kaydından anlaşıldığına göre kitap, Arapçayı çok iyi bildiği gözlenen Ahmed b. Süleyman b. Kemal adlı bir zat tarafından kaleme alınmıştır. Fakat ne yazık ki kitabın, ne zaman ve nerede yazıldığını veya istinsah edildiğini ve bütün bu fetvâların nasıl ve ne sûretle toplandığını gösterir bir açıklama yapılmamıştır. Sâdece her fetvânın altında kime âit olduğunu işâret eden ve imzâ yerine geçen bir isim zikredilmiştir.

Türkçe fetvâların yanında geniş ölçüde Arapça fetvâlara da yer verilmiştir.

Ebussuûd Efendi'nin ismi yanında en sık rastlanan imzâlar "Şeyh Mehmed" ile "Ahmed"dir. Bir de bunlara çok nâdir de olsa "Yahyâ" adını eklemeliyiz.

Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi'yi (901/1495-983/1575) tanıyoruz. İsmi hüviyyetini aksettiriyor.

"Yahyâ" imzâsı da Ebussuûd Efendi'den yarım asır sonra birinci defa 21.5.1622-4.10.1623, ikinci defa 22.5.1625–12.2.1632 ve üçüncü defa olarak 17.1.1634 – 27.2.1644 târihleri arasında meşîhat makāmına oturan ve bu eserde 24 sıra numarası altında hayat hikâyesini vermeye çalıştığımız Şeyhülislâm Zekeriyya-zâde Yahyâ Efendi'ye âit olmalıdır. Çünkü Ebussuûd Efendi'ye en yakın Yahyâ Efendi budur.

Şeyh Mehmed kimdir?

Şeyhülislâmlar arasında imzâsında şeyh unvânı kullanan sâdece bir kişi var. O da bu kitapta 9. sıra numarasında yer alan Çivi-zâde Muhyiddin Mehmed Efendi'dir (881/1476–954/1547). O, her iki fetvâsında görüldüğü üzere imzâsını "Ketebehü'l-fakîr Şeyh Mehmed, u'fiye a'nhu" şeklinde atmaktadır.

Fakat Çivi-zâde Muhyiddin Mehmed Efendi tasavvufa şiddetle karşı çıkan, İbnü'l-Arabî ile Mevlânâ Celâleddin Rûmî'ye hakārete varan tenkidleri sebebiyle Kānûnî Sultan Süleyman Han tarafından makām-ı meşîhatten azledilmiş olan bir ilim adamı idi. Onun bir tarîkat müntesibi ve özellikle şeyhi olduğu düşünülemezdi.

Yine bu kitapta 35. sıra numarasında yer alan ve gerçekten şeyh olan Şeyhülislâm Mehmed Efendi (1091/1680–1146/1733) ise imzâlarında şeyh unvânı kullanmıyordu. Onun imzâsı sâdece "Ketebehü'l-fakîr Mehmed, u'fiye a'nhu" şeklinde idi. Şeyh Mehmed Efendi, bu unvânı kullanmamaya özen gösteriyordu.

Çivi-zâde, herhalde Arap kültüründe yaşandığı gibi "şeyh" unvânını, şeyhülislâm olması sebebiyle yüceltici bir sıfat olarak imzâsına ekliyordu. Bu îtibarla "Şeyh Mehmed"in Ebussuûd Efendi'nin çağdaşı Çivi-zâde Muhyiddin Mehmed Efendi olduğu kanaatini taşıyoruz.

"Ahmed"in kimliğine gelince; bize göre Câmiü'l-Fetavâ isimli bu yazmadan Ebussuûd Efendi'nin fetvâları yanında adı geçen "Ahmed", Molla Gürânî Ahmed Şemseddin Efendi'den (ö:893/1488) başkası olamazdı. Çünkü Molla Gürânî fetvâlarını sâdece "el-Fakîr Ahmed u'fiye a'nhu" olarak imzâlıyordu.

Molla Gürânî ile Ebussuûd Efendi'nin aralarında sâdece kırk yıl bir fark vardı. Kitabı belli bir tertib içinde kaleme alan zâtın amacı, müslümanlara "düstûrü'l-amel" olmak için meşhur şeyhülislâmların fetvâlarını toplamaktı; yoksa herhangi bir medresede ders okutan müderrislerin fıkhî meselelerdeki kanaatlerini aksettiren hükümleri bir araya getirmek değildi.

3- Fetavây-ı Ali Efendi

Şeyhülislâm Çatalcalı Ali Efendi'nin (d:1041/1631–1103/1692) verdiği fetvâları muhtevi bu kitabın hem el yazması hem de basılmış nushasından yararlandık.

Yazma nushası meşin ciltli, 29x19 cm. boyutlarında olup hattat Seyyid Mehmed b. Abde'r-Rahman Vânî-zâde tarafından hatt-ı

ta'lik ile yazılmıştır. İstinsah târihi Hicrî 17 Ramazan-ı Mübârek 1181/1767'dir. Birinci sayfası tezhibli, diğer sayfaları altın yaldız çerçevelidir. 219 varak, yâni 438 sayfadır.

Şeyhülislâm Çatalcalı Ali Efendi ile Şeyhülislâm Fevzî Efendi'-nin fetvâlarını muhtevi "Fetavây-ı Ali Efendi ve Fetavây-ı Feyziyye" adını taşıyan basılı kitap ise derkenarlıdır. Maârif Nezâret-i Celîlesinin Ruhsatnâmesiyle Dersâadet'te 1324/1906'da tab' olunmuştur

Açıklamalı Osmanlı Fetvâları adı altında Kubbealtı Yayınları arasında yakında çıkacak olan eserde fetvâları gücümüzün yettiği ölçüde bu günün diliyle anlaşılır hâle getirmeye, gerekçelendirmeye ve konu ile ilgili kısa ve öz bilgi vermeye özen ve gayret sarfettik. Fakat mümkün olduğu kadar anlatımın ağırlaşmasını önlemeye, okumayı kolaylaştırmaya bunun sırf bir fıkıh veya hukuk kitabı olmadığını sürekli hatırlatmaya çalıştık. Başarabildikse, elbette bundan büyük mutluluk duyacağız.

Geçmişin Penceresinden

Özden Tahralı[*]

Duygu yüklü yıllardı. Vermenin almaktan çok değerli olduğu devirler. Sanki maddi-mânevî vermek bir îman borcuydu. Taraf olmak yoktu, sâdece Hak adına hizmet vardı. Dostluklar samîmî, hizmetler katkısız, sevgiler saftı. Şeytanın sanki eli kolu bağlanmış vazîfe yapamaz olmuştu. Yaşanan Allah adına idi. İşte îlâ-yı kelimetullah adına kurulmuştu Ev Kadınları Derneği. Sonra Kubbealtı Cemiyeti. Daha sonra Kubbealtı Vakfı. Gāyemiz vardı: Allah'ın adını yüceltmek, hizmeti Onun için yapmak.

Kubbealtı Cemiyeti kurulmuştu. Bir de onun mecmuası olmalıydı. Müdürlüğünü Nihad Sâmi Banarlı'nın yapmış olduğu mecmuanın yazı işlerinde çalışan, bugün Edebiyat Fakültesi profesörlerinden olan Şeyma Güngör Hanım'ın, âilevî sebepler yüzünden ayrılması söz konusu olunca, İlhan Ayverdi Hanım, yazı işleri müdürlüğünün devam etmesi için teklifte bulunduklarında tereddüt yaşamıştım. Ahmet Kabaklı Hocanın destek verme sözü üzerine de gayret göstereceğimi ifâde edebilmiştim.

Banarlı Hoca ile çalışmak büyük bir şanstı, çalışmak üzere haftada bir gün büyük bir heyecanla, Bebek'teki yokuştan çıkıldıktan sonra varılan ev, Hoca ile yapılan sohbetler…

O yılarda ufkumu açan en önemli sebeplerden idi. Çalışmalarımız, vefâtı sebebi ile ne yazık ki fazla devam edemedi.

Mecmua devam etmeli idi. Bu işi ise İlhan Ayverdi yüklenmeliydi. Nitekim öyle de oldu.

---

[*] Akademi Mecmuası'nın 1974-1985 yılları arasındaki yazı işleri müdürü.

İlhan Hanım toplanan yazıları muhteva bakımından mecmuaya uygunluğunu dikkate alarak okur, yazılar sonra imlâ kurallarına göre okunur. Matbaa işi ise bir hayli sürerdi. Dizgicinin hünerine bağlı olarak dizilen harfler ve satırlar, tashihi yapanların sonraki işlerini kolaylaştırırdı. Bâzı yazarlar tashihi kendileri yapmayı isterler ve bunların başında da Fevziye Abdullah Tansel ve Prof. Dr. Fâruk Akün Hoca gelirdi. Yazıların tashihi için hocalara gidip gelmesi, zaman bakımından sıkıntıya sokan sebeplerin başında gelirdi. Prof. Dr. Fâruk Kadri Timurtaş, Prof. Dr. Muharrem Ergin, Prof. Dr. Mehmet Kaplan, Necmeddin Hacıeminoğlu, Ali Alparslan, Mertol Tulum, Kemal Eraslan, Semâvi Eyice gibi Edebiyat Fakültesi hocalarının pek çoğu, sanki vakfın fahri üyeleri idiler.

Bu arada İlhan Ayverdi Hanımın lugat çalışma işlerinin artması Sâmiha Ayverdi Hanım'ın ve Ekrem Hakkı Ayverdi Beyin mecmua husûsunda devreye girmesi demekti ki kendileri ile temâsımızı artırması sebebi ile bu hizmet benim için çok önemli idi. Sormak için de görüşmek lâzımdı. Fakat çekingen mizâcım zorlanmakta idi.

İlhan Hanım ve Ekrem Bey yazlık evlerine gittiklerinde Fâtih'teki evin beklenmesi gerekmekteydi. Hayri Bilecik Beylerin tâtile çıkmaları îcap ettiğinden evin bir bekçiye ihtiyâcı vardı. Yapılan teklif karşısında hiç tereddüt etmeden kabul edilmeliydi. Zîra bu iş, mecmua çalışmaları için de çok büyük bir yardımcıydı.

Bu arada senelik konferans listelerinin de mecmuada yer alması için hazırlanması lâzımdı. Lugat çalışmalarının yoğunluğu sebebi ile İlhan Hanım konferans verebileceklerin isimlerini bildirirken, hocalarla görüşüp söz alma işini üslenmek gerekti. Konuşmacıların yapılan teklifleri kabul edip söz vermeleri İlhan Hanımı şaşırtsa da ortada çevreye güven veren bir müessesenin varlığı bu işin kendiliğinden oluşmasını sağlıyordu.

Bu vazîfe benim için büyük bir fırsattı. O devrin sayılı ilim, fikir, düşünce insanları ile tanışıp onlara muhâtap olabilmek, geriye büyük bir dost topluluğunun da oluşması demekti. Bizim için meseleleri ilk ağızdan dinlemek ve çözümlerini de öğrenmek büyük bir güven kaynağıydı. Doğru bilgilerle mücehhez olmak; kararlarını,

yapmak istediklerini bu doğruluğuna inandığın fikirler üzerine inşâ edebilmek çok büyük şanstı. Emin olunan bir ortamda büyümek güzeldi. Hele şimdi hakikatlerin çok derinlerde olup da ulaşmakta zorlandığımız şu günlerde, geçmişte yaşadıklarımızın lûtuf olduğunu düşünmemek büyük haksızlık olur. İşte bizi böylesine güvenli bir devirde büyütüp yaşatanlara minnetler, teşekürler… Ayrıca üçüncü çocuğumuzun dünyâya gelmesi sebebi ile bu vazîfeyi sürdürmenin mümkün olamadığı durumda, yapacaklarımı yüklenerek, adımın iki yıl gibi bir süre daha yazılı kalmasını sağlayan isimsiz kahraman Prof. Dr. Fevzi Samuk Bey'e sonsuz teşekkürler.

Kırk....

Ayşe Göktürk Tunceroğlu

Kubbealtı'nın önce mîmârî yapısıyla tanıştım ben. Üniversiteye başladığım yıl, 1976... O yıllarda Kubbealtı Akademisi Kara Mustafa Paşa Medresesi'nde hizmet veriyordu. Çarşıkapı'daki o taş binâ, kemerler, revaklar, avlu, şadırvan, ağaçlar..... dışarıdan çok başka türlü bir dünya sunmuştu bize. Dışarısı o yıllarda toz dumandı!

Dışarısı zâten kalabalık ve gürültülü bir caddeydi. O yıllarda kalabalık ve gürültünün üzerine korkuları, buhranları, kavgaları, silah seslerini, soru işâretlerini ilâve edin.... Dışarısı hiç tekin değildi! Ama o eşikten atladınız mı başka bir dünyâya geçerdiniz. Kapının iç tarafında dünya değişirdi. Zaman değişirdi. Ben İzmir çocuğuydum. Demek İstanbul'da böyle yerler vardı!

Dışarıda telâş vardı, içeride sükûnet... Dışarısı köşeli, köşeleri sert ve keskin bir dünyaydı. İçerisi yuvarlak, yumuşak hatlı bir âlem... Kubbeli tavanların altında kendimi emniyette hissederdim. Bir kale içindeydik âdeta. Dışarının dağdağası taş duvarların içine ulaşamazdı. Sorular cevaplarını bulurdu. Mîmârî kalıba girmiş "huzur" idi orası.

Sonra *Kubbealtı Akademi Mecmuası* ile tanıştık. O da huzûrun matbaadan çıkmış hâliydi. Ciddiyetin, zerâfetin, ilmî ehliyetin, edebin, ahlâkın... kâğıtlara dökülmüş hâli. Bu sene kırkıncı yıl.

Kırk önemli bir sayıdır. Bizim kültürümüzde "kırk"ın yeri büyüktür.

Peygamberlik, Allah'ın son Resulü'ne kırk yaşında verilmiştir.

Kırk Hadis vardır, ki ezberleyip başkalarına ulaştıranın âlimlerle haşredileceği beyân edilmiştir.

Müslüman malının kırkta birini zekât olarak verir.

Bebek doğar, kırkının çıkması beklenir.

İnsan ölür, kırkının çıkması beklenir.

Kırk içindeki bebeğe ve lohusaya ihtimam gösterilir ki kırk basmasın!

Doğum târihleri birbirine çok yakın bebeklere kırkı karıştı denir.

Masallarda kırk harâmiler vardır, kırk gün kırk gece düğün yapılır.

Kürşad Çin sarayını kırk yiğitle basar!

Anadolu'da pekçok beldede birbirinden farklı kırk kızlar efsânesi anlatılır.

Anadolu'nun her yerinde pınarlar, oluklar, çeşmeler vardır ki kırk çeşme, kırk pınar, kırk oluk derler.

Kırkikindi yağmurları yağar.

O küçük böceğe, yüz küsur ayağı olmasına rağmen kırkayak demişizdir.

Kırk küp kırkının da kulpu kırık küptür.

Nasreddin Hoca'nın küpünde kırk yıllık sirke vardır.

Kibrit kutusunun üzerinde 30 değil, 50 değil, "vasatî 40 çöp" yazar.

Vaktiyle fukarâlıktan doğan, şimdilerde bir sanat dalı hâline gelen dikiş usûlüne kırkyama tesmiye olunur.

Ayının kırk türküsü vardır kırkı da ahlat üstünedir.

Bir adama kırk gün deli dersen deli olur.

Bir deli bir kuyuya taş atar, kırk akıllı çıkaramaz.

Sarımsağı gelin ederler, kırk gün kokusu çıkmaz.

İnsanların kiminin kırk tarakta bezi vardır, kimi kırk kapının ipini çeker.

İnsanlar vardır, kılı kırk yarar.

Kırklanma temizlenme demektir.

Bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı vardır.

Kimilerinin kırk fırın ekmek yemesi gerekir.

Üçler, yediler, kırklar vardır. Ama illâ kırklara karışılır.

Kıymet verdiğimiz dostlarımız hep kırk yıllıktır.

Hep kırk, hep kırk! "Kırk"ı ne kadar çok sokmuşuz hayâtımıza?! Kırkı ne kadar çok sevmişiz?!

Kırk sırlı bir sayıdır.

Kırk râzı olduğumuz sayıdır. İtminan noktamız....

Kırk olgunluk basamağıdır, hamlıktan kurtuluştur, olmaktır, ermektir, pişmektir. Kemal çizgisine yetmektir, tekmil olmaktır, mükemmeliği bulmaktır.

Kubbealtı kırk yıllık artık!

Kırk yıllık bir dost ile berâberiz.

Bize hâlâ emniyet ve huzur hissettiren bir dost. Hâlâ kale... "Ağzımızda annemizin sütü olan Türkçe"nin bir kalesi...

Nice kırk yıllara!

Dik Yürüyen Nesle Doğru

Gürbüz Azak

Kubbealtı; ismine, azametine denk, boşa gitmez gayretleri ve pek isâbetli hizmetleriyle (âdeta üzerine ölü toprağı serpilmiş) millî kültürümüzün tam zamânında hâdim ve hâkimliğine tâlip olup hepimizi yüreklendirmiş, aykırı telâkkiler karşısında genç dimağlara "Biz de varız" dedirtmiş, âdeta dik yürüyen bir nesli müjdelemiş; Ekrem Hakkı, Sâmiha ve İlhan Ayverdi gibi cesâret sermâyeli karakterler eliyle ve de gönlüyle, ülkeye yakışan fikrî âbidelerin temelini yaman atmıştır.

Eksilmez saygılarımız ve şükranlarımızla bu üç güzel insanı hasretle anıyor, Kubbealtı'nın aynı cehd ile sevimli yokuşlara uzanık şimdiki fedâkârlarına engin başarılar diliyoruz.

Severek ve sevinerek.

Türkçenin Kızılelması

Zeynep Uluant

Yaklaşık üç sene evvel Aksaray'da açılan bir alışveriş merkezine neden Türkçe bir isim seçilmediği çerçevesinde, Kubbealtı gençlerinin, yetkili mercilere internet vâsıtasıyla mesaj göndererek başlattıkları kampanyadan yola çıkarak "Serçenin bildiği kırk hikâye varmış o da darı üstüne" misâli, kapanmayan yara, dil dâvâsına temas etmek istiyorum.

Dilimizin uzun yıllardır türlü tahribâta mâruz kaldığını ve günden güne zenginliğini maalesef kaybettiğini, çoğu insanın birkaç yüz kelime içinde döndüğünü düşünürsek, bu konuda toplumda ortak bir şuur uyandırılması için geç bile kaldığımızı söyleyebiliriz. Düşününüz ki gençlerimiz Ömer Seyfettin'in güzelim Türkçesini bile anlayamamakta ve kaybettiğimiz kelimelerle birlikte mefhumların yeri de boş kalmaktadır.

Dert bir değildir ki… Bir nesil öncesini anlamayan gençler yetişirken, etrâfımız yabancı isimli dükkânlarla dolmakta, bu da yetmiyormuş gibi hâlis muhlis Türkçe kelimeler, İngilizce kurallara göre yazılmaktadır. Dilimize hakāretten başka bir anlam taşımayan, yanlış olduğu kadar küçük düşürücü bu anlayışın ürünü olan "Balıkchı, Derwish Döner, Shamdan, Pasha, Gulshah" gibi (işletme isimleri) topyekûn içinde bulunduğumuz kimlik cinnetinin hazin örnekleri gibi görünmektedirler. Düşününüz ki Aksaray gibi muhâfazakâr bir semtte açılan alış veriş merkezinin adı Historia konurken, sosyetik ve yüzü batıya daha dönük bir semt olan Etiler'de, onbeş sene evvel "Akmerkez" açılmakta ve pekâlâ da tutmaktadır. Bir tezatlar ülkesi hâline gelen memleketimizde dilimiz gerçekten ağır yara almış bir savaş gāzisini andırıyor. Öyle ya? Neden Carousel de Atlıkarınca

değil? Neden Historia da Kızılelma değil?

Gelelim üç sene önce Aksaray'da açılan "Historia Alış veriş ve Yaşam Merkezi" nin garâbet ! Hikâyesine… Efendim Historia, aslında hem târih hem de hikâye mânâsına gelen ve İngilizce, Fransızca, İtalyanca, İspanyolca gibi Avrupa dillerinde kullanılan bir kelimedir. İngilizcesi History (târih), Story (hikâye), Fransızcası Histoire, İspanyolcası Historia vs… Daha geniş bilgilendirmeyi yabancı dil uzmanlarına bırakalım. İşte bu alış veriş merkezinin adı Historia konulunca, Kubbealtı gençlerinden tarafıma iletilen mesaj üzerine ben de hemen harekete geçerek yetkililere internet yoluyla bir arîza gönderdim. İftihar ederek söylemeliyim ki kuruluş gāyesi millî ve mânevî değerlere sâhip çıkmak olan Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı üyesi gençlerin böylesi bir hassâsiyet göstermesi, içimde bir ümit ışığı yanmasına sebep olmuştu. O zaman mütevelli heyeti başkanımız, aynı zamanda ilk kadın lugatçımız olan İlhan Ayverdi[24] idi ve otuz beş senenin mahsûlü sözlüğü hazırlarken sağlık durumu büsbütün kötüleşmiş âdeta yatağa mıhlanmış, 2005 deki tanıtım merâsimine dahi gelememişti. Bu iyimser, yumuşak huylu, sebatkâr insan bile dilimizin vahim gidişâtı karşısında "Türkçemizin başına gelenler pişmiş tavuğun başına gelmemiştir." diyordu.

İşte bu hâlet-i rûhiyeyle gençlerimizin bizi yönlendirdiği yetkililere hemen internetle mesaj uçurduk. E-posta gönderilen kutumdan isbâtı: 14.08.2008 târihinde Fâtih Belediyesi Özel Kalemine "Önemli Bir Konu" başlığıyla yolladığım kısa mesaja, yetkililerin âcilen verdiği cevapta, meâlen, "Kendilerinin "Âsitâne" adını teklif ettiklerini ama diğer ortağın, Historia adını uygun gördüğü belirtiliyordu. Hemen bu konudaki fikrimi söyleyeyim. Acaba sonuçta alış veriş merkezi pardon "Alış veriş ve Yaşam Merkezi" olarak hizmet verecek bir mekâna isim verme konusunda daha orta bir yol bulunamaz mıydı, ille de uç noktalarda gezinmek şart mıydı? Evet âsitâne[25], gerek mâ-

---

[24] İlhan Ayverdi 1926-6 Kasım 2009.

[25] Âsitâne: Başşehir (Bu mânâ İstanbul için kullanılmıştır) (*Misalli Büyük Türkçe Sözlük*'ten kısaltılarak alınmıştır.)

nâsı, gerek kulağa gelişi (fonetik) îtibârıyla güzel bir isim ama lûtfen gerçekçi olalım. Sorarım sizlere, bu adın anlamını bilen ve bu kelimeyi doğru telaffuz edebilen acaba bu "Alış veriş ve Yaşam Merkezi" müdâvimlerinden kaç kişi bulunur? Eğri oturup doğru konuşalım. İstanbul artık gerçek İstanbul mudur? İstanbul Türkçesi nerededir? İstanbul tavrı nerededir, terbiyesi, edebi, üslûbu nerededir? Maalesef artık kabul etmeliyiz ki günümüzde kütlelere hâkim olan varoş kültürüdür. Güzel memleketimiz de ne idüğü belirsiz, türedi hâkimiyetlerin pençesinde ortada kalmış bir şekilde nereye gideceğini düşünmektedir. Bırakınız İstanbul Türkçesini, artık güzel vatanımızda Türkçe konuşmak yadırganır hâle gelmiş, anadille eğitim ve eğitim dilinin ne olacağı tartışmaları sürmektedir. Ama şurası tartışmasız bir gerçektir ki "Türkiye'de Ana-dilde, Eğitim Dili de, Resmi Dil de Türkçedir."

Dönelim Âsitâne'ye… Buram buram iddia kokan isimlerden geçip daha mütevâzı ve anlaşılır mekân adları bulunamaz mıydı? Bakınız İstanbul'un en sosyetik semtlerinden biri olan Etiler'de on küsur yıl önce inşâ edilen en büyük alış veriş merkezlerinden birinin adı "Akmerkez".. Ne kadar güzel ve isâbetli bir isim. Kim bu adın Türkçe olmadığını iddia edebilir? Eğer Etiler'de Akmerkez tutuyorsa çok daha muhâfazakâr bir profile sâhip Aksaray'daki alışveriş merkezinin adı neden Türkçe olmasın? Âsitâne olmaz da herkesin daha rahat kullanabileceği, iddiasız, kolay, hem de bizden bir isim pekâlâ verilebilirdi. Ama olmadı, çok merak ediyorum, acaba kaç kişi Historia yerine Âsitâne demektedir. Zîra hem bu girişimde geç kalınmıştır hem de iş, başından yanlıştır. Asıl yanlış olan ise muhâfazakâr bir kimlikle yola çıkan zihniyetin, çeşitli dünyevî kaygılarla renk değiştirerek öncelikle yabancı bir isimden medet umma vaziyetidir. Eğer Historia adı hiç konmasa ve de Âsitâne gibi söylenişi de mânâsı da çoğunluk tarafından bilinmeyen bir isim alternatif olarak getirilmese ve yetkililer, dil konusunda hassas sivil toplum örgütleriyle işbirliği yapsa belki bu durum hiç yaşanmayacaktı. Gene de zarârın neresinden dönülse kârdır diyerek millî ve mânevî hassâsiyete sâhip kesimin asla "çarşı esnafı" zihniyetiyle hareket etmemesi gerektiğini altını çizerek

belirtiyor ve herkesi bu konuda uyanık olmaya dâvet ediyoruz.

Yayın hayâtına başladığı günden beri kaliteli bir hizmet veren *Kubbealtı Akademi Mecmuası'nın* sayfalarından bütün yetkili ve ilgililere sesleniyorum: "Haydi Türkçe İsim Vermeye"…. Bakınız Peyâmi Safâ üstad -ki dil konusunda pek çok yazısı vardır-"Yabancı Kelime Sûistîmâli" adlı fıkrasında ne diyor: *"Şişli'den Harbiye'ye kadar, sağlı sollu hemen bütün mağazaların isimleri ya Fransızca veya İngilizce kırması yabancı kelimelerdir. Müsbet veya menfi reklam yapmamış olmamak için misal veremeyeceğim. Fakat bu mağazaların hepsinde Türk olmak bir küçüklükmüş gibi, yabancı görünmek özentisi göze çarpar. Sâhipleri Müslüman, Rum, Ermeni, veya Mûsevîdir. Son zamanlarda bir salgın hâlini alan bir yabantaparlık (ecnebîperestlik) bu mağazaların bulunduğu caddenin bir Türk caddesi olduğuna inandırmayacak kadar çirkin bir istîlâ manzarası arzetmektedir.*

Milletlerin birbirlerinden kelime almaları bir zarûrettir. İngilizce'de binlerce Fransızca kelime olduğu gibi Fransızca ve Almanca'da da yabancı kelimeler pek çoktur. Saf ve katıksız dil olamayacağına göre bu ihtilât bir dilin tekâmül şartlarından biridir. Bir asırdan beri Türkçe'ye de Avrupa dillerinden yüzlerce kelime girmiştir ve daha da girecektir.

Ancak, dilimizin özlüğünü kaybetmesi felâketi, karşılığı bugünkü Türkçe'de bulunan yabancı kelimeler kabul edildiği zaman başlar. 'Takım' mânâsına gelen 'ekip' gibi kelimeler bunlardandır. 'Başkan' yerine 'şef', 'dâire başkanı' yerine 'büro şefi', 'bölge', 'bölüm', 'sâha veya alan' yerine 'sektör', 'yatırım' yerine 'envestisman' 'sermâyelendirmek' veya 'para yardımı' yerine 'finansman' ilh. kelimeleri de bunlardandır. Aransa bu yabancı kelimelerin daha uygun Türkçe karşılıkları da bulunabilir. Fakat birçok münevverlerimizin ve devletin dilinde Avrupalılaşmaya doğru bir yönelme seziliyor. Sanki 'istihsal' derseniz cehâlet 'prodüksiyon' derseniz ilimdir. Aşırı yabancı kelime düşmanlığı nasıl bir dil taassubu ise, Türkçe karşılığı bulunan veya bulunabilecek olan yabancı kelime hayranlığı da züppeliktir. Zâten bu memleket ne çekmiş ve ne çekiyorsa softa ve züppe kafası yüzünden çekmiyor mu?"

Peyâmi Safa, aktüalitesini maalesef günümüzde de muhâfaza eden meselenin sâdece kelime cephesinde kalmamaktadır. *"Kalemi elime aldığım günden beri Türkçe'nin müdâfaası için yazdığım satırları birbirine eklesem İstanbul-Ankara şimendifer hattından uzun olur."* diyen yazar, kendi memleketinde hem de bir Türk mağazasında Fransızca

konuşan bir hanım tezgâhtarı esefle karşıladığını anlatan yazısında da şu hârika hükme yer vermektedir: *"Bir yabancı dilin emrinde kalmakla bir yabancı orduya köle olmak arasında fark yoktur. Zîra kültür harpleri toprak harplerinden daha az mühim değildir; hatta bunlardan sulh derecesinde kazanmaya mecbur olduğumuz harp, yalnız kültür için olanıdır."* Ne kadar yerinde ve haklı bir tesbit…

Acaba Peyâmi Safâ üstad bugün konuşulan dublaj Türkçe'sini duysa, çoğu, yabancı bir dil ve kültürden ithal dükkân isimlerini, alfabemizde olmayan harflerin, gramerimizde bulunmayan kullanışların, sırf hava olsun diye tabelalara iliştirildiğini görse ne yapardı? Öyle anlaşılıyor ki o günden bugüne Türkçemizin içinde bulunduğu durum iyiye gitmemiş aksine yara büsbütün derine işlemeye başlamıştır. Asıl acı olan ise, sûret-i haktan gözükerek aziz devletimizin temel kuruluş prensiplerini bir çırpıda berhavâ etmek için sinsi sinsi uğraşan kesimdir ki Müslüman kisvesi içinde bölücülük yapmaktadırlar.

Bu demek değildir ki artık yapılacak bir şey yoktur ve bu dâvâ kaybedilmiştir. Dil meselesinde Peyâmi Safâ merhum gibi birçok mûteber ilim ve edebiyat insanının fikirleri ışığında alınacak tedbirleri düşünerek tatbik sâhasına koymak meyânında millet ve de devlete büyük vazîfe düşmektedir. Eğer sivil toplum örgütleri ile ilgili resmî kuruluşlar elele vererek çalışır ve bu konuda bir kamuoyu oluşturabilirlerse yaraya neşter vurulması yolunda önemli bir adım atılmış olacağı kanaatindeyiz. Fransızlarla İngilizlerin ortak üretimi olan Concorde uçaklarının isim meselesinde, Fransızların bir harf üzerinde gösterdiği hassâsiyet (sondaki e harfi) yüzünden bir ara anlaşmanın bile tehlikeye girdiği, bir milletteki dil şuurunun ne kadar güçlü olduğu konusunda çarpıcı bir örnektir. Yazık ki milletimiz şimdilerde bu tarz bir hassâsiyet gösteremeyecek kadar globalleşmiş sakat uygulamaların peşinde gözüküyor. Henüz anaokulundaki çocuğa daha anadilini doğru dürüst öğretememişken İngilizce öğretmeye başlamak konusunda, hiçbir psikolojik ve ilmî temele dayanmayan bir tutum içine girmekten kaçınmayan cemiyetimizde bilhassa yabancı kelime istîlâsı karşısında vurdumduymaz bir tavır hissedilmektedir.

Fakat biz gene de ümitsiz değiliz ve bu durumdan azap duyanla-

rın hiç de azımsanmayacak kadar çok olduklarını fakat seslerini duyurmakta zorluk çektiklerini düşünüyoruz. Şüphesiz, dilimizin meseleleri arasında yabancı kelime istîlâsı sâdece bir tânesidir. Yanlış kullanım, yanlış vurgu ve söyleyiş, sayısız radyo ve televizyon kanalı sâyesinde dilimizde yaygınlaşan yabancı türedi kelime ve ünlemler bunlardan sâdece bir kaçıdır. Seçilerek alınan spikerler bile çoğu zaman uzun hecelerle kısaları karıştırmakta, dilimizi bozan vahim telâffuz hatâlarıyla karşımıza çıkmaktadırlar. "Vak'a" kelimesi son hecesi uzatılarak "vaka" diye, "dahi" edatı, "dâhî" diye söylenmekte, geçtiğimiz günlerde romanı televizyon dizisi hâline getirilen kıymetli yazarımızın adı, jenerikte üstüne basa basa "Halit Ziyâ'nın ölümsüz eseri" diye zikredilmektedir. "Halit" değil "Hâlid"dir. Fakat imlâmız kaygan bir zemin olduğu için en büyük romancılarımızdan biri olan Hâlid Ziyâ'nın adı dahi doğru telaffuz edilememektedir.

Bu bitmeyecek gibi gözüken derin dâvâya en ehil kalemden dökülen ibretli satırlarla son verelim. Yahyâ Kemal üstâd, "Bugünkü Türkçe" başlıklı makālesinde[26], *"Lisan bahsi açıldıkça: Hâlâ mı o bahis?" diyerek bezginlik gösterenler bana acınmaya lâyık, gözlerini gaflet bürümüş, en zavallı kayıtsızlar gibi görünüyorlar. Vatan bahsi açıldığı bir yerde: "Hâlâ mı o bahis?" diyecek bir Türk, menfur bir kayıtsızlık göstermiş sayılır. Bu telâkkî, lisan bahsine olan kayıtsızlığa karşı bu derecede vâriddir…. Bizi ezelden ebede kadar bir millet hâlinde koruyan, birbirimize bağlayan bu Türkçedir, bu bağ öyle metin bir bağdır ki vatanın hudutları koptuğu zaman bile kopmaz, hudutlar aşırı yine bizi birbirimize bağlı tutar. Türkçe'nin çekilmediği yerler vatandır, ancak çekildiği yerler vatanlıktan çıkar, vatanın kendi gövde ve rûhu Türkçedir."* derken acaba dilimize, şimdilerde gaflet ve şer odaklarının kurduğu tuzağı tâ o zamanlardan sezmiş miydi dersiniz?

[26] Kubbealtı Akademi Mecmuası, 1 Ocak 1972, s. 23.

Mektep Mecmua

Mehmet Nuri Yardım

Türkiye'nin karanlıklara sürüklenmek istendiği dönemin ertesiydi. Askerî darbeden hemen sonra üniversiteye kaydımı yaptırmış ve tahsilime başlamıştım. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyâtı Bölümü'nü şuurlu bir şekilde tercih etmiştim. Okumaktan hoşlanıyor, edebiyâtı seviyordum. Kitapla, kalemle, yazıyla meşgul olduğum için kendimi bahtiyar addediyordum. Üstelik Türkiye'nin çok değerli, seçkin edebiyat ve dil hocalarının talebesi olmuştum: Mehmet Kaplan, Muharrem Ergin, Fâruk Kadri Timurtaş ve diğerleri…

Şanslıydım, çünkü hocalarımız bizimle yakından alâkadar oluyor, müşküllerimizi hallediyor, bize yol ve yön gösteriyorlardı. Her birinden ayrı ayrı istifâde ediyor, bilgi dağarcığımızı zenginleştiriyorduk. Her biri ayrı bir kılavuzdu âdeta… Ve ilk derslerde bize tavsiye ettikleri iki vakıftan ilki Kubbealtı'ydı, diğeri de Türk Edebiyâtı Vakfı… Birinin öncüsü mütefekkir yazar Sâmiha Ayverdi idi, diğerinin ise edebiyat târihçisi, gazeteci yazar Ahmet Kabaklı… Kubbealtı'nda salı ve cuma akşamları sohbetlere devam etmeye başladık. Çarşamba günleri ise Kabaklı Hoca'nın ve misâfirlerinin anlattıklarını istifâde ederek can kulağıyla dinliyorduk.

Kubbealtı'nın merkezi o zaman Çarşıkapı'daki Karamustafapaşa Medresesi'ydi. Ecdad rûhâniyetinin sindiği bu medrese odalarında ve salonunda birbirinden kıymetli ilim adamlarının, sanatkârların ve yazarların sohbetlerini dinliyor, ufkumuz genişliyor, hayal dünyâmız büyüyordu. Sâdece toplantılar için gelmiyorduk vakfa. Ayrıca *Kubbealtı Akademi Mecmuası*'nı da tâkip ediyorduk. Yeni sayılarını elbette satın alıyor ve okuyorduk. Okuduktan sonra da ar-

kadaşlarımıza okutuyor, burada yer alan yazılar hakkında konuşuyorduk. Ama bizi en çok heyecanlandıran husus, mecmuanın eski sayılarına kavuşmaktı. Biz 1980'li yıllardan sonraki dergileri elde etmiştik, ama ya daha önceki sayılar. 1971'de yayına başladığına göre demekki yaklaşık on senelik bir kaybımız vardı. Dolayısıyla eski sayıların da peşine düşmüştük. Onlar bizim için birer hazîne mesâbesindeydi. Bu konuda bize o zaman vakıfta yönetici olan Leylâ Aygün Hanımefendi yardım ediyor, eski sayıları temin ediyor ve öğrenci olduğumuz için üstelik uygun fiyatlarla bize veriyordu. Her yeni sayı bizim için yeni kapılar aralıyor, geniş ufuklar açıyor, bambaşka heyecanlara vesîle oluyordu. Çünkü bu eski mecmuaların neredeyse tamâmında hocalarımızın ve âşinâ olduğumuz edebiyatçıların ilmî makālelerini, araştırmalarını görüyor, büyük bir haz ile okuyorduk. Ömer Fâruk Akün'ün bir makālesi, Fâruk Nâfiz Çamlıbel'in bir şiiri, Nihad Sâmi Banarlı'nın bir incelemesi, Kaya Bilgegil'in bir araştırması, Semâvi Eyice'nin bir tespiti, Mehmet Kaplan'ın bir tahlili ve diğerleri…

Türkiye'de çok dergi yayımlanıyor. İstanbul'da yüzlerce, Anadolu'da da binlerce… Peki bu dergilerin kaçta kaçı kalıcı dersiniz? Kaç dergi on yıllık bir mâziye sâhip? Çok az. İşte 40. yılını idrak eden *Kubbealtı Akademi Mecmuası* bu hüviyetiyle de dikkat çekiyor ve hayranlarının takdirini kazanmaya devam ediyor. Dergicilikte devamlılık en önemli unsurdur. Tam 40 yıl… Dile kolay, neredeyse bir insan ömrünün yarısından fazlası… Bu ilim hazînesinde kaç hocanın göz nûru vardır dersiniz, kaç araştırmacının alın teri… Kaç yazar, gecelerine mâlolan satırlarını tamamlayıp göndermiş buraya ve kaç okuyucu bu derinliği olan yazıları büyük bir heyecan ve istifâde ile okumuş…

Aradan bu kadar yıl geçtikten sonra hâlâ bir çok öğrencinin, hocanın, araştırmacının ve meraklının eski sayılarını araması *Kubbealtı Akademi Mecmuası*'nın bir 'mektep' olduğunun en büyük nişânesi değil midir? Ya ilk yazılarını ve şiirlerini bu sayfalarda neşretmiş olan bâzı isimlerin bugün edebiyat ve fikir dünyâmızın kalem erbâbı olduğunu nasıl izah edebiliriz? Kubbealtı mektebinde yeti-

şenler bugün üniversitelerde hocalık yapıyor, dergiler çıkarıyor, ilmî ve edebî eserleriyle memleketimizin irfânına hizmet ediyorlar.

Bu mecmuanın Türkiye'nin mümtaz sîmâlarının imzâlarıyla hâlâ dolması ve ilim âlemine feyz saçması acaba aldığı duâlardan mıdır? Sâmiha Ayverdi'nin himmeti, İlhan Ayverdi'nin gayreti, Ekrem Hakkı Ayverdi'nin neşvesi ve Nihad Sâmi Banarlı'nın hassâsiyeti buluşup bir araya gelince böyle bir irfan sofrası mı ortaya çıktı, bilinmez.

Bâbıâlî'de 30 seneyi aşkın zamandan beri büyük ümitlerle doğan ve ne yazık ki hayal kırıklıkları ile hayâta vedâ eden dergilere şâhit oldum. Sâhiplerinin yaşadıkları acıları, çektikleri hüzünleri gördüm. Belki iyi niyetlerle kurulmuştu o dergiler, ama eksikleri vardı. Sâdece maddî noksanlıklardan bahsetmiyorum. İdealler eksikti belki, hedefler şaşırtıcı… Heyecan yoktu belki yüreklerde ve maksatlar müphemdi… Bu yüzden bâzıları birkaç sayı çıkabildi, bâzıları ise birkaç sene dayanabildi ağır şartlara. Ama sonunda her biri tek tek okuyucularıyla vedâlaşıp kapandı ve kültür hayâtımızdan sessiz sedâsız bir şekilde çekilip gittiler.

Niçin *Kubbealtı Akademi Mecmuası* 40 seneden beri ayakta ve hayatta? Acaba bunun sırrı, bunun tılsımı ne idi? Türkiye'mizde böyle uzun ömürlü dergilerin sayısı bir kaçı geçmez. Kubbealtı bunu nasıl başarabilmiş, uzun senelerin bütün sıkıntılarını göğüsleyip 1971'den 2011'lere nasıl gelmişti? Gāliba bunun üzerine durup düşünmek gerek. Mecmua cem'etmek demekti, toplamak, bir araya getirmek, buluşturmak, kaynaştırmaktı. İşin özü *Kubbealtı Akademi Mecmuası* aynı ideallere sarılmış, aynı maksatlara yönelmiş ve millî hassâsiyetleri yüksek, gönül insanı olan bir topluluğu çevresinde toplamıştı. İşte başarının temelinde de aslında bu yatıyordu.

İlk sayının tatlı telâşı ile elinizde tuttuğunuz mecmuanın hazırlık heyecanında değişen bir şey yok. Çünkü *Kubbealtı Akademi Mecmuası,* her zaman ulvî maksatlar ve yüce gāyeler için hazırlanmaktadır. Daha nice yıllara diyelim… Aşkla, şevkle ve gayretle inşallah…

Okuduklarım-Gördüklerim Duyduklarım

Kemal Y. Aren

Ezici Mîmârî

Hayırdır inşallah!..

Bir rüyâ gördüm, gündüz niyetine anlatayım:

Bir gökdelenin yanında poz veriyorum. Karşımda kim olduğunu seçemediğim, ama bir gazeteci imiş, birisi var. Fotoğrafımı çekiyor. Sonra yanımdan sesini duyuyorum: *"Günümüzün mîmârîsine bir isim vermek gerekse ne dersiniz?"* diyor. Hiç düşünmeden,"*Ezici Mîmârî*" cevâbını verdim. *"O halde bu konuda bir makāle yazın, neşredelim!"* dedi. *"Olur, yazarım!"* dedim. O sırada, önünde poz verdiğim gökdelen bir balonun sönmesi gibi olduğu yere bir çakıl ve kum yığını hâlinde çöküverdi. Ben yığının içinde ama ayakta kaldım.

Uyandım.

Yataktan kalkmadan rüyâyı bir daha hayal ettim. Sonra verdiği mesajı bulmaya çalıştım: **'Gökdelen ve yanında ayakta, dimdik duran ben!'** Yâni insan, bu günün insanı!...

Buradan çıkardığım yorum: Bu gökdelen, benim için, yâni insan için, ama insanı ezmekte. Verdiğim isim doğru!... "*Ezici Mîmârî!*"

Halbuki, gökdelenler devrinden önceki zamanlarda, hangi yapının yanında durursanız durun, o yapı, görüntüsüyle insanı ezmez, aksine insanla bütünleşir, estetik bir kompozisyon oluştururdu. İşte Sultanahmet, işte Süleymâniye, Üçüncü Ahmet Çeşmesi, Küçüksu Kasrı… Hele o Küçüksu Kasrı!... Yakın zamâna kadar önünde asker nöbet tutardı. Hâlâ var mı o askerler, bilmiyorum – Sâhi kasrın deniz tarafındaki cephesinde niye nöbet tutulurdu ki?- Ama o asker omzundaki silâhla gider–gelirken varlığını bütünüyle gösterir, o insan cüssesine göre belki yüz kat büyük yapının yanında ezik, silik kalmaz-

dı. Fotoğraflarda görürüz: Eski ahşap konaklardan birinde, cumbada oturmuş bir eski zaman hanımı, başında beyaz ipek başörtüsü, dizinde kasnak, nakış işliyor. Fotoğrafta konağı değil, cumbadaki beyaz başörtülü eski zaman hanımını görürüz. O insana göre konak, belki yirmi kat daha büyük cesâmettedir ama biz önce hanımı görürüz. Bunlara mukābil günümüzde gerek sivil yapılar olsun, gerekse âbide vasfında dikilen eserler yanında, önünde duran insanı göstermiyor. Meselâ, Beşiktaş'ta dikilen yarı metal, yarı beton Atatürk Anıtı!... Göklere yükselen, bir devin işâret parmağı gibi. Gövdesine yapıştırılmış küçücük bir Atatürk heykeli… Atatürk'ü o anıtta görmek için aramanız gerekiyor. Hele önünden, yanından geçen insanlarla bir resim çektirseniz, insanların karınca gibi kaldıklarını görürsünüz. Hele esâtirin Nemrut Kuleleri gibi göklere ser çeken günümüz sivil mîmârîsi -ki, Türk dilinin bulduğu şâhâne isimle: Gökdelenler- insana ürküntü veriyor. Şöyle orta şiddette bir deprem olsa bunların hepsi çocuk oyuncaklarındaki kurşun askerler gibi sağa sola devriliverirler sanıyorsunuz. Değil!... Bu binâlar depreme çok dayanıklı. 1999 depreminde kendilerini ispat ettiler. 20.yy. matematiğinin ulaştığı seviye ve sağladığı imkânlar müthiş!...

Uzay matematiği dedikleri bu olsa gerek. Aklım ermez. Ama bu bir gerçek.

Rüyâmın devâmından çıkan yorum da çok enteresan oldu: Binâ üzerime yıkılıyor, devâsâ bloklardan eser yok, var olan kum ve çakıl yığını… Ama ben onların ortasında dimdik ayaktayım!... Pür vakar, etrâfıma tepeden bakıyorum!... Ben bu görüntüyü şuna yordum: Uzay matematiğinin ulaştığı merhale müthiş!... Tamam!... Buna denecek bir şey yok!. Ama insana hizmet ettiği sürece bir anlamı var. İnsandan uzaklaşırsa kum ve çakıl yığınından ibâret kalır!... Senin gökdelenin yok olabilir ama BEN yâni İNSAN hep var olur.

Nitekim 2009'da gökdelen mîmârîsinin en çıldırdığı memleketlerden biri, Dubai'de, 800 metre yükseklikte eşi emsâli yapılmamış son gökdelenin inşaatı devam ederken finans sektörü, daha doğrusu ülke ekonomisi çöktü. Dubai diğer Arap ülkelerinden para dilenmeye mecbur oldu. Buna bir gazete "**GÖKDELENLERİN GAZABI**"

adını verdi. Çok da uygun bir adlandırma oldu.

* * *

Gökdelenlerin hemen tamâmı iş merkezi ve ofis olarak kullanılıyor. Tek tük de olsa mesken olarak kullanılanları da var. Beni en çok mesken olarak kullanılanlar hayrette bırakıyor: İnsan pencereden baksa bir ağaç, ya da yerde yürüyen bir canlı göremez. Bak bak bulut gör, boşluk gör! Burada nasıl oturulur ki?... Burada nasıl çocuk büyütülür?...

Teknolojinin sağladığı lüks ve konfora hiçbir diyeceğim yok!.. Ama ben yine de yere yakın olmak isterim, vesselâm!...

* * *

Kaynanaya Kaynana Demek Kabahat mi?

Evet!...

Kabahatlerin en büyüğü!..

"Kaynanaya, 'Kaynana!' diyen şerefsizdir!..."

* * *

Efendim, durup durduğum yerde arı kovanına çomak sokmak için aklımı kaybetmiş olmalıyım!

Gāliba da öyle!

Ne var ki böyle bir olay yaşandı ve hâlâ sonuçlanmadı, mahkeme devam ediyor…

Bayağı bildiğimiz mahkeme!. Mecaz olarak kullanmadım!..

* * *

Dâmat, kaynanasının telefon numarasını kendi cep telefonuna *"Kaynana"* adıyla kaydetmiş. Gelin hanım bunu bir vesîleyle fark edince kızılca kıyâmet kopmuş!.. Bir sene evvel sevişerek evlendiği, iki ay önce de doğan çocuğunun babası olan kocasına *"Sen şerefsizsin!"* diye bağırmış. –Gelin hanım yüksek tahsil yapmış bir memuredir(!)–

Dâmat da hâliyle bu hakārete mukābele etmiş. -Ne demiş, ne tür bir karşılık vermiş, onu bilmiyorum.- ama gelin hanım, çocuğunu kaptığı gibi soluğu anasının evinde almış. Sonrası mâlum: Boşanma

talebiyle mahkemeye mürâcaat!... Dâvâ hâlâ devam ediyormuş!...

* * *

Ey kaynana!.. Sen ne yıkımlara kādirsin. Gör! Gör de utan!...

Bu arada her zaman rahmetle andığım kendi kaynanamı ve o madde ve ruh güzelliğine sâhip milyonlarca kayın vâlideyi böyle bir hitaptan tenzih ederim. -Burada sözüm, halk ağzına girmiş, mizâhî ifâdelere muhâtap olan ve ne yazık ki gerçekte de gerek gelinlerine gerekse dâmatlarına kan kusturan kaynanalara âittir!...-

* * *

Efendim, benim bu yazıda ele almak istediğim asıl mesele *"kaynana"* kelimesi!

Dünkü nesil *"kayın vâlide"* derdi. Daha bir zarif söylemek isteyenler, *"hanım anne"* derlerdi. Her iki hitap da güzeldi. İncitici değil yüceltici idi.

Ne ki, avam, tabiatında var olan huşûneti bu güzel ifâdeyi de kendine benzetmekte göstermiş, ince sesleri kalınlaştırmış, yuvarlamış ve *"kaynana"* şeklinde bir söyleyişe sokmuş. Bunun üzerine bizim iyi saatte olsun münevverlerimiz de, zaman zaman ruhlarında nükseden avâmîleşme hastalığı sebebiyle bu kelimeyi dillerine dolayarak mâlâyâni hikâyeler, tâbirler, vecîzeler, deyimler uydurarak, sözüm ona ne kadar kültürlü ve zeki olduklarını bu gibi esprilerle göstermek istemişler.

* * *

Hâlbuki her anne için *"kayın vâlidelik"* rütbesine erişmek bir iftihar vesîlesidir. Seneler senesi bin bir emek, heyecan, yorgunluk, zaman zaman üzüntülerine mâlolmuş göz bebeği yerindeki evlâdını bir başka evlâtla birleştirip, bir iken iki evlât sâhibi olmak bir nîmettir. Evlâdını birisi ile baş göz ettikten sonra yanı başında *"hanım anneciğim"* diyen, yumuşacık, sevgi dolu bir ses duymak, ne güzel, ne bulunmaz bir saâdettir, kıymetini bilen için!... Şimdi düşünün, bir güzel insan, niye yeni gelen evlâda o âdi esprilerle ifâde edilen münâsebetsizlikleri yapsın? Akla, mantığa, tabiat kānûnuna aykırı bir hal!

Bana öyle gelir ki bu esprileri uyduranlar erkek milletidir…

* * *

"Neden" derseniz, derim ki: Kıskançlık!...

Büyüklerimiz kadın için, *"mahluk değil, sanki hâlik"*tır, derler.

İlim de lisân-ı hâl ile diyor ki: Yeryüzünde bu kadar çok erkeğe ne lüzum var? Her ülke sekiz on tâne şöyle iyi cins erkek beslesin, bilemediniz üç beş bin tânesini beslesin, gün aşırı mahsûlâtını alıp buzluğa koysun; ondan sonra, anne olmayı arzulayan hanımları aşılasın dursun, mesele kökünden hallolur. Ne hırs, ne kavga, ne dövüş. Güllük gülistanlık bir dünya.

Çok özür dilerim, söz topu gayr-i ihtiyâri yuvarlandı.

* * *

Asıl söylemek istediğim, güzelim *"kayın vâlide"* söyleyişini kaldırıp yerine *"kaynana"*yı koymasaydık belki de şimdi bu iki gencin yuvaları yıkılma noktasına gelmeyecekti. –İnşallah yıkılmaz! Boşanma hâkimi ikisini de bir güzel haşlar, güzel bir de nasihat çekip *"Hadi bakim şimdi yuvanıza gidin, güzel güzel yavrunuzu büyütün, bir daha da böyle münâsebetsizlikler yapıp karşıma gelmeyin!"* deyip ikisini sarmaş dolaş edip evlerine gönderir. Ama ne olursa olsun, böyle bir olay yaşandı ve hâlen devam ediyor.

* * *

Kayın vâlide - kaynana!...

Mukaddeslere tahammülü olmayan bir zamâna geldik. Hemen hemen her kutsallık, ya doğrudan adı söylenerek, ya da böyle eğip bükerek alay konusu yapılıyor. Ben bunun kayın vâlide - kaynana değişimiyle başladığını düşünüyorum.

* * *

Mukaddesi olmayan topluluklar dağılmaya, bir süre sonra da yok olmaya mahkumdur.

Bir Hikâye

Şeyh Şîblî Hazretleri aynı zamanda kadılık yapıyor.

Bir gün makāmına bir köpekle derviş kıyâfetli birisi girmiş. Hikâye bu ya! Köpek:

– Yâ Şeyh! Ben bu adamdan dâvâcıyım, demiş.

– Nedir şikâyetin?

– Kadı Hazretleri, bu adam benim karnıma bir tekme attı, bağırsaklarım birbirine girdi, canım çok yandı.

Şeyh, dervişe dönmüş:

– Bak bu hayvancık senden şikâyetçi! Neden tekmeyle vurdun ona?

– Yâ Şeyh! Ben Şâfî'yim. Yolda giderken müezzinin ezan sesini duyunca hızlandım. Abdestim var cemaate yetişeyim, diyordum. Tam o esnâda bu kelp, geldi ayaklarıma süründü. Abdestim bozuldu. Bunun üzerine ben de öfkeyle *"Defol, pis köpek!"* deyip vurdum.

Şeyh Şîblî köpeğe dönmüş:

– Bak, "Ayağıma sürünerek abdestimi bozdu." diyor. Neden bu adama süründün?

– Yâ Şeyh, ben bir sokak köpeğiyim. Sevgiye hasretim. Günlerden beri bir Allah'ın kulu bana sevgi göstermedi. Başımı okşamadı. Bu adamı derviş kıyâfetinde görünce **'Bunun vazîfesi bütün mahlukāta muhabbet göstermektir.'** dedim. Ayağına yüz sürerek muhabbet dilendim. Şeyh Şîblî:

– Sen haklısın! Söyle bakalım buna ne cezâ verelim?

– Üzerinden derviş kisvesini soyun! Diğer kardeşlerim de benim gibi aldanmasınlar!

Aziz okuyucularım, yorum serbest! Nasıl düşünürseniz saygı duyarım.